

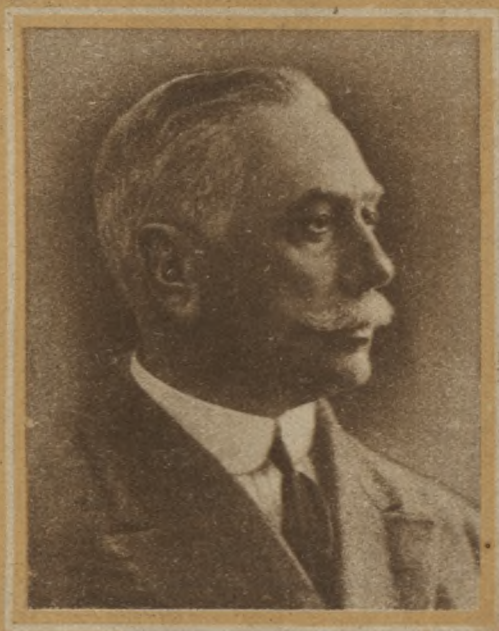
SL II-9660

821.135.1-3

Z25

ROMANI COMENTAȚI

D^{LE} N. CARTOJAN - PROF. UNIVERSITAR

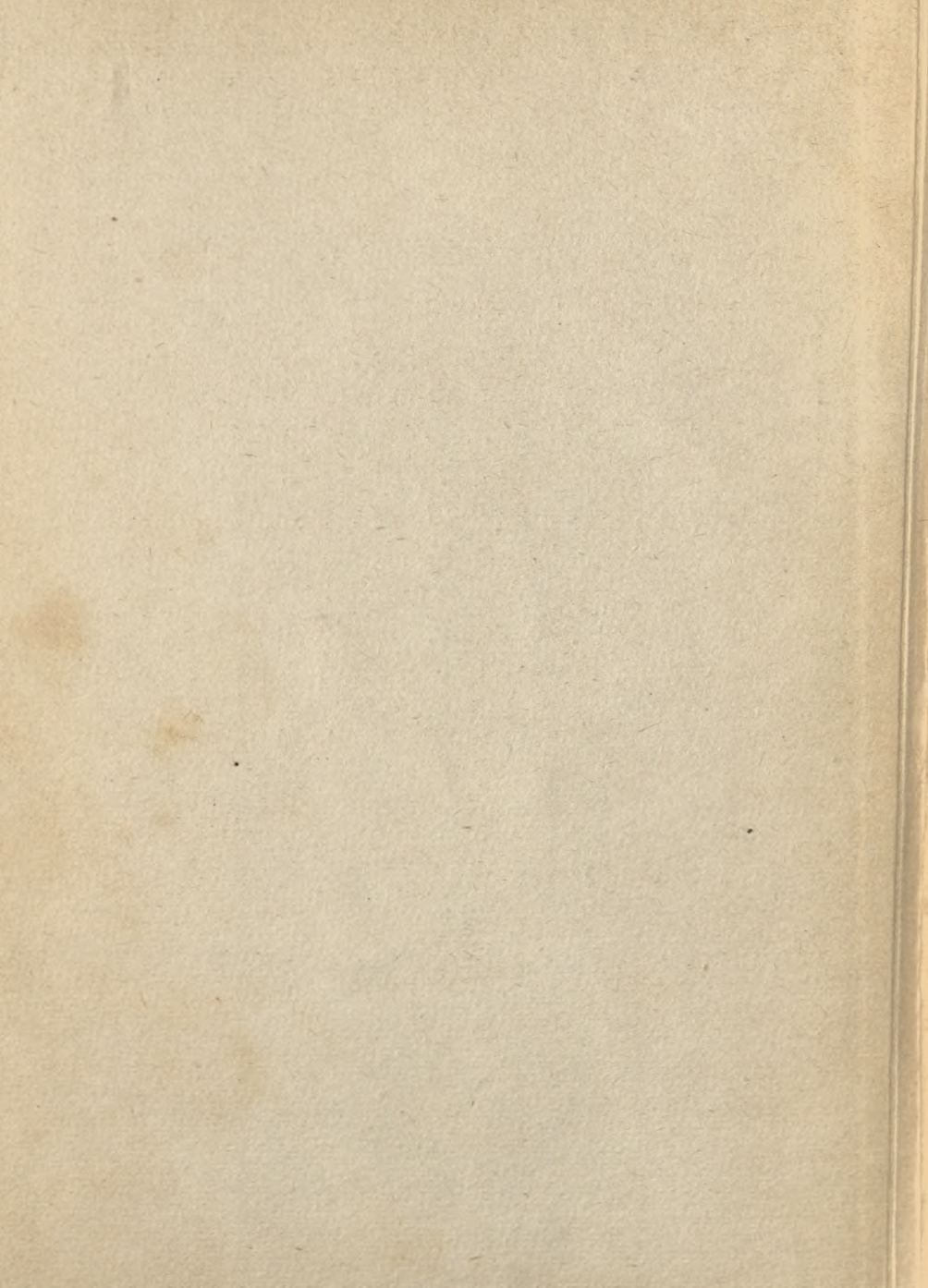
DUILIU ZAMFIRESCU

ROMANUL COMĂNEȘTENILOR

V

ANNA

EDIȚIA III-a DEFINITIVĂ COMENTATĂ DE
MARIANA ZAMFIRESCU-RARINCESCU

*OP. 218/3
Bucuresti, Membri*

*87-3
221*

DUILIU ZAMFIRESCU

ROMANUL COMĂNEȘTENILOR

v

ANNA

EDIȚIA III-a COMENTATĂ DE

MARIANA ZAMFIRESCU-RARINCESCU

Profesoara la Liceul Regina Maria din București

BIBLIOTECA MUNICIPALĂ
— CLUJ —

213.534

EDITURA SCRISUL ROMÂNESC / CRAIOVA

3489

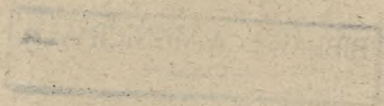
2135341

*4661
17-828
9660*

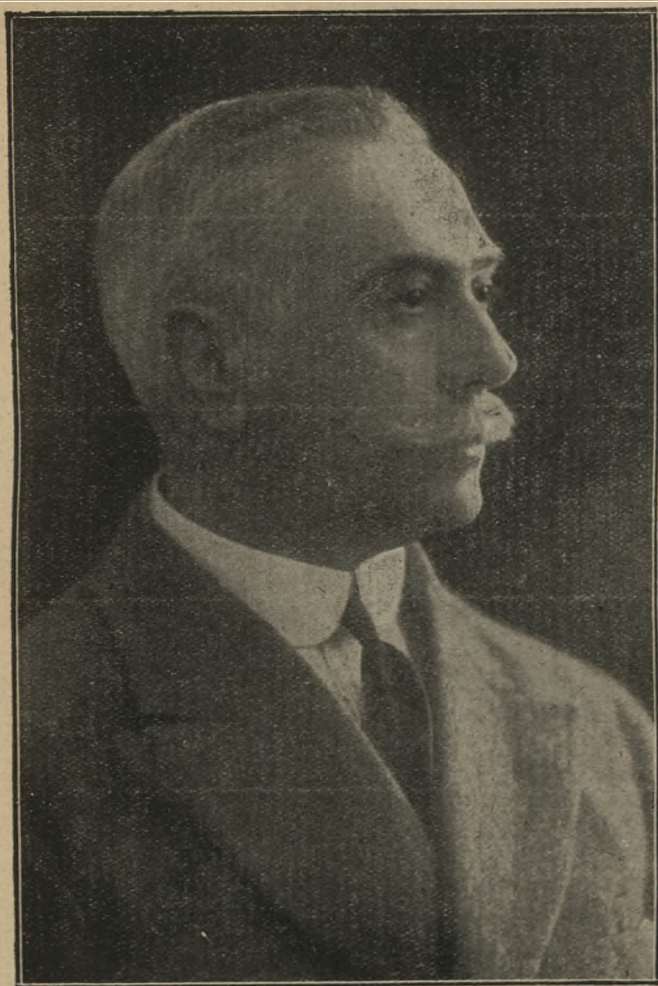
ROMANISCH-KOMMANDESTENIOR

1871
A. N. A.

1871

2822

Stefano Amfrosino

STUDIU INTRODUCŢIV

I. ANNA^o în ciclul *Comăneştenilor*^o

Romanul „Anna” ultimul din seria *Comăneştenilor* şi totdeodată ultimul din cariera scriitoricească a lui Duiliu Zamfirescu, merită atenţia cercetătorului literar, tot atâta cât şi celelalte opere ale sale. Afirmând aceasta, nu ne gândim numai la valoarea în sine a romanului de faţă, ci, deopotrivă, şi la o serie de date adiacente şi complimentare, pe care le socotim de folos pentru caracterizarea întregii creaţii epice a scriitorului nostru.

Ca să ne lămurim aceasta, trebuie să ne amintim, mai întâiu, de câteva din împrejurările sub puterea cărora a fost conceput romanul de care ne ocupăm.

Într’o scrisoare din anul 1905, Duiliu Zamfirescu îi comunica lui Maiorescu, cu privire la ultimul său roman pe care îl pusese în lucru, următoarele:

„...Dacă este mare lipsă de manuscris, pot trimite chiar acum începutul romanului; la din contră, sunt mulţumit să începă publicarea cu numărul dela 1 Martie,

Ce este el? E direct, urmare la romanul „Indreptări” (şi indirect la celelalte: *Vieaşa la ţară*, *Tănase Scatiu* şi *În Războiu*) şi veriga ce va lega pe toate acestea cu cel din urmă, care *cel din urmă* va fi ce va fi, adică lupta pentru scoaterea Transilvaniei de sub jugul unguresc. Acolo va fi locul „Furfanţului” idealist.

Romanul de astăzi se rezumă în următoarele rânduri, scoase din manuscris:

„Ceeace o muncea, era pângărireă sufltească a omului care o iubea pe ea și pe altele. Un asemenea om mințea pururea.

Cu toate astea, Anna simțea cât de netemeinice îi erau gândurile, din însăși dorința ei de a se înșela. Elena îi spunea, cu blajina ei îngăduire, că așa sunt bărbații, că adică pot să iubească de o dată mai multe femei, și că, totuși, nu sunt mai fericiți decât femeea care iubești un singur bărbat; că, din potrivă, la cei ce au inimă, asta este isvorul nefericirii lor. Cu alte cuvinte, trudă și nedomirire”.

Eroul meu de astăzi (un Comăneșteanu, nepot al celui mort în Războiu) își desfășură facultățile sufletești în răsfirarea dragostei, împrăștiind în jurul său, ca un generator de lumină, căldura simpatiei lui personale (de care am nevoie mai târziu, când va merge să răscoale Transilvania).

Găsesc în planul romanului, ultimul paragraf astfel schițat:

„Iar Elena Milescu. Comăneșteanu la Elena. Discuțiune și disperare la Comănești. de a voi să fie un om cumsecade și de a nu putea. Povețele Elenei de a-și aplica energia în altă direcție, de a face politică. Liniște și fericire deplină *nu se poate* decât atunci când cineva este foarte nenorocit. Elena se emoționează și cade pe pieptul lui Comăn. Nedomirirea acestuia și revenirea în sine a Elenei. Cuvintele ei. Nevoia de poezie și de ideal în omenire. Bărbații ce reprezintă poezia și idealul. Melancolia și nefericirea lor când au inimă. Ultimul îndemn al Elenei către Comăneșteanu de a se duce să-și aducă nevasta înapoi și de a-și închina vieța unei cauze nobile, bună-oară desrobirea Românilor”¹.

1. Scrioare din Roma, 15/28 Dec. 1905. Emanoil Bucuță, „Duiiu Zamfirescu și Titu Maiorescu în scrisori”, edit. Fundația pentru literatură și artă, „Regele Carol II”, pag. 289.

Din această scrisoare se desprind, în chip destul de lămurit, intențiile lui Duiliu Zamfirescu, în ce privește drama de viață a Comăneștenilor și în ce privește încheerea pe care voia s'o dea romanelor sale. În scurt, iată-le:

Alexandru Comăneșteanu trebuia să realizeze un destin asemănător cu acela al unchiului său, Mihai Comăneșteanu. Ne amintim de acesta, din primele trei romane ale ciclului. După terminarea bacalauratului, Mihai plecase la Paris. Acolo a făcut studii de drept, corecte, mulțumitoare. Întors în țară, a dus câtăva vreme o viață comodă, fără sentimentul prea puternic al personalității lui, admitând mai de grabă situațiile pe care i le prilejuiau alții, decât acelea pe care ar fi putut să și le creeze el singur. Răsfățat de soartă, apreciat de femei, dându-și seama că răspândește în jurul ființei lui un farmec simțit de către toți, era firesc ca Mihai să nu caute, dela început, formula exactă și plină de răspunderi a îndatoririlor lui omenești și sociale. Deaceia, această răsfirare ușoară nu avea să însemne un sens statornic al vieții lui, ci doar un moment de trecere, un preludiu, la realitatea mai esențială ce avea să urmeze. Între timp a venit războiul dela 1877. Se punea acum, pentru națiunea noastră, o problemă hotărâtoare, ce trebuia să mobilizeze, într'o formă energetică, toate valorile acțiunii și simțirii românești. Mihai Comăneșteanu a fost dintre aceia care au înțeles această chemare. Virtualitățile lui sufletești întâlneau acum împrejurări de viață puternice, în care acestea se vor putea realiza. Cea mai de seamă avea să fie puterea de sacrificiu pentru o cauză comună, îndemn înalt, pe care i-l da noblețea lui de om adevărat și noblețea unei întregi tradiții românești căreia îi aparținea. Intrat în războiu, a luptat vitejește și a murit

ca un erou, în urma rănilor căpătate pe câmpul de bătae. Sufletește, a făcut una cu soldații pe care îi comanda, proveniți — cei mai mulți — din rândurile plugărimii. Murind, ultimele cuvinte pe care le-a adresat celor ce plâneau în jurul lui au fost acestea: „Să vă regenerați prin lacrimi, așa cum noi ne-am regenerat prin sânge”.

O generație mai târziu, pe aceeași linie a unei demnități și vocații românești, Alexandru Comăneșteanu trebuia să continue destinul neamului său, în chip asemănător. El era fiul Sașei și al doctorului Matei Damian. Își luase numele de Comăneșteanu, pentru a nu se pierde tradiția familiei din care făcuse parte mama sa și, mai ales, pentru că aceasta fusese dorința lui Mihai, în clipa când își lua ziua bună dela ai săi, pentru a pleca în războiul din care presimțea că n'are să se mai întoarcă niciodată. În sufletul lui Alexandru, amintirea unchiului său alcătuia cea mai puternică impresie din câte îi fusese dat să trăiască. Ținuse să se facă militar, mănât de un indemn nemărturisit, dar real, de-a avea ceva din viața lui Mihai și de-a o continua în semnificațiile ei esențiale. Când facem cunoștință mai de aproape cu el, Alexandru este un ofițer tânăr, chipeș, amintind, mai ales prin asemănarea fizică, pe unchiul său cel mort în războiu. Intocmai ca pe acesta, în primii lui ani de tinerețe, îl găsim și pe Alexandru tot nedefinit, cheltuindu-și viața în chip ușor, fără preocupări mai adânci, cu un fel de disponibilitate sufletească permanentă, din cauza căreia este adus în calea unor experiențe minore ce abia isbutesc să-i întrețină un sentiment oarecare de el însuși. Ca și la celălalt, aceste trăsături nu aveau însă să fie definitive, ci însemnau doar un moment provizoriu, de săgălnicie sufletească, un moment din acelea care au sens tocmai prin involburarea lor, pentru că prin aceasta

ele preced integritatea momentului esențial, când coarda de bază a cugetului activ începe să vibreze solemn și hotărît. Duiliu Zamfirescu intenționa să facă din personagiul său un om întreg, un caracter, care se știe să se cheltuiască eroic pentru o cauză dreaptă a patriei și a neamului său. Această cauză avea să fie unirea Ardealului cu Patria-Mamă. Mihai se jertfise pentru independența țării. Urmașul lui, Alexandru, trebuia să lupte, tot cu atâta convingere, pentru întregirea ei. Două momente din drama istorică a țării noastre, care însemnau, deopotrivă, o măsură adevărată a examenului de viață pe care cele două generații erau chemate să-l dea în fața destinului românesc.

În această construcție epică a lui Duiliu Zamfirescu, nu trebuie să vedem numai un spirit de compoziție, sau de arhitectură scriitorească. Judecând așa, ar însemna să simplificăm lucrurile până la desfigurare, în orice caz, să îndepărtăm din cuprinsul lor un motiv real din cecece a alcătuit fondul simțurilor sociale ale scriitorului. Inafara preocupării literare propriu zise, Duiliu Zamfirescu a fost condus, în epica sa, și de un crez etico-politic. El trăia problema vieții românești în chip adânc, necesar. Credea în vitalitatea acestui neam, în puterile lui de creație, în posibilitățile lui imanente de a-și croi un destin autonom. Pe toate acestea le vedea însă în spirit conservator, mai bine zis, în perspectiva ideologică și sufletească a unui primat aristocratic. Duiliu Zamfirescu descindea dintr'o familie boerească. Cariera lui diplomatică îl situa într'o sferă de viață în care categoriile formale reprezentau un sens necesar și statornic. Sensibilitatea lui de artist îl îndemna să caute, în primul rând, înțelegerea și deslegarea estetică a lucrurilor. Junimismul lui, sau în orice caz legăturile pe care le-a întreținut cu atâția dintre junimiști, l-au sus-

ținut și l-au întărit în aceste porniri. Deși prove-
neau din surse diferite, aceste elemente și-au dat
totuși mâna pentru a închea, în sensibilitatea lui
Duiliu Zamfirescu, o semnificație unitară. Prin felul
cum era construit sufletește, el nu putea să recu-
noască și să pătrundă rostul exact al claselor
mijlocii. A privit cu rezerve critice, și uneori chiar
cu porniri de adversitate, tot ce răsărea din struc-
tura și problema de viață a acestor clase. Din cu-
prinsul realității burgheze n'a văzut decât forme
parțiale: ori pe acelea violente, ilustrate generic
prin Tănase Scatiu, ori pe acelea de suprafață, lip-
site de un sens social mai pronunțat, prinse doar
șovăelnic în marginea vieții orășenești. Pentru ace-
leași motive a protestat și împotriva mișcării so-
cialiste care, în atmosfera politică a timpului, înce-
puse să capete câteva contururi, nu propriu zis de
fapte ci mai mult de încercări ideologice. Unul
dintre romanele sale mai puțin cunoscute, *Lume
veche și lume nouă*, a fost scris tocmai cu inten-
ția de a denunța pericolul sufletesc și moral al doc-
trinei socialiste, pentru lumea noastră românească,
pentru ceea ce trebuia să reprezinte și să înfăptu-
iască real această lume.

Excluzând prin urmare clasele mijlocii dintre
elementele de construcție pozitivă ale creației sale
literare, Duiliu Zamfirescu a trebuit să folosească,
pentru aceasta, pe celelalte două care îi rămâneau:
boerimea și țărănimea. În acestea, el vedea sin-
gurele categorii reale, singurele putând să însemne
o ordine morală și organică în alcătuirea societății
românești. De fapt, asupra țăranilor nu s'a oprit
decât în treacăt. Cele câteva tipuri pe care ni le-a
lăsat sau cele câteva situații în care a amintit
despre ei, desigur, n'au avut pretenția de a zu-
grăvi realitatea țărănească în întregimea ei, ci doar
de-a o semnala, de-a o anunța și de a-i sublinia

laturile prin care să merite a fi cunoscută și cercetată. În schimb, asupra păturii boerești, Duiliu Zamfirescu s'a oprit atent, am putea spune, cu toată puterea de care dispunea pentru a da vreață faptelor și de a le sugera adevărul lor esențial, pe calea unor manifestări spirituale. Acestei boerimi i-a închinat ciclul „Comăneștenilor”, în întregime. O închinare profetică și nostalgică totdeauna. În forul lui intim, Duiliu Zamfirescu socotea că rolul social al boerimii nu era apus, că nu putea fi încă apus. Junimist ca ideologie politică, asista la procesul de creștere al burgheziei cu un sentiment îndoelnic, poate cu acela că mergem pe o cale de nimicire a formelor și valorilor de vreață românească autentică. Păstra o convingere scumpă: că adevăratele energii românești, capabile de înțelegerea justă a realităților naționale și capabile de sacrificiu hotărât, vor răsări totuși, și de acum înainte, tot din sânul clasei boerești. Mihai Comăneșteanu și Milescu făcuseră această dovadă, în războiul dela 1877. Alexandru Comăneșteanu, urmașul lor, era sortit s'o facă, la fel, în marea cauză a unirii Românilor. Destinul Comăneștenilor trebuia să însemne, astfel, nu numai destinul unei familii, ci al unei pături întregi, destinul unei pături conștiente, hrănită îndelung cu seva tradițiilor, simțirilor și chemărilor românești.

Făcând această apologie sau apărare a boerimii — cum vrem s'o numim — Duiliu Zamfirescu, desigur, nu s'a lăsat târit de o conștiință reacționară, așa cum a putut să apară câteodată, în aprecierile pripite ale unor dintre comentatorii săi. „Reacționarismul” este o noțiune și un fapt din sfera politicului, și anume din aceea a politicului militant. Pentru aceste fapte, Duiliu Zamfirescu a avut firește un interes, dar nu unul acut, de natură să-l târască în acțiuni și lupte politice, ci un

interes de ordin cu totul general, atât cât era obligat să aibă, ca om de cultură și, mai ales, ca om al epocii sale. Determinantele reale ale gândirii și ale sensibilității lui creatoare erau însă altele. El construia lumea estetic. De categoria aceasta — a esteticului — lega toate aspectele problematice omenesti: și pe acelea ale vieții sufletești, și ale vieții morale, și chiar, în oarecare măsură, pe acelea ale vieții naționale. Ceea ce a intuit în problema boerimeii românești și ceea ce l-a îndemnat într'atâta spre ea a fost, în primul rând, un orizont estetic. De viața boerimeii vedea legându-se un sens mai purificat și mai autonom al psihologiei și al spiritualității românești. O vedea mai constructivă decât celelalte pături sociale, mai armonică sufletește, în fine, mai în acord cu personalismul creator al națiunii noastre. Totdeodată, a simțit în boerime o formă socială mai proprie, capabilă să poarte în chip conștient răspunderea morală a unui destin. Cu alte cuvinte, a văzut în boerime: o garanție mai mare a etnicului românesc, a spiritului de tradiție, a dragostei de pământ, a inițiativelor morale și, în general, a înțelegerilor esențiale capabile să apere, cu hotărârea unor îndemnuri de vocație, firea și drepturile adevărate ale comunității românești.

Dar să revenim la romanul „Anna” de unde am prins firul digresiunilor de mai sus.

Așa cum se prezintă, el nu încheie ciclul Comăneștilor, după cum se anunța în scrisoarea amintită către Maiorescu. Alexandru Comăneșteanu, eroul principal al romanului, plutește într'o stare sufletească de imprecizie și disponibilitate, care îl ține, încă, departe de sentimentul exact al unei misiuni sau răspunderi. Inconștient de femeii, solicitat din toate părțile, risipindu-se în acțiuni de pe urma cărora nu pare interesat a culege impresii mai

statornice, răsfățat pentru farmecul lui personal și cucerind victorii aproape fără a lupta, în tot cuprinsul acestui roman, Alexandru Comăneșteanu nu trăește vieața adevărată pentru care era croit, ci doar o seamă de preliminarii ale ei, sau mai potrivit, o seamă de clipe de rătăcire, din acelea care au dreptul să se agațe, uneori, în marginea marilor acte de vieață.

Duiliu Zamfirescu intenționa să mai scrie și un al șaselea roman, ultimul, în care să realizeze personalitatea lui Alexandru Comăneșteanu, așa cum o visase, luptând frumos pentru crezul întregirii naționale. În privința aceasta, iată ce spune el însuși, în prefața pe care a scris-o la sfârșitul anului 1914, pentru ediția a patra a *Vieții la țară*:

„Firul conducător al acestor cinci lucrări apare astăzi destul de limpede: voiam să întorc dragostea Românilor către pământul lor din valea Dunării, și cu ei, să iau Ardealul. Cine a cetit „Indreptări” și „Anna” a înțeles că pregăteam pe tânărul Comăneșteanu pentru acest sfârșit. Trebuia să scriu al 6-lea și cel din urmă volum.

Poporul român pare că vrea să scrie el însuși această pagină. Ca patriot, mie nu-mi rămâne decât să mă închin lui și să-i dăruiesc cei doi băeți ce mi i-a dat Dumnezeu”².

Acest roman — al șaselea — a și fost început. Dar numai atât. Pentru a-l termina, Duiliu Zamfirescu n'a mai avut, se pare, îngăduința soartei. În anul 1922, firul vieții lui s'a întrerupt pe neașteptate. Odată cu aceasta, s'au întrerupt și o serie de planuri, la care ținea, pe care le plămădea cu grije în minte, și pe care se gândea să le aducă la în-

2. *Vieța la țară*, edit. Scrisul Românesc, Craiova, 1935, pag. 9.

deplinire, de îndată ce va fi eșit din emoția evenimentelor recente și va fi avut răgazul necesar ca să le pătrundă semnificația lor cea adevărată. Romanul „Anna” a fost terminat în anul 1910. După această dată, au început să curgă evenimente peste evenimente, dintre acelea în atmosfera cărora sensibilitatea artistică a lui Duiliu Zamfirescu nu se mai putea rezema în voia ei senină și împăcată. Toate aceste evenimente erau să culmineze în izbucnirea războiului mondial din 1914. La drama sufletească a războiului nostru de întregire, Duiliu Zamfirescu a luat parte de aproape. Ea venea ca o împlinire profetică a unor așteptări mari, în care crezuse toată viața lui. Întregirea noastră națională l-a emoționat profund. L-a făcut să simtă că tot ce-ai mai spune și-ar mai gândi de acum înainte, n'ar mai putea adăugi la măreția realității existente și la bucuria de a ne fi fost dat s'o trăim. Iată, în privința aceasta, o parte din propria mărturisire a poetului, așa cum o găsim în ultima prefață pe care a scris-o, la ediția din 1921 a „Vieții la țară”.

Cel ce scrie aceste rânduri, este un om căruia Dumnezeu i-a dat dureri și bucurii personale ca la toți muritorii, dar care a avut marele noroc de a fi trăit o viață întreagă hrănind un dor, și de a se apropia de sfârșitul vieții cu dorul împlinit.

Timp de 40 de ani am susținut după Transilvania; timp de 15 ani am trăit la Roma, adorând pe Traian; timp de doi ani am făcut parte din parlamentul României Mari, în care am lucrat alături de frații noștri din Ardeal și Banat, din Bucovina, din Basarabia, la consolidarea frumosului nostru Stat „Dacia Traiană”.

Fie ca tinerii scriitori să priceapă cât de mare este farmecul ce stă ascuns în simțământul „patrie” și câte emoțiuni artistice, de o rară puritate, pot încolși în sufletele celor ce își iubesc țara.

15/28 Dec 1905.

Iubite Domnule Maioreșcu,

Am fost bolnav câte va zile și deci în
imposibilitate de a răspunde scrisorii D. V. Str.

La București, am întâlnit în fuga pe
Bogdan, care mi a spus cu disperare, că nu mă
poate duce Convorbirile de oare ce toată lumea l'a
părăsit. I. am făgăduit că eu mi l. vor. părași
și că vom contribui cu aciași desimburare ca și în trecut
la ducerea mai departe a Revistei, în care s'au publicat
lucrările mele cele mai de seamă

Cu atât mai mult mă vor. fi de curvânt.
astăzi, când mi scrieți, D. V. Str.

Dacă este mare lipsă de manuscris, pot bunile
chiar acum începutul romanului; la din contra, sunt
mă bucur să încep publicarea cu numărul de la 1 Mar-
te.

Scrisoare adresată lui Titu Maioreșcu, prin care Duiliu Zamfirescu
face expunerea romanului de față.

Ce este el ? E, direct, un mare la roma-
nul « Indreptari » : $\frac{1}{2}$ (si, indirect, la celelalte : Viața
la țeară, Tanase Scadin și Ju Răbom) și veriga ce
va lega pe toate acestea cu cel din urmă, care el
din urmă va fi ce va fi, adică lupta pentru scolare
Transilvaniei de sub jugul unguresc. Acolo va fi locul
« Turfanului » idealist.

Romanul de astăzi se rezumă în urmă:
foarele gânduri, scoase din manuscris.

« Cea ce o mincea, era pângăruca
sufletească a omului care o iubea pe ea și iubea și
pe altele. Un asemenea om mincea pururea.

« Cu toate acestea, Anna simtea cât de
neatențive îi erau gândurile, din însă și dorința ei
de a se însela. Elena îi spunea, cu blajina ei îngă-
duire, că așa sunt bărbații, că adică pot să iubească
deodată mai multe femei, și că, totuși, nu sunt mai
fericiți decât femeia care iubește un singur bărbat;
că, din povară, la cei ce au inimă, asta este izvoarul

Continuarea scrisorii citate.

Dela ultima prefață adică din Decembrie 1914, până astăzi, au trecut 7 ani. Ce desfășurare de groaznice evenimente!.. câte dureri!.. ce neînchipuită plămzuire de atrocități!.. cât sânge vărsat!.. câtă umilință și câtă disperare!.. Și, deodată, soarele biruinței!

Se poate epopee mai vrednică de a fi transmisă urmașilor?"³.

Desigur, ar fi foarte bine ca cel de-al șaselea roman să fi luat și el ființă. Simțim aceasta: în măsura în care am urmărit acțiunea romanelor precedente, în măsura în care am înțeles pe autor în sentimentele și intențiile sale, precum și în măsura în care, apropiindu-ne sufletește de eroii lui, le-am fi dorit o soartă întreagă, dusă până la capătul semnului și misiunii cu care au venit pe lume. Existând și acest ultim roman, desigur, „Anna” ar fi putut să aibă o semnificație mai pronunțată, adică ar fi putut să arate, dintr’odată, sensul pe care îl reprezintă în lanțul de viață al Comăneștenilor: nu un capitol al risipirilor amorfe și sterile din sufletul unui om, ci prefața șăgalnică la o dramă adevărată, pe care Alexandru Comăneșteanu o avea s’o închee mai târziu, cu suflet, cu osteneală, cu iluminarea unei credințe ce urma să strălucească cu atât mai adevărat, cu cât părea că întârzie mai mult...

II. Despre romanele lui Duiliu Zamfirescu în general

Deoarece „Anna” este ultimul dintre romanele pe care Duiliu Zamfirescu le-a scris în seria „Comăneștenilor”, e necesar ca, înainte de a încheia însemnările introductive de față, să ne oprim o clipă asupra întregului ciclu, să amintim câteva

3. Ibid, pag. 10.

din semnificațiile lui de bază și, prin aceasta, să ne dăm seama de faptele care fac din el una dintre principalele opere ale literaturii noastre clasice.

Să judecăm aceste romane, mai întâiu, din punctul de vedere al fondului lor.

Acțiunea lor se petrece între anii 1870—1910. Este epoca în care ne-am câștigat independența și ne-am dat organizarea lăuntrică a unui Stat modern. O epocă bogată, intensă, caracteristică, dintre acelea pe care istoria le scrie rar, adică doar atunci când trebuie să închege destinele reale pe care le-au pregătit veacurile. Romanele lui Duiliu Zamfirescu s'au desprins din atmosfera acestei epoci. În cuprinsul lor, se oglindesc multe dintre problemele, acțiunile și chemările ei esențiale. Străbătând paginile lor, facem cunoștință cu un capitol de seamă din istoria noastră modernă și prindem firul unor procese interesante, care au ocupat locuri de în-tăietate în problematica socială a timpului.

În fruntea acestora, trebuie să punem problema tragică a boerimii noastre de sânge, silită să se despartă de pământurile ei și de tot stilul vieții patriarhale ce-a putut să înflorească la adăpostul acestora. Duiliu Zamfirescu ne-a făcut să simțim tristețea acestei pături într'un chip viu, vibrant, însoțindu-ne sufletește cu soarta ei și lăsându-ne impresia că este victima unei nedreptăți istorice și a uneia morale.

Judecând lucrurile într'un chip strict sociologic, desigur, dreptatea cauzei pe care a vrut s'o apere n'ar putea veni, toată, de partea scriitorului. Disolvarea vechei noastre clase boerești era o realitate istorică, de neînlăturat. În măsura în care viața noastră de Stat pășea în spre o ordine burgheză, era fatal ca structura agrariană a vechei noastre societăți să înregistreze convulsiuni și transformări revoluționare. Noile împrejurări de viață

ale societății noastre puneau față în față, ca să lupte între ele, două clase de oameni: unii reprezentând pământul, cu sensurile și privilegiile lui autarhiale, iar ceilalți reprezentând ordinea burgheză, cu primatele ei politice și economice. Este ușor de înțeles că, în această luptă, victoria avea să revină, în întregime, celor din urmă. Cei din urmă apărau un crez conservator, superior ca valoare spirituală dar fără o concludență materială imediată, pe când ceilalți aveau cu ei avantajul de a fi în nota timpului și, mai ales, în nota nevoilor directe ale unei societăți în plină organizare politică și economică, cum era societatea noastră din vremea aceea.

Fără îndoială, în felul cum ne-a zugrăvit conflictul dintre aceste două clase, Duiliu Zamfirescu a fost parțial, în sensul că a dat câștig de cauză junimismului său, sau dacă nu acestuia propriu zis, în orice caz, unor anumite înclinații aristocratice, conservatoare, care au caracterizat întotdeauna sensibilitatea lui politică și socială. Într'adevăr, așa cum ni l-a redat și cum desigur a și existat, Tănase Scatiu este un personaj apăsător, aspru lipsit de scrupule, fără nicio finețe sufletească, un amoral, un om cu atât mai multe păcate cu cât lovea într'o lume așa de bună, de cuvioasă și de păstrătoare a valorilor morale. Dar Tănase Scatiu nu reprezintă însă toată lumea păturii de mijloc, a păturii nou răsărită la viață, așa cum pare a fi existat în intenția autorului. Burghezia a avut, desigur, nu numai păcate ci și calități. A avut păcatele pe care le are orice clasă socială nouă, pe acelea ale începutului și ale faptului c'a trebuit să intre în sfera ei de acțiune dintr'odată, înainte de a-și fi dat bine seama de aceasta și înainte de a-și fi putut înjgheba o pregătire prealabilă. Totuși, pe umerii ei s'au sprijinit multe dintre răspunderile

întemeierii noastre ca Stat modern, răspunderi care n'au copleșit-o, ci dimpotrivă, pe care a știut să le ducă adeseori la isbândă.

Nu este nevoie să insistăm asupra acestui punct. L-am amintit doar în treacăt, nu pentru a-i atribui vreo însemnătate mai deosebită în judecarea operei care ne interesează, ci pentru a-l considera numai formal, întru cât a fost gândit, adesea, în comentarea și critica ce s'a făcut epicei lui Duiliu Zamfirescu⁴.

Oricât de adevărată ar fi această obiecție, pe deasupra ei, romanele lui Duiliu Zamfirescu rămân totuși un document dintre cele mai de seamă, ale epocii și proceselor ei caracteristice. Adevărul pe care îl cuprind nu trebuie însă căutat numai în linia simetrică și materializată a faptelor, ci și în virtualitatea lor sufletească, mai bine zis, în chipul cum aveau să dea expresie atâtoră dintre simțirile semnificative ale epocii și ale oamenilor de atunci. Ori, este de necontestat că romanele lui Duiliu Zamfirescu și-au îndeplinit această misiune cu succes. Plecând dela o realitate psihologică — regretul de a vedea cum piere o lume, pe care o iubeam pentru sensul ei etnic și pentru poezia liniștii ei patriarhale, — ne-au făcut să înțelegem, mai bine decât dintr'o carte de istorie socială, unul dintre momentele cele mai caracteristice din viața societății noastre moderne.

Adeseori, creația literară este mai lămuritoare decât orice explicație sau schemă științifică. Romanele lui Duiliu Zamfirescu ne dau, în această

4. În reputata sa lucrare — *Burghezia română* — St. Zeletin consideră că mișcarea junimistă în măsura în care a caracterizat cultura românească din a doua jumătate a secolului al 19-lea, a avut un caracter reacționar, tocmai prin faptul că a dirijat toate simpatiile noastre în spre soarta unor clase sociale care, istoricește, nu mai aveau sens să trăiască.

privință, o confirmare reală și sugestivă. Iată, de pildă, tema lor esențială: *procesul de disolvare al vechei noastre boerimi*. Căutând să ne explicăm științific acest proces, ar trebui să pășim pe urme marxiste, să vorbim despre necesitatea istorică a unui capitalism și a unei burghezii naționale, despre mirajul social pe care îl trezesc orașele în spiritul păturilor rurale, în fine, să pomenim despre atâtea și atâtea „fenomene locale”, cuprinse în legile de fier ale materialismului istoric. Fără îndoială, toate acestea ar putea fi, în parte sau în întregime, adevărate. Sunt însă explicații reci, impersonale, explicații cărora le lipsește ceva dintr'un conținut esențial, ori al faptelor așa cum s'au petrecut în realitate, ori al chipului necesar în care acestea s'au reflectat în cutele sensibilității noastre. Privită de departe, teoretic, general, științific, într'adevăr, disolvarea boerimii a fost un proces social, fără îndoială, dintre acelea despre care schemele noastre teoretice ne pot da seamă cu precizie și în amănunțime. Dar mai este ceva. Acest proces a fost simțit, nu numai ca o transformare socială ci, mai întâiu, ca o realitate sufletească și morală. A sguduit, din rădăcini, ceva din ființa și echilibrul nostru etnic. A fost simțit, și ca o prevestire a unei lumi nouă, dar și ca o suferință. Pe marginea lui s'au petrecut drame, dintre care unele cu răsunset adânc în conștiința epocii și în sufletele contemporanilor. Socialmente, să zicem, acest proces a urmat unor legi istorice de neîndepărtat; sufletește însă, și moralmente, a urmat unui destin, pe care nu-l mai putem măsura cu scheme, ci pe care trebuia să-l trăim direct, cu intensitatea unor simțiri dureroase și tot pe atâta, mai greu de caracterizat. Oricât de completă și oricât de reală ar fi fost, o lege sau o schemă științifică nu puteau cuprinde aceste fapte în toată adâncimea lor și, mai ales, n'ar fi avut

cum să încadreze fiorul și dramatismul sensurilor lor omenești.

Romanele lui Duiliu Zamfirescu au deci meritul de a ne fi dat, din drama vechei noastre boerimi, tocmai ceea ce nu ne-ar fi putut prilejui nicio explicație sociologică, autohtonă sau de aiurea. Și, în același timp, tocmai ceea ce constituia semnificația ei mai caracteristică, socotind, după cum am mai spus, că realitatea acestei drame a fost resimțită în primul rând moral, și numai după aceea politic și economic.

În zugrăvirea procesului despre care este vorba, romanele lui Duiliu Zamfirescu au merite mari. Etapele acestui proces au fost prinse pe fapte și situații, în chip viu, fără a lăsa impresia unei evoluții violente, dar, în realitate, pregătind iremediabil un desnodământ dintre cele mai categorice. Să ne gândim, de pildă, la câteva dintre personagiile caracteristice ale romanelor sale. Dinu Murguleț este ultimul dintre păstrătorii credincioși ai tradiției boerești. Legat de pământul său, suferind oridecâte ori simte apropiindu-se vânturi potrivnice acestui sentiment, el nu concepe totuși altă viață decât aceea pe care i-o poate da atmosfera patriarhală a conacului său. Dintr'o generație imediat următoare, Matei Damian nu mai poate subscrie, în totul, o asemenea cale de viață. În suflul lui se dă o luptă. Sentimentul tradiției boerești căreia îi aparține, promisiunea pe care o făcuse mamei sale pe patul ei de moarte, convingerea că pământul avea în el virtutea de a nu trăda niciodată vreun destin omenesc, și poate credința că ideea boerească nu trebuia să apună încă, toate acestea, îl îndemnau să rămână pe moșie, să-i conducă mai departe rosturile, să facă prin ea examenul unei misiuni de viață, cu atât mai mult, cu cât împrejurările contrarii deveneau mai violente și constrângătoare.

Pe de aldă parte, se ştia medic, titularul unui drept şi a unei experienţe ce se voia continuată, dela care simţea că moralmente avea datoria să ceară confirmările pentru care se pregătise prin ani întregi de muncă şi de aşteptări. Şi mai era şi altceva: nevoia de a intra în lumea nouă, de-a o cunoaşte, de-a lupta în rândurile ei, în fine, de-a simţi freamătul ce făcea din ea semnul cel mai de seamă al epocii lui. Ce-a eşit din această luptă interioară? Pentru moment, a învins, să zicem, glasul inimei şi acela al pietăţii. Insurându-se cu Saşa, hotărîrea lui părea şi mai consolidată. Dar au venit, mai puternice, împrejurările. Impins de ele a venit în oraş, pentru a-şi practica profesiunea. Când izbucneşte războiul cu Turcii dela 1877, pe Matei îl aflăm la Bucureşti, medic, şi mobilizat la serviciul sanitar al armatei. Mai târziu, la bătrâneţe, într'adevăr, îl găsim din nou la ţară, trăind în pacea măsurată a conacului bătrânesc. Dar, de astă dată, nu pentru a începe o viaţă, cu un crez nou, cu un program de lucru, ci pentru a încheia nostalgic, în linişte şi în cadru de amintiri scumpe, timpul puţin ce îi mai rămăsese de trăit. După Matei, a venit Mihai. Cu acesta, lucrurile s'au petrecut neasemănat mai uşor. Întors dela Paris, a poposit direct la Bucureşti. Din chipul cum şi-a început viaţa aici, putea să rezulte clar, deocamdată, un singur lucru: acela că nu avea să se mai întoarcă la ţară niciodată. Pământul începe a fi uitat. În orice caz, în sufletul lui Mihai nu mai trăia, faţă de moşia pe care crescuse, nimic din sensurile tradiţionale ale ascendenţilor săi. Iar despre urmaşul acestuia, despre Alexandru Comăneşteanu, ne amintim că nu vedea altă soluţie pentru a-şi plăti datoriile depe urma vieţii lui de risipiri uşoare în marginea suflească a vieţii de oraş, decât vânzându-şi o parte din moşia părintească.

Lanţul de viaţă al acestora este interesant şi

simbolic. El reprezintă drama deslipirii treptate a boerimii noastre de pământurile ei, privită sub un unghi psihologic, dintre toate cel mai potrivit pentru a intra în desvoltările epicei noastre, pe atuncia abia la începutul evoluției ei moderne. Dacă acest proces ar fi fost zugrăvit altfel, de pildă, mai violent, mai radical, urmărind în primul rând tema socială și numai în al doilea rând etapele celelalte, ale emoției artistice sau ale transformărilor sufletești, desigur, romanele lui Duiliu Zamfirescu ar fi avut mai puțin răsunet în spiritul timpului și, fără îndoială, creația lui literară n'ar fi fost atât de aderentă cu sensibilitatea morală a contemporanilor săi.

Dar faptele pe care vrem să le subliniem nu se opresc aici. Epica lui Duiliu Zamfirescu mai cuprinde, în legătură cu atmosfera epocii zugrăvite, și alte laturi caracteristice.

Astfel, ne-a dat prilejul să intuim o parte din reacțiunile timpului, față de mișcarea socialistă, care începuse să se afirme și la noi, către sfârșitul secolului trecut. De fapt, această mișcare nu reprezenta, pentru noi, nimic necesar, esențial. Născută din involburarea atâtor transformări precipitate la care trebuise să luăm parte, ea venea doar ca o ideologie de împrumut, ca o simplă experiență teoretică, neaducând nimic care să corespundă cu firea și sensurile realității noastre etnice. Fără îndoială, era o mișcare care avea să trezească, aproape dela sine, un curent reacționar. În răspunsul ce trebuia să i se dea, era nevoie ca, în primul rând, să i se opună fapte statornice, dintre acelea care intrau în ordinea reală a vieții românești. În fruntea acestora, aveau să figureze demnitatea, patriotismul și integritatea morală a celor două clase sociale autentice, singurele care reprezentau tradiția

și sensurile adevărate ale vieții românești: țărani și boerii.

Mai departe, romanele lui Duiliu Zamfirescu ne-au făcut să trăim atmosfera războiului dela 1877, cu momentele ei de însuflețire înaltă, cu preocuparea gravă pe care o imprima în conștiințele timpului, cu actele de vitejie simbolică ale boerilor înfrățiți în fața istoriei cu țărani de pe moșiile lor, în fine cu morții scumpi, a căror amintire neștearsă părea chemată să plutească în jurul altarelor definitive ale Patriei. Mai târziu, chemările românești aveau să-și adauge o verigă nouă. Victoria pe care ne-o cucerisem, țara pe care o aveam, definirea rolului istoric pe care trebuia să-l reprezentăm, toate acestea ne creau răspunderi îndoite, dintre acelea pe care nu le putem realiza comod, pe hotarul șovăelnic al vieții fără imperative și încordări morale. În centrul acestor preocupări, trebuia să răsară gândul și lupta noastră pentru cucerirea Ardealului. Trebuia să fie, în aceasta, nu numai o acțiune politică sau militară, ci deopotrivă, și una spirituală, o acțiune a inițierilor hotărîtoare în soarta, în istoria, în drepturile imprescriptibile ale neamului nostru. Invinși pe plan social, boerii noștri aveau să-și continue o existență tot atât de necesară pentru destinul românesc, luptând cu toată puterea lor de sacrificiu pe baricadele morale ale acestor chemări.

Privind sintetic toate aceste fapte, se desprind, din ele, două atitudini: una *socială* și cealaltă *patriotică*. Sunt atitudini atât ale autorului, cât și ale unei laturi de seamă din spiritualitatea epocii pe care a reprezentat-o. Pe plan social: o atitudine conservatoare, criticistă, învăluind realitățile sociale în criterii estetice și morale, o atitudine nu propriu zis militară ci de resemnare conștientă în fața împrejurărilor, în fine, o atitudine de apriorism aristocratic, bazat pe forța sufletească a tra-

diției și pe aceea istorică a realității noastre etnice. Iar pe plan patriotic: dragostea de țară înțeleasă ca un sens moral, ca o datorie prinsă în centrul problematicei noastre românești sau — cu alte cuvinte — ca un fel nemijlocit de a lua contact cu propria noastră soartă.

Trebuind să încheie acțiunea romanelor sale în acest spirit, Duiliu Zamfirescu a creat o serie de tipuri autentice, prinse viu în realitatea socială și sufletească a vieții românești. Galeria acestor tipuri e sugestivă, lămuritoare, dă imaginea liniilor de forță după care trebuiau să se orienteze acțiunile și sentimentele epocii. Astfel, ne-a zugrăvit: în Dinu Murguleț, pe boerul pământean, legat de tradiție și de sensurile etice ale vieții patriarhale; în Matei Damian, pe omul măsurat, înțelept, cinstit în gândurile lui, căutând să înțeleagă lucrurile prin sensul lor cel mai propriu, reprezentând chipul organic prin care vechea aristocrație agrariană avea să contribuie la întemeierea cadrelor intelectuale și profesionale ale noului nostru Stat; în baciul Mica, ne-a întruchipat omenia fără pereche a țaranului nostru; iar în Tănase Scatiu, pe urmașul modern al lui Dinu Păturică, arendașul fără inimă și fără simțul valorilor, avid de bogăție și muncit de vanități fără sfârșit.

Vieța acestor personaje a fost prinsă într'un cadru potrivit, real, cu atmosferă vie și solicitantă, neimpunând nimic care să pară pornit dintr'un spirit de compoziție retorică sau de regie scriitoricească. Acțiunea pare dreaptă, firească, răspunzând unor sensuri care existau real, atât în logica obiectivă a lucrurilor, cât și în aceea pe care le-o imprumutau nevoile sensibilității noastre.

Din cuprinsul întregii opere, se desprinde un sentiment puternic al vieții și al realităților românești. Drama „Comăneștenilor” are în ea, pe lângă

sensurile unui adevăr social legat de evenimentele timpului în care s'a petrecut, un conținut spiritual și moral care o așează în ordinea celor mai înalte credințe românești. Nu este vorba de o *tendință*, dintre acelea despre care s'a discutat dacă au dreptul să intre sau nu în alcătuirea unei opere de artă, ci de o realitate mai subtilă, infinit mai greu de caracterizat. Romanele lui Duiliu Zamfirescu au vrut să ne dea imaginea unei vieți românești ca o realitate și un scop în sine, la care erau chemate să ia parte, în chipul unei împletiri autonome, sensuri ale întregii existențe: ale naturii, ale istoriei ale oamenilor și ale destinului.

În fine, să mai considerăm o clipă aceste romane, și în ce privește forma în care au fost scrise. În domeniul acesta, lucrurile sunt evidente prin ele înșile. Privită în sine, limba acestor scrieri este o limbă clară, armonioasă, plastică, sugestivă, echilibrată. Stilul lor este colorat, viu, convingător, solicitant. Peste tot, există o domnie a proporției, a proporției chemată să însoțească soarta lucrurilor statornice. Muzicalitatea frazelor, alegerea expresiilor, grija de a păstra duhul autentic al formelor românești, toate acestea au colaborat în chip fericit, întregind un stil reprezentativ, atât al scriitorului cât și al uneia dintre năzuințele spirituale ale timpului. În seriozitatea și demnitatea pe care Duiliu Zamfirescu le-a pus în scrisul său, a existat, deopotrivă, și o atitudine: de chemare hotărâtă a valorilor și a puterilor de plămuire românească, la ordinea superioară a înțelegerii și realizării estetice.

În istoria literaturii românești, Duiliu Zamfirescu deține unul dintre locurile cele mai semnificative. Prin romanele sale, închinat Comăneștenilor, a creat prima noastră lucrare epică de amploare. În paginile ei, au fost înfățișate câteva din

tre sensurile cele mai caracteristice ale vieții noastre românești, dinaintea de războiul întregirii. Ni le-a zugrăvit în proporțiile, în culoarea, în tonul sufletesc care li se potrivea mai mult, după chipul cum erau resimțite în cugetul vremii și după gradul de intensitate pe care li-l dădea realitatea lor istorică și socială.

Duiliu Zamfirescu a fost romancierul caracteristic, reprezentativ, al epocii noastre de până la războiul întregirii. Ce-a gândit, ce-a simțit și ce-a plăsmuit prin scrisul său se încadrează fericit în spiritualitatea epocii în care ne-am consolidat viața de stat și am desăvârșit sufletul românesc al întregirii. După acest eveniment, Duiliu Zamfirescu n'ar mai fi putut să fie tot atât de reprezentativ. Viața societății noastre pășea, de-acum înainte, pe făgașuri mai multe și mai complexe. Epica menită s'o înfățișeze trebuia să-și adauge criteriile nouă. De astă dată, nu mai erau în joc drame sufletești ale unor clase în lichidare, ci încordări energetice ale altora, în plină formație și actualitate socială.

Subliniem acest fapt, nu pentru a face din el tema unei concluzii negative, ci pentru altceva: pentru a releva un acord, ce ni se pare oarecum simbolic, între soarta omenească a scriitorului și soarta dinafară a faptelor pe care le a cuprins în opera lui.

Prin marea reformă a exproprierei agrare, apuneau ultimele rămășițe ale boerimii reprezentată prin Comăneștenii de altă dată. Întregirea țării noastre se făcuse în chip fericit, cu jertfa generoasă a tuturor fiilor ei. Clasele care altădată păruseră uzurpatoare intrau, acum, în ordinea unei vieți integrale și istorice a națiunii noastre. Gândul că avem o țară a noastră, pentru care se cer sacrificii necondiționate, părea sădit în mintea tu-

turor, fără deosebire de clasă socială sau de stil sufletesc.

Lumea veche își închease un ciclu al ei. Incepea prin urmare, un altul, în cadrul nouilor împrejurări de viață ale țării noastre.

Duiliu Zamfirescu a fost cântărețul fericit a unei epoci. A murit în anul 1922, atunci când, eșită de curând din războiul mondial, țara noastră începea să parcurgă o nouă etapă a destinului ei istoric, trecând în altarul amintirilor ei sfinte pe toți aceia care prin sufletul și actele lor știuseră s'o pregătească.

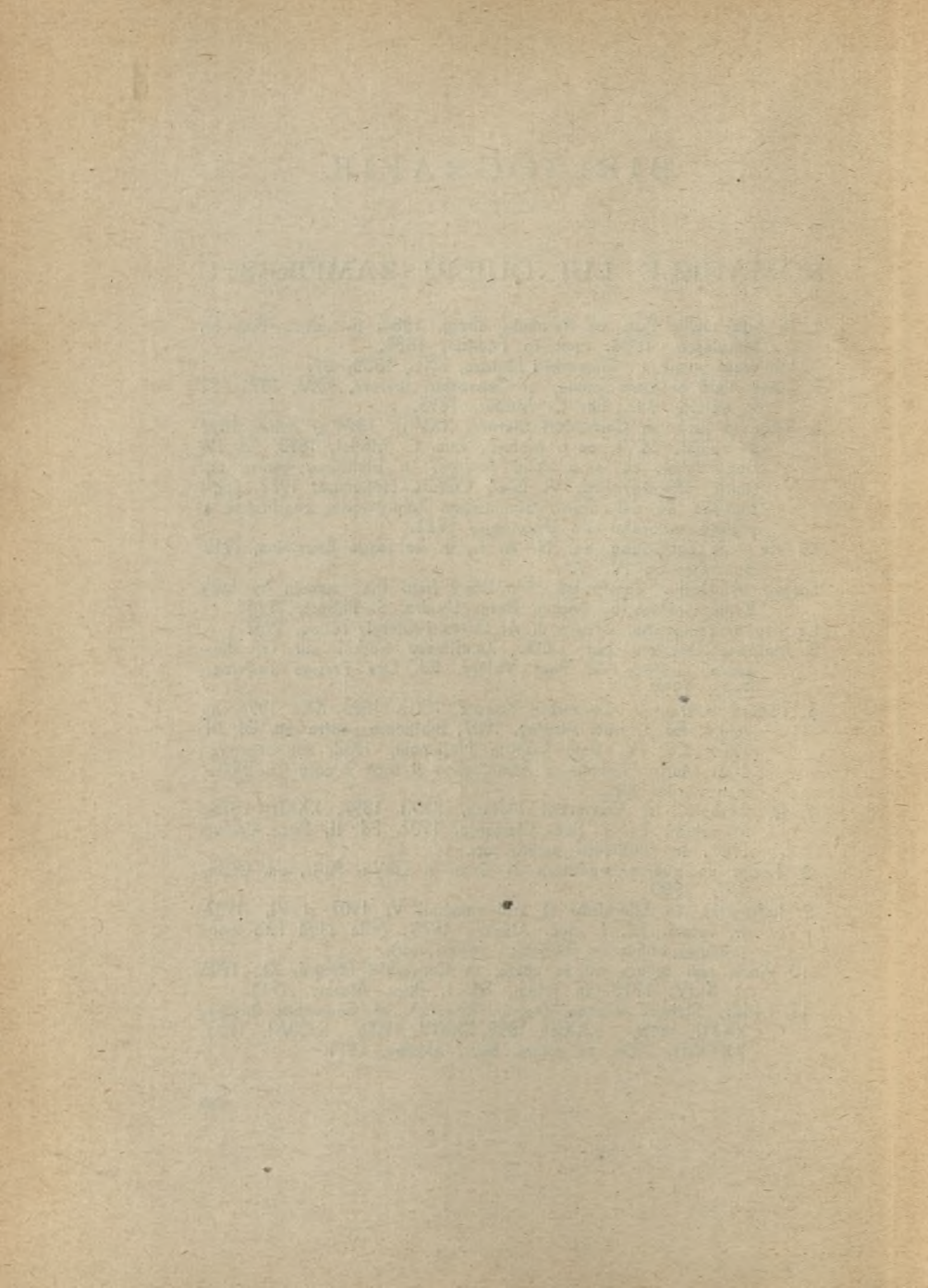
Romanele lui Duiliu Zamfirescu își au, în literatura noastră clasică, locul lor bine stabilit. Pe paginile lor, generații în șir au prins fiorul unor inițieri adevărate în misterul înalt al sensibilității românești. Astăzi, ca valoare estetică și educativă, sunt tot atât de actuale ca și atunci când au fost scrise. Din tot ceea ce am gândit asupra lor, mi s'a impus, întotdeauna, concluzia aceasta: *că a le cunoaște și a le înțelege este o datorie, o datorie morală și intelectuală, în pregătirea noastră românească.*

Mariana Zamfirescu-Rarincescu.

BIBLIOGRAFIE

ROMANELE LUI DUILIU ZAMFIRESCU

1. *În fața vieții*, Buc. în *România liberă*, 1884, în volum, Buc. St. Mihalescu, 1884, apoi în *Familia*, 1885.
2. *Un drum greșit*, în *Convorbiri literare*, XXII, 1888—89.
3. *Lume nouă și lume veche*, în *Convorbiri literare*, XXV, 1891—92 în volum, Buc. Ed. C. Müller, 1895.
4. *Viața la țară*, în *Convorbiri literare*, XXVIII, 1894 și XXIX, 1895 în volum, Ed. I, cu o prefață, Buc. C. Müller, 1898, Ed. IV, Buc. 1914, cu o a doua prefață, în *Biblioteca pentru toți* (mille 38—44), Ed. V, Buc., *Cultura Națională*, 1922, ediție îngrijită de d-l Marin Simionescu Râmnicănean, cuprinzând și prefața autorului din Decembrie 1922.
- La vie à la campagne*, par N. A. I., în *La revue Roumaine*, 1915, Bucarest, an IV, V.
- Sasha*, by Duiliu Zamfirescu, translated from the roumain by Lucy Byng, preface by Marcu Beza, Londra, S. Philpot, 1926.
- La vita in compagna*, a cura di A. Silvestri-Giorgi, Torino, 1932.
5. *Mathieu Damian*, par Duiliu Zamfirescu traduit par G. Bengesco, préface de Paul Valéry, Ed. Des Presses modernes, Paris, 1939.
6. *Tănase Scătiu*, în *Convorbiri literare*, XXIX 1895, XXX 1896, în volum, Ed. I, Buc. Alcalay, 1907, *Biblioteca pentru toți*, Ed. III, 1916, Ed. IV, Buc. *Cultura Națională*, 1932, sub îngrijirea d-lui Marin Simionescu Râmnicănean și încă 2 ediții în *Biblioteca pentru toți*.
7. *În Războiu*, în *Convorbiri literare*, XXXI 1897, XXXII, 1898, în volum, Ed. I, Buc. Clemența, 1902, Ed. II, Buc. Alcalay, 1907, în *Biblioteca pentru toți*.
8. *Temps de guerre*, traducere de Dem. I. Ghica, Paris, ed. Ollendorf, 1900.
9. *Îndreptări*, în *Literatură și artă română*, V, 1901 și VI, 1902, în volum, Ed. I, Buc. Alcalay, 1908: (alte ediții fără menționarea anilor în *Biblioteca pentru toți*).
10. *Anna sau ceea ce nu se poate*, în *Convorbiri literare*, XL, 1906 și XLIV, 1910, în volum, Ed. I, Buc., Alcalay, 1911.
11. *Lydda, Scrișori române*, (roman filosofic), în *Convorbiri literare*, XXXII, 1898, XXXIII, 1899, XXXIV, 1900, XXXVII, 1903, XXXVIII, 1904, în volum, Buc., Alcalay, 1911.

Studii, articole și informații bibliografice
asupra lui Duiliu Zamfirescu, romancier, în

- ADAMESCU GH., *Contribuțiuni la bibliografia românească. Duiliu Zamfirescu*, vol. I, 144; II, 248; III, 171.
- BOGDAN DUICĂ, *Duiliu Zamfirescu, În Războiu, Convorbiri literare*, XXXVII, 1903, p. 188.
- BUCUȚA EM., *Duiliu Zamfirescu și Titu Maiorescu în scrisori (1884—1913)* edit. Fundația pentru literatură și artă „Regele Carol II”, 1937.
- CONSTANTINESCU PIMEN, *Opera lui Duiliu Zamfirescu, bibliografie*, în revista *Milcovia* an. III, vol. 1—2, Focșani, Cartea Putnei, 1932 p. 41—42.
- CHENDI I., *În războiu, Semănătorul*, II, 1903, p. 31.
- DOBROGEANU GHEREA I., *Studii critice*, Buc. 1890, vol. I.
- DRAGOMIRESCU M., *Convorbiri critice*, III, 1909, pag. 302.
- IORGA N., *Istoria literaturii românești contemporane*, I, *Crearea Formei*, Buc. Ed. Adevărul, 1934, p. 330—335.
- IORGA N., în *Revue historique du Sud Est européen*, 1925 Nr. 7—9, *Nouveaux problèmes sociaux dans les conteurs roumains du XIX siècle*.
- HANEȘ PETRE, *Istoria literaturii românești*, București, ed. Ancora, 1927, p. 259.
- LOVINESCU E., *Duiliu Zamfirescu romancier*, *Critice*, vol. IV, Buc. 1916, p. 55.
- LOVINESCU E., *Cinquantenarul romanului românesc*, *Critice*, vol. III, Buc. 1915, p. 70.
- MARINESCU GEORGE, *Romanul românesc*, Buc. 1933, p. 9.
- PETRAȘCU N., *Duiliu Zamfirescu*, *Cultura Națională*, 1929.
- RAȘCU M. I., 32 de opere din literatura română, Buc. Imprimeria Centrală, 1933, p. 185, *Tânase Scatiu*, p. 194. *Indreptări* p. 201.
- RĂSMERIȚA M., *Duiliu Zamfirescu ca prozator*, în *Convorbiri critice*, IV, No. 9, p. 622.
- TOROUȚIU I. E. și GH. CARDAȘ, *Studii și documente literare*, vol. I, *Junimea*, Buc. 1931, Tip. Bucovina, p. 53—106.
- VLADESCU TOMA, *Duiliu Zamfirescu romancier*, în *Gândirea*, XII, 1932, p. 193.

PREFAȚA DE LA EDIȚIA I-a

Romanul de față nu e scris pentru criticii din țara românească, cari, ignoranți și de rea credință cum sunt în mare parte, vor găsi că seamănă cu Anna Karenine; nu e scris nici pentru damele cu moral; nici pentru bărbați cu prințipuri. El e scris pentru sufletele ne-umărate ce suferă; pentru tinerimea cultă, care, n artă, vibrează la tot ce e sincer, tresare a adierea frumuseții; pentru cititorii cari pricep ce însemnează a crea oameni vii și-i deosebesc de oamenii de carton. El mai este scris pentru femeile delicate, care vor înțelege pe Anna, vor ierta pe Urania și poate chiar pe Berta pentru sinceritatea simțirilor lor. Ceea ce este mai cu seamă păgubitor în viața noastră socială și trivial în căsniciile românești, e puerrilitatea sufletească a femeilor, fățărnicia și minciunile bărbaților.

In fine, el este scris pentru Elena Milescu pe care nu o cunosc, dar care trebuie să existe undeva, în sufletul colectiv al femeilor superioare, în care simțimântul patriei — cel mai înălțător din toate — va regenera ceea ce este bolnav în turpitudinea momentului. Cu acest simțimânt vom pregăti viitorul poporului nostru, care nu și-a isprăvit luptele de constituire unitară, și deci nu poate și nu se cuvine să se ocupe de utopii, de soțial-democrație, de votul analfabeților, de colectivism și alte minciuni, cu care decasații exploatează masa incuților. Aceste minciuni sociale sunt minciunile individuale în familie, și constituiesc semnul evident al decadenței; ceea ce nu poate să fie.

D. Z.

I.

Incepea să se întunece. Focul pâlpâia în sobă liniștit. De pe fața cărbunilor se desprindeau palii de flacări, ce mureau în neființă.

Anna Villarà cetise până atunci. Gândurile altora, când puteau s'o intereseze, îi ușurau sufletul de povara îndoielii: cum e bine, și ce e bine în lumea asta?

Intunericul o silise să lasă cartea, și ea, acum, strânsă în fotoliu, se uita la lemnele ce se topeau în puterea mistuitoare a focului. Câteva licăriri de flacără, puțin fum și puțină cenușe.

În crâmpetele ei de gânduri se ivea chipul luminos al omului iubit. Așa de bine-l cunoștea, în nestatornica lui înfățișare, încât îl recompunea din liniile cărbunilor ce se prefăceau mereu. Tot alte linii și alte linii.

Dacă s'ar fi putut să fie lumea altfel de cum era, ea ar fi plecat pe jos, umblând după umbra visurilor, alergând pururi pe căile rătăcirii, fără popas și fără odihnă, numai să scape de ea însăși.

Dar lumea era ca și dansa. Fiecare își purta rana, sângerândă sau tămăduită, și fiecare umbla mai departe și spera.

Și, deodată, îi răsăria în minte fruntea lui, neteda înfățișare a personalității bărbătești, în care farmecul voinței părea boltit din vecia veacurilor. De unde știa ea ce se petrece acolo? Vorbia câteodată cu Elena Mileșcu:

— Ce se petrece acolo, Eleno? Tu ai iubit, ai trăit adânc din viața bărbatului tău. Ce se petrece sub fruntea unui om, când tace și se uită la tine, apoi se întoarce și se uită la mine, sau la Smaranda Dudescu?...

— Sau la Urania Vucos...

Anna deschidea ochii mari:

— Crezi?!

Elena zâmbia:

— Ești geloasă, dragă.

O strângeau de gât cu vorba asta. Era geloasă!...

Vezi bine că era geloasă! Cine iubește și nu

e gelos? Dar nerozia omenească desparte sufletul în saltare, ca un scrin: în cel de sus se păstrează amorul, în al doilea închipuirea de sine, în cel de jos gelozia, pe când în toate stă devalma zădărnicia sufletului nostru chinuit.

Și cum se uita lung la cărbuni, i se păru că vede limpede cum gelozia stă tocmai în saltarul de jos, în cel mai de jos. Inima i se strânse ca de frică, și mișcă vârful piciorului, parc'ar fi împuns-o cineva în coapsă.

Marginea rochii i se ridicase deasupra glezneli. Pulpa se desina, delicată, pe fundul auriu al luminei ce muria în sobă. În loc să se placă, ea se umili și se întristă. Frumusețea linii piciorului îi întoarse gândurile asupra ei însăși. Trăise în valurile lumii, cu hotărîre, și totuși într'o singurătate sufletească, în care nu străbătuse nimeni. Acum iubia. Dorul fecioarei de ideal și poezie se aninase de umerii unui om nestatornic. Iubia pe un om însurat, pe care, probabil, îl iubeau și alte femei. Era oare cu puțință?

La ideea că și alte femei puteau să-l iubească, își duse mâinele la ochi, să nu se mai lege într'înșii vedenia celorlalte femei. Cu

toate astea, era sigur că una, cel puțin îl mai iubia: nevastă-sa. Dar, cu lașitatea binevoitoare a trebuinței de fericire, ea îngăduia pe nevastă. Nu avea și ea un bărbat? Imaginea Generalului o făcu să hufnească într'aiuri. Generalul și Berta!... Iși aduse aminte că bărbatu-său o ducea la concertele amantei lui, și că ea, Anna Villara, vedea pe Berta ca pe orice ființă nevoiașă.

Ceea ce o muncia era pângărirea sufletească a omului care o iubia pe ea și iubia și pe altele. Un asemenea om minția pururea.

Cu toate astea, Anna simția cât de netemeinice îi erau gândurile, din însăși dorința ei de-a se înșela. Elena îi spunea, cu blajina ei îngăduire, că așa sunt bărbații, că adică pot să iubească deodată mai multe femei, și că, totuși, nu sunt mai fericiți decât femeea care iubește un singur bărbat; că, din potrivă, la cei ce au inimă, asta este izvorul nefericirii lor. Cu alte cuvinte, trudă și nedominire.

Feciorul bătu la ușe:

— D-l Căpitan Comăneșteanu!

Anna se sculă:

— Poftește-l în salon:

Gândurile ei se limpeziră deodată, o căldură

binefăcătoare i se revărsă în tot corpul, își duse mâinile la tâmpile, în care răsunau bătăile inimii.

Era el, care avusese, poate, gândul bun de a o vedea înainte de ceasul mesei, când urmau să se întâlnească la dansa cu toții.

Anna deschise ușa binișor. Căpitanul se uita la o fotografie. Ea îl privi un moment.

Cu mâna pe garda săbii și bustul ușor plecat înainte, era așa de tânăr și de voinic, respira atâta sănătate, încât părea că dă viciață și înfrumusețează toate cele dimprejur.

Anna tremura. Ochii ei, umezi de fericire, beau cu nesățiu lumina propriei ei iluzii. Ea îl chemă râzând.

— Cinel-Cinel!...

Și fără să mai aștepte răspuns, îl ademini în umbra ușei, îi înconjură mijlocul cu brațele și se lipi cu obrazul de pieptul lui, de șnururi și alămuri, de postavul tunicii, al căror miros, de vremea rece de-afară, se amesteca rătăcit, cu parfumul ființei lui vii.

— Ce bine ai făcut că ai venit!... O să te rog să-mi faci un dar de anul nou...

— Cu cea mai mare plăcere.

— O tunică veche.

— De ce nu o manta!...

— Fiindcă mantaua e mai aproape de alții decât de dumneata.

— O manta de vreme rea.

Anna se uită lung la dânsul.

— Manta de vremea real!... De ce-mi strici plăcerea de a te simți lângă mine? Ai avut ideea delicată de a veni să mă vezi, acum, singură, iar nu cum ne vom vedea peste două ceasuri, și ar trebui să mă lași să mă bucar în tihnă de minutul ăsta, care este al meu și numai al meu... Nu-i așa?

Căpitanul se gândia, că la drept vorbind venise pentru a spune Annei să-l ierte de o mică întârziere la prânz din cauza unei comisiuni. Inșă față cu iluziile ei, nu mai zise nimic.

Anna mângâia cu degetele postavul tunicii.

— Auzi, manta de vreme real!... Eu să am nevoie de manta de vreme rea, iar dumneata să fii mantaua!... Lumea pe dos. Eu am nevoie, de un gând bun, de un zâmbet sincer, de o rază de simpatie; de a te simți câteodată lângă mine cu suflet curat, iar nu pururi eșind din brațele altei femei.

Făcu un pas către fotoliu:

— De unde vii?

— De acasă.

Anna șezu, mișcând din cap, par'că ar fi zis: „tot din brațele unei femei“.

— Ce face Mia?

— Nu știu, n'am văzut-o.

Ea tăcu un moment. Răspunsul i se păru discret și delicat.

— Ia un scaun și șezi lângă mine.

El șezu jos, pe covor, și se lipi cu fruntea de sânul ei. Anna se rezemă de spatele fotoliului și închise ochii. Iși simția inima în piept bătând să se rupă. Fruntea îi ardea, lacrămile o podideau și cu toate astea gândurile ei se întindeau pe orizonturi infinite, într'o fericire nematerială, aproape desăvârșită.

Făcu o sfortare, se ridică mai sus și se uită lung la el:

— Ce vrei? Ce-a mai rămas în sufletul meu care să nu fie plin de dumneata? Niciun colț, nicio cută a gândului, nicio ascunzătoare a inimii nu mai e în puterea mea, ci toate sunt ale dumitale... Te-am rugat să-mi aduci băiatul mai des. Dacă rugămintea mea a putut să ți se pară lipsită de măsura cuviinței adevărate, îți cer iertare și te rog să nu uiți, că eu sunt o ființă pierdută numai întru atât,

întrucât am devenit lucrul și proprietatea dumitale, dar altfel nu sunt nebună și nici lipsită de pudoarea adevăratelor sentimente omenești. Inșă atât de mult mă simt absorbită în ființa dumitale, încât tot ce te interesează mă interesează; tot ce-ți este drag îmi este drag și mie. Ajung până a crede că nu mai sunt geloasă de Mia. Ce vrei mai mult?... Adu-mi din când în când băiatul. Te regăsesc în el așa cum ași fi dorit să fii: nevinovat...

Comăneșteau ridică din umeri:

— Eu nu mă știu vinovat întru nimic.

— Inocent...

— Sunt inocent...

Anna îi dete binișor cu mâna peste obraz:

— Nu te lasă femeile...

— Ce să le fac eu?!

Dânsa sări drept în picioare:

— Va să zică este adevărat?

— Dumneata zici.

— Este adevărat!... Și ai îndrăsneala să mi-ospui miel!...

— Eu nu spun nimic.

Ea se plimba de colo până acolo, frângându-și mâinile.

— Spune-mi încaileă tot. Fă-mă confidenta

dumitale. Deschide-ți inima. Plângi pe umărul meu. Te iubește Smaranda Dudescu? sau Urania Vucos? sau acea oribilă nevestă a colonelului...

— Nu-i oribilă de loc.

Anna rămase încremenită. El trecuse în salon să-și caute mânușile. Ea se ținea după el;

— Nu-i oribilă?!

— De loc.

— Și ai obraz să mi-o spui mie.

El iarăși înalță din umeri:

— Nici nu mă gândeam. Ți-o spun, fiindcă vine vorba și printr'un fel de reacțiune. Nevasta colonelului îmi este indiferentă, ca și Smaranda Dudescu, ca și Urania Vucos. La revedere.

Era un ton sec, de om bănuț pe nedrept, în cuvintele acelea, care făcu un bine nespus Annei.

— De ce ai venit și de ce te duci?

El își ținea chipiul în mână uitându-se la ea:

— Am venit ca să te văd, și mă duc fiindcă am treabă.

Ea îi luă chipiul din mână, își ascunse obrazul într'ânsul și aspiră adânc, ca dintr'o floare:

— Așa de mult te regăsesc în parfumul lu-

erurilor ce le porți!... și atâtea simțiri deștepti în tainile inimii mele, încât cu tot răul ce-mi faci, îți sunt încă recunoscătoare... Du-te dragă. Eu, câteodată, deși umilită și fără putere, mă simț atît de sus cu sufletul, ușoară ca o pasăre, încât nu te mai văd, jos. La revedere. După ce tânărul ieși, Anna se așeză din nou în fotoliul dela sobă. Cărbunii mureau, învăluți în acoperișul străveziu al celei d'întâi cenuși. Gândurile ei erau mai pline, ca oricând, de imaginea omului iubit. Nu mai vedea acum nimic, de cât pe el. Sănul, de care el își lipise fruntea, tresăria, oarecum cu ființa lui aparte, păstrând căldura atingerii, binefăcătoare ca o rază.

Își aduse aminte de cele din urmă cuvinte ce i le zisese și i se părură nedrepte. Atunci ceru lampa și se puse să-i scrie:

„Ai plecat dela mine sub înrâurirea unor vorbe nesocotite. E adevărat că eu mă simt câteodată cu sufletul sus, dar înălțimea mea e datorită iubirii fără margini, ce-mi umple toată ființa, cum umple infinitul finitul. Când vei putea oare să înțelegi — și vei putea vreodată? — farmecul poetic al suferinței de a iubi, izvoțul dătător de viață, tinerețea ce

naște din iubire? Cum a putut geniul bărbătesc să creeze pe Faust, cu alte cuvinte năzuința către eterna tinerețe, când ea stă în noi, în mine, în alcătuirea sufletului meu, care, în sine, este amor?

„Ah, dragă, tu semeni cu cineva din trecut și cu cineva din viitor; îmi închipuiesc că semeni cu nestatornica înfăptuire a dorului tuturor femeilor, cu acel ștrengar și infam de Cupido, căruia, când sunt geloasă, ași vrea să-i ciumpăvesc¹) aripile și să-l bat, ca apoi să-l mângâi și să-l rog să mă ierte.

„Vezi? deviu aproape... cum să zic? Annadyomenă, în înțelesul atic al cuvântului de afrodită curată ca spuma mării.

„Și unde mai pui că scriu așa de limpede românește! Nu se poate să măgulească cineva mai mult gusturile unui tânăr boier, căpitan de cavalerie, naționalist și... infam, îi fug ochii după alte femei.

„Nu întârzia“.

Anna trimise numaidecât scrisoarea cerând mapoierea plicului iscălit.

Pe când ea scria, Comănășteanu se ducea la întrunirea comisiunii.

1. a ciunti, a retez.

Eșind dela Anna, se simți și de astădată, ca întotdeauna, nemulțumit și nesigur. De ce vieța noastră e atât de încălțită în legăturile ei cu alte vieți? Nu se poate trăi simplu? Nu se poate iubi, fără a răstălmăci iubirea?

I se făcuse foame. Opri trăsura la cofetărie și intră înăuntru posac.

Dela ușă, toate privirile se îndreptară către el, cu înțelesurile atât de variate ale mulțimii când se găsește în fața unui bărbat zdravăn sau a unei femei cu adevărat frumoasă.

La o masă era colonelul cu nevasta. Anna vedea dincolo de marginile văzutului.

Colonelul zâmbia lui Comăneșteanu, pacinic și deplin mulțumit de bunurile pământului. Nevastă-sa închidea ochii, ca și cum ar fi fost mioapă, ridicând în dreptul obrazului două sticle legate în aur. Strânsă la mijloc ca o viespe, cu pieptul acoperit de flori, avea grația necuviincioasă a femeilor răsfățate. Ofițerii Regimentului o înconjurau cu admirația lor respectuoasă. Ea îi lua peste picior, fiindcă erau care mai de care mai însurați.

— Șezi căpitane, zise Colonelul, sculându-se, și fă-ți datoria către patroană. Viu numai decât...

Comăneşteanu, şezu înviorat de prezenţa
acelei femei. Ii vorbi încet, devenind mlădios
şi cald la gânduri:

— Ce de lume cumsecade şi fericită!

— Asta nu se poate.

— De ce?

— Fiindcă lumea cumsecade nu-î fericită,
iar lumea fericită nu-i cumsecade.

— Cam paradoxal.

Ea ridică din umeri:

— D-ta eşti fericit, dar şi foarte cum nu se
cade.

El rosti încet:

— Eu sunt fericit şi cumsecade.

— Atunci eşti prost.

— Dacă aş fi prost, patroană, ți-aşi fi făcut
curte demult.

Ea pufni de râs:

— Atunci eşti obraznic.

— Nu sânt nici obraznic. Sunt curat om
fericit şi cumsecade. Şi d-ta eşti tot ca mine,
cu deosebire numai că-ţi plac paradoxele.

— Adevărat că-mi plac.

— Atunci înţeleg de ce nu-ţi plac oamenii
însuraţi.

— Parcă ar fi paradoxal să te însori!

— Tocmai de aceea. Toată lumea se însoară. Prin urmare, e un lucru obișnuit, și deci nu-ți place. Acum între noi fie vorba, dumneata în calitate de femeie, ar trebui să fii recunoscătoare bărbaților că se însoară. Căsătoria, ca magazinele de mode și corsete, este o instituție pentru femei.

— Mai cu seamă într'o țară ca a noastră, în care mai este și divorțul.

— Nu. Divorțul este o instituțiune bărbătească.

— Cum!... El dă adevărata libertate femeii.

— O libertate cu care nu are ce face patroana. Dacă patronul s'ar despărți de dumneata, cine ți-ar mai gira polițele?

Ea râse cu poftă arătându-și dinții:

— Vezi, acum ești cu adevărat obraznic.

Râse și el, mulțumit, mușcând dintr'o prăjitură.

Colonelul răfuese socotelile cu doamna dela comptoir și ciupise o fărâmă de curte unei fete ce servia vinuri. Acum se întorcea radios:

— Haidem, Comăneștene, că ne așteaptă comisia.

El își uitase de comisie, după cum își uitase de Anna și de nevastă și de casă.

Ajunse la cazarmă târziu. Găsi scrisoarea Annei, pe care o ceti în fugă, prinzând deabia farmecul ei. După aceea se cufundă în treburi militarești și rămase acolo până la vremea mesei.

II.

Omul care trebuia să aducă plicul iscălit se întoarse cu mâna goală. Anna se muncia cu gândurile. Ii spusese că se duce la regiment și nu era adevărat.

Ea se îmbrăca, uitându-se în oglindă, fără să se vadă. Cum pot trăi oamenii fățarnici în lume? Și, mai mult: cum se putea să fie un bărbat atât de întreg și totodată atât de mincinos?

Era dovedit că nu se dusese la regiment. Atunci unde se dusese?

În orbirea ei, rana personală o durea ca o plagă socială. E atât de greu de trăit pe pământ, chiar când suntem sinceri, încât numai e nevoie să ne împovăram vieată și cu minciuni. Săracă lume trudită!...

Minciunile o dezgustau. Generalul o mințea de dimineață până seara, în afaceri, în afecțiuni, în lucruri indiferente, înnodând neade-

văr de neadevăr, până ce nu mai știa cum să iasă din încurcături; prietenele ei o mințiau; îngrijitorii dela moșii deasemeni; chiar și cărțile o mințiau, romanele și poeziile, iritație sentimentală pe poruncă, spre a se vinde mult și scump.

Ea își drămui vieața și se găsia curată. De când era tânără de tot și până acum, nu spusese niciodată decât ceea ce gândise. I se păruse, atunci, că iubește pe celalt Comăneșteanu, pe mortul în războiu, și se cercetase îndelung, așteptase ca vremea să pună în lumină simțirea ei, — până ce vremea o puse în chenar negru. Luase pe bărbatu-său prin bună înțelegere și numai ca să scape numele părintesc de înjosire.

La amintirea mortului în războiu i se păru că se vede în ambulanță, netezind cearșaful dela patul rănitului, pe când razele soarelui de toamnă luminau fruntea bolnavului. Ah, fruntea!... Fruntea aceea admirabilă, pe care o moștenise nepotul; ochii adânci și triști ce o priviseră ca din depărtarea unei patrii ideale pentru care se stingeau; glasul ce o întreba dacă a plâns; vremea și tinerețea dusă; atâtea și atâtea amintiri ce gălgâiau în sufletul ei

și se legau, toate, în imaginea omului iubit de astăzi. Un nod de amărăciune i se sui în gât, iar lacrimile îi umplură ochii:

— Cum se poate!... Cum se poate!..

Uitase că trebuia să se îmbrace și rămase astfel căzută pe scaun — când intră Elena.

— Ce faci dragă?

— Ce să fac, plâng.

— De ce?

— De mila lumii.

Elena se uită lung la dânsa, mirată. După aceea zâmbi.

— Imbracă-te. Are să-ți treacă.

Anna se răsti la ea:

— Sunt geloasă, nu-i așa?

— Vorbește mai încet că te aude lumea.

Porția e dincolo.

— Da? Singură?

— Singură.

— Vezi dragă? Ne înșeală pe amândouă.

— Vrei să zici că o înșeală pe ea de două ori.

Anna rămase locului, încurcată. Apoi luă încet mâna soră-si:

— E așa de greu de trăit. Eleno!..

Elena înălță din umeri, tristă:

— Trece tot.

Anna dete din cap, cu un zâmbet amar.

— Ce începe de vreme, trece. Ce începe târziu, nu mai are când să treacă.

— Totuși... trece. Imbracă-te.

Ea se sfârși de îmbrăcat și veni în salon.

Sosise deja toată lumea, Porția Comăneșteanu, Smaranda Dudescu, Urania Vucos și la urmă veniseră și d-nii dela club, Generalul și Timoleon Vucos. Acesta era un grec bogat și lăudăros, având casă de comerț la Odesa și la Marsilia, instalație la Paris, tren și lux, ca puțin alții. Totdeauna corect, purtând monoclu, nerâzând niciodată, părea că vrea să fie demn de gloria unui străbun al său din care zicea că se coboară Amiralul-Miaoulis-Vocos, biruitorul lui Ibrahim-Pașa. Grecii adevărat nobili, familiile fanariote, se uitau la el de sus și prețindeau că era o simplă potriveală de nume, dar nicio legătură de rudenie între eroul grec și bancherul de astăzi. Și într'adevăr, cu tot monoclul lui, un aer de plebeu îi sta întipărit pe figură, de corcitură de Kefalonit și de Slav *di basso-porto*, pe care bogăția și furandiseala nu-l putuse schimba.

Nevastă-sa, rudă de departe cu generalul

Villara, era, din potrivă, fină, cu acel mod de a se îmbrăca al femeilor cu adevărat elegante, care face ca fiecare lucru ce poartă pare la locul lui.

Smaranda Dudescu era *Domniță* în toată puterea cuvântului, ușurică, darnică, bună româncă, ținând casă deschisă, masă întinsă, slugi prea multe, cai prea mulți, o binecuvântare cerească pentru boierii scăpătați, cari își găseau totdeauna tacâmul pus. Ii era dragă literatura și băieții tineri, mai cu seamă dacă erau militari.

Porția Comăneșteanu, fiica preotului din Transilvania și nevasta Căpitanului, era produsul unei alte lumi, voinică și sănătoasă, totdeauna străină de intrigile celorlalți, dar acum mai mult ca ori când, prinsă de dragostea și creșterea copilului. Porția sau Mia cum o numeau toți, trăia mai mult la țară, ocupându-se bărbătește de treburile moșiilor, de so-cru-său, de țărani și de toată lumea.

Elena Milescu era văduva eroului dela Gri-vița, poetică și blajină făptură, ce rămăsese în lume stingheră, trăind înconjurată de amintirile războiului, vara la Stănești, în malul Dunării unde i se părea că e mai aproape de

câmpiile Bulgariei, în pământul cărora dormeau osemintele celor morți: iarna în casa din strada Batiștei, în mijlocul lucrurilor rămase dela Milescu. Cu părul aproape alb, cu sufletul iertător, era pentru Comăneșteanu imagina frumuseții ideale, ceva care ar fi semănat cu mamă-sa, dacă cineva putea să semene cu Sașa. El o chema *Tanți*, cine știe de ce.

Toată lumea asta, strânsă la un loc, părea că nu pricepe ce vreau unii dela alții. La cei mai mulți le era foame. Timoleon Vucos avea slăbiciune de Anna și-i vorbea aproape în păr, ușor înclinat către dânsa, pe când cozile fracului i se ridicau dela spate. Generalul ca să mai însuflețească convorbirea, istorisia Domniței și Uraniei Vucos, amorurile unui Vagmistru care voia să-și taie beregata ori de câte ori îl trădau amantele. Elena și Porția râdeau de departe.

Anna cu ochii țintă la ușă, răspundea într'aiurea vorbelor lui Timoleon Vucos, bătând ușor covorul cu vârful piciorului.

— Am fost la deschiderea Camerei, zicea acesta.

— Ca orșicine.

Timoleon Vucos se uita lung la dânsa:

— De ce: ca orșicine?

Anna se încurca:

— Vream să zic: cu cine?

Iar în gândul ei: „unde o fi; de nu mai vine!?”.

— Singur.

— Da?

Celălalt o privia nedumerit:

— Nu-i iertat să meargă cineva singur la deschiderea Camerei?

Pe Anna o apucă un răs nervos:

— Se înțelege că nu, când acel cineva
însurat.

Insfârșit, ușa se deschise și Căpitanul intră...

Fără a părea de loc grăbit și fără a-și cere iertare de întârziere, el sărută mâna Annei în cea mai desăvârșită liniște, și numai când nevastă-sa îi spuse că erau aproape 8 și jumătate, se uită la ceasornic și explică Annei că lucrase până atunci. Dânsa îl fixă cu ochii galeși:

— Ești sigur?

— Cum să nu fie sigur!...

Generalul care prinse în fugă vorbele lor, glumea cu înțelesuri:

— Asigur-o neiculiță, c' ai fost la regiment, sau dacă n' ai fost în altă parte, că n' ai fost cu mine.

— Am fost la regiment.

— Insfârșit bine c' ai venit! Poate de acum să se mai descrețească fruntea cucoanelor.

Apoi scurt cum era și cu picioarele șucite luă pe Comăneșteanu de mijloc și-l duse înaintea lui Timoleon.

— Iacă, așa armată avem noi, onorabile. Ți place?

Timoleon Vucos se înclină, ironic. Generalul urmă.

— Și dacă nu-ți place dumitale, las' că-i place cucoanei.

Anna vrea să facă pe supărata:

— Iorgule, spui prostii!...

— Lasă, dragă, că doar toate sunteți amozate, lulea. Și d-ta și nevastă-sa, și Domnița Smaranda, și nepoata.... Până și cumnata. Elena!...

Până și eu, brel...

-- Halal! de noi!

— E o molimă. Par'că toți am fi despicați din el, vorba lui Aristofan.

Feciorul pofti la masă

Minunata eleganță a sălii de mâncare părea că îndreptează gândurile, le ascute și rafinează. După prima sorbitură de vin, sângele se urcă ușor în obrazul doamnelor. Generalul muca-lit, spunea lucruri pipărate, mânca din fugă, săruta mâna vecinelor, tușea, râdea, punând însuflețire în toată lumea. Domnița Smaranda vrea să știe ce era cu despicătura lui Aristofan.

— Să ți-o spue nevasta, Domnițo, că ea mă învață drăcii de-astea.

— Eu? Nici n'am visat!

— Apoi da, că eu mi-am petrecut tinerețea cu Platon.

— Spune-o dumneata, mon General.

— Prea bine, o spun eu. Ce este amorul, Domnițo?

Domnița Smaranda umbla cu ochii fugari pe masă, zâmbind.

— Înțeleg. Vrei să zici că ai oarecum cunoștința sa personală, dar că nu te înlesnești la definiții. Așa este. Ei bine, doamnele mele, iată ce este amorul...

Ridică din sprâncene, uitându-se înaintea ochilor și zâmbi:

— ...cel puțin după Aristofan: în vremea de

demult, pe când oamenii erau puternici ca zeii, persoana lor era un trunchiu rotund, pe care sta un cap cu două fețe, iar trunchiul sta pe patru picioare și avea patru brațe. Umblau drept ca și astăzi, în partea în care voiau, iar dacă se puneau să alerge, se duceau de-a roata, sprijiniți pe cele patru perechi de mâini și picioare. Pe atunci, sexurile erau trei: bărbatul, fiul al soarelui; femeea, fiică a pământului și bărbatul-femea, produs al lunii, care ea însăși este produs al soarelui și al pământului. De aceea și erau oameni pe atunci rotunzi și alergau ca roata, pentru că așa le erau părinții. Și fiind ei voinici și deștepți se resvrătiră în contra zeilor și deteră să ia cerul cu asalt. Atunci Joe se adună la sfat cu ceilalți zei, și după matură chibzuire hotărî el așa: „ca să-i învăț minte, o să-i tai în două! astfel, au să fie mai slabi, dar mai numeroși, prin urmare o să avem mai mulți adoratori. O să-i las să umble în picioare, ca și astăzi, dar numai pe două picioare. Iar dacă și așa vor fi obraznici și mă vor supăra, o să-i mai despici încă odată, așa ca să rămână fiecare om numai pe câte un picior, și să umble sărind“. Și grăind astfel, luă barda și se puse să des-

pice pe oameni în două. Pe care cum îl despica îl da pe mâna lui Apollo, poruncindu-i să-i sucească obrazul pe partea tăieturii ca să se vadă în ce hal este, și să se poarte pe viitor mai bine. Apollo suceă obrazul înăuntru, trăgea pieile de pe corp și acoperea rana, și astfel dichisiți, le dădea drumul... Ei bine, doamnele mele fiecare jumătate, astfel chibzuită, de îndată ce ieșea din mâna lui Apollo, n'avea alt gând decât de a alerga după jumătatea cealaltă și a se reintegra într'un singur trup cum zice și la Evanghelie. Și iată prin urmare ce este amorul.

Prințesa Smaranda făcea un chef nespus, râzând din toate cărnurile persoanei dumisale, pe când Timoleon se îngâmfa de geniul grecesc, vorbind prost românește.

— Este u cumbinacia, frate, demna di Aristofanis.

În vremea asta Anna zicea lui Comăneșteanu printre dinți:

— N'ai fost la cazarmă.

El nu prea o auzea, prins de povestea Generalului.

— Ai zis ceva?

— Am zis că ești un infam.

Căpitanul râdea:

— Ce bine trebuie să fi fost pe vremea aceea, mai cu seamă pentru fiii lunr

— Unde ai fost?

— La cazarmă.

— Nu-i adevărat.

El se uita la dânsa.

— Dacă am trăi pe vremea când oamenii nu erau despicați în două, ai fi putut să dai o roată până la mine, ca să te asigurii..

— Faci și descoperiri etimologice.

— Nu 'nțeleg.

— „A da o roată“ sau „a da o raită“ tot una.

— Foarte bine.

Anna se mira ea singură de libertatea ei sufletească. Ardea de nerăbdarea de a ști unde fusese, și totuși făcea joc de cuvinte.

— Ai primit scrisoarea?

— Negreșit.

Ar fi voit să nu-l întrebe de-a-dreptul de scrisoare, dar frica de a-și prelungi neliniștea o făcea să nu mai înconjure.

Prințesa Smaranda, hipnotizată de Aristofan, se uita înaintea ochilor și bufnea de râs. Era grasă și rotundă ca un sturz, cu părul roșco-

van, cu gâtul fără cute, strâns într'o coloană de peruzele²⁾ ce aduceau cu ochii ei; mânca bine, gustând din lucrurile bune cu un fel de conștiință depravată a plăcerii.

— Ei, mon General, și va să zică cum explici d-ta că noi suntem toate înamorate de Comăneșteanu?...

— Cum să explic?... Se vede că pe el Joe l-a despicat în 14 bucăți.

— Și-au mai sărit și așchii.

Generalul râdea cu chef:

— Ba bine că nu. Și încă multe prințeso.

— Noroc că Porția nu crede nimic din toate astea zise tot Smaranda Dudescu cu glas blajin.

— Porția e fată cuminte: două porții de înțelepciune și una de femeie.

Porția se uită lung la dâșșii, zâmbind. Deși trăia în lumea asta de mai mult timp, nu ajungea să se deprindă cu vieța lor, ființe pline de contradicții, mai vițioase în vorbe decât în fapte, elegante, ușurele, pasionate, însuflețite de un singur gând statornic, acela de a nu se plictisi. *Plictiseala* și *stenahoria*³⁾ erau adevărații dușmani ai societății aceștia.

2. Piatră scumpă, opacă, de un albastru deschis sau verzui.

3. Neliniște, turburare.

De aceea Porția simția mila pe care o însuflă oamenilor sănătoși vederea bolnavilor, mila și câte odată temerea de a-i vedea făcând nebunii, ca să se scape de boala de care nu se puteau vindeca.

Anna și Elena i se păreau rătăcite ca și dânsa în lumea asta însetată de nimicuri. Anna mai cu seamă o neliniștea. Invățată a avea pentru ea respect și admirare, Porția nu pricepea ce se petrece cu firea aceea semeță și hotărâtă. Și, cum se întâmplă de multe ori sufletelor cinstite, ea se întreba dacă nu care cumva era dânsa cauza răului.

Când însă, plecând, închidea ușa trăsurii și se simțea alături de bărbatu-său, strâns lipită de el, nimic nu o mai turbura. Tinerețea își lua stăpânirea sa, iar Porția credea că toată lumea trebuia să fie fericită. Ea se uita lung, pe geamul trăsurii, fără a înțelege rostul celor de pe strade, ce păreau că se luptă cu frigul și cu nevoile. Un colț de cer albit de lumina lunii, deschidea porțița depărtării...

III.

Generalul ieşea dela club, furios în contra lui Timoleon Vucos, care la *bridge*, într'un *sans atout* jucase, *singleton*.

Nu-i intra în cap cum se poate să facă cineva asemenea gogomănie, şi apoi să vrea să o susţie. Oprea pe Comăneşteanu:

— Nu, că cică așa se joacă la Paris. Da hai marş cu Parisul tău, grecule! Una şi cu una două: *la sans atout*, să ieşi dela coloarea cea mai lungă.

— Dar dacă n'ai nicio coloare lungă?

— Atunci să te duci să te'nneci.

Şi tot el râdea pe îndesate, oprind pe Comăneşteanu:

— Vrei să mă crezi pe mine?... Românul al dracului, domnule. A înţeles el că la *sans atout* nu merge cu mofturi: ori ai coloare lungă ori te dai pe gârlă.

Şi iar râdea, ascultându-şi cuvântul, ce i se

părea de spirit. Această ușoară ramolisire ascundea un tertip: Berta dădea în curând un concert și deci generalul avea nevoie de public și de reclamă. El se gândia că dacă ar pune pe Comăneșteanu de partea Bertei, ar astupa mai întâi gura Annei și i-ar câștiga un sprijin puternic:

— Ce faci tu, Alecule?

— Vizite, domnule general.

— Iar vizite, neiculiță!... Bine că nu ți se acrește.

— Trebuie să mă duc la prințesă.

— Să te duci, că-i fată bună. Numai, știu dumneata, cu măsură...

— Și la Urania Vucos.

Generalul se opri locului, uitându-se la ei, pe sub sprâncene:

— Mă, lasă nepoata în pace!...

Comăneșteanu începu a râde. Generalul îl apucă de braț foarte serios:

— Lucru subțire. Toți dinții sunt ai ei, iar dacă o fi și o fi, mustăcioaia aia ce-i pârpa-lește gurița, s'o săruți odată și pentru mine... Rude, mon cher....

— Da cine se gândește la așa ceva, domnule general!...

- Hai marș, mă!
- Zău, domnule general.
- Marș am zis?...

Comăneșteanu ridică din umeri râzând. Celălalt iar îl opri:

- Ia ascultă, vrei să-mi faci o plăcere?
- Bucurcs.
- Să mergi cu mine.
- Merg. Numai să-mi lăsați zece minute să trec pe la doamna Vucos, că se supără nevasta.

Generalul, de-astădată, se opri de tot locului, pocnindu-se cu palmele peste genunchi și râzând îndoit de mijloc.

- Se supără... nevastă-ta... dacă nu te-i duce... la Urania... Ei, asta-mi place!

Comăneșteanu râdea și el de râsul celuilalt:

- Desigur.

Generalul se lovia și mai tare peste genunchi și râdea și mai mult.

- Ei, nu, Alecule, ești clasic frate!...

Și iar icnea de răs:

- Se supără... Porția...

— Desigur. Porția mi-a zis să trec pe-acolo să las cărți.

- Mare pehlivan ești, mă Alecule.

— De ce, domnule general?

— Dar, înfârșit, te iau eu pe răspunderea mea.

— Foarte bine.

Se urcară într'o trăsură și porniră amândoi către dealul Mitropoliei.

— Am să te fac s'ascuți muzică cerească.

— Cu plăcere.

— Da nu așa, giambarale⁴) de-ale noastre naționale. Muzică, bre. Ba tu Chopin, ba tu studii tot clasice, ba mazurca aia grozava, de... Djaburov ăla, cum îl chiamă... Și nu-ți mai spun când cântă din gură!...

Birja se opri în fața unei case curățele de sub dealul Mitropoliei. Încă de afară se auzia pianul și vioara. Berta cânta cu profesorul ei, care făcuse zile amare generalului, la început, iar acum devenise un fel de membru al familiei. Profesorul și generalul se îngăduiau pe tăcutele, se ajutau unul pe altul în paza Bertei „că doar femeia, domnule, e ca lumina ochiului: ți-e scumpă, dar fuge după toate alea”, zicea generalul, colegului său neamț, care deși nu prindea bine înțelesul vorbelor, pricepea din instinct gândul generalului.

4. Giamparale, castaniete; fig. melodii.

Berta era așezată la piano, pe un scăunel fără răzemătoare, prin urmare cu mijlocul și cu umerii liberi. La intrarea celor doi bărbați, dansa nu se opri — ci numai le zâmbi, înviorându-și cântecul și obrazii, până într'atât, încât neamțul ostenit și scandalizat, se opri în mijlocul bucății, își luă pălăria și plecă.

Berta nici nu se uita la el, iar după ce violonistul ieși, dansa răsuflă din greu, se învârti într'un picior, șueră și pocni din palme, parcă ar fi scăpat de o mare pedeapsă.

Generalul îi prezentă pe Comăneșteanu râzând și căutând s'o liniștească:

— Ei, ce i s'a năzărit?!

— Neamț prost!... zise Berta râzând și strângând pe Comăneșteanu de mână. Și eu sunt germană de origină, dar nu trăesc așa, par'că ar fi înghițit un baston...

— O trestie... zise generalul galant.

Berta se poticni într'un compliment:

— Sunt cam voluminoasă pentru o trestie...

— De zahăr...

Ea se uită o clipă în ochii lui și cu o lumină ironică îi zise în fugă:

— De sare...

Generalul părea fericit că o întâmplare ne-

așteptată punea pe Berta într'o stare sufletească isteată. În fond însă era plictisit de fuga violonistului. De aceea luă pe Berta la o parte îi șopti, o bătău pe umeri și o convinse că trebuiau să se împăce și că el urma să se ducă după neamț să-l aducă înapoi:

— Mă întorc numai decăt. Cântă lui Comăneșteanu mazurca lui Djaburov, că-i place grozav.

Ieși, bătând din pinteni și râzând.

Berta se uita după el, zâmbind, cu capul plecat pe o parte. Apoi se întoarse către Comăneșteanu, se mlădie de partea cealaltă și îi zise, iarăș râzând:

— Vă plac asemenea lucrurile...

Și, fără să aștepte răspuns, se așeză din nou la piano, cu bustul drept și coapsele pline, cu brațele strânse la loc ca două aripi.

— Doriți să vă cânt din piano sau din gură?

— Cum voiți. Mi se pare că în toate felurile e frumos.

Ea se înclină iar pe o parte și prinse a cânta din gură.

Zburară câteva acorduri. Fugeau mâinile pe clapele albe, ca două paseri ce se gonesc. Gla-

sul, tânăr, avea farmecul misterios al emo-
țiunii adevărate, ce deșteaptă în toate sufle-
tele înțelegerea durerii omenești.

Berta părea că intră în gândurile celor doi
poeți ce-și uniseră versurile și muzica pentru
a suferi împreună. Ea cântând, se îndemna
să sufere și dânsa se înălța în avântul generos
al frazelor muzicale, se aprindea, vibra cu pia-
nul, tremura cu propria ei voce, iar înțelesul
obișnuit al cuvintelor părea a se transpune
într'o înțelegere nouă, largă și dureroasă. Era
vorba de luna Mai, ce topește zăpada din
munți, descoperind frunțile ghiocilor, che-
mând înapoi cântăreții codrului, păsările duse,
— și mai era vorba de tinerețea omului, pe
care nimeni n'o mai întoarce înapoi, odată
ce s'a dus. Când glasul rostia:

Și pasărea dusă se 'ntoarce-înapoi.

Dar omul când pleacă,

Or cât timp să treacă,

El nu mai revine în lume la noi,

era jalea curată, iar Comăneșteanu, care as-
cultă la început cu temerea binevoitoare a pu-
blicului cinstit, se simția acum luat de apă,

duș departe, pe-o gură de rai, unde tinerețea n'are nevoie să se mai întoarcă fiindcă nu pleacă niciodată. Berta repeta: „oricât timp să treacă, el nu mai revine în lume la noi“, cu o sfâșiere ce turbura simțirea și aducea lacrămile în ochi. Și, în adevăr, când se opri, era ea însăși atât de mișcată, încât plângea.

Comăneșteanu sări dela locul lui, îi apucă mâinile și i le sărută, respectuos, ca în cel mai autentic salon în care ar fi cântat o doamnă din societate.

Berta râdea printre lacrimi, lăsându-și mâna în ale lui, cu osteneala plină de voluptate a femeii ce a suferit și se simte înțeleasă și compătimită.

Tocmai atunci ușa se deschise. Violonistul, palid, cu părul vâlvoi, întră prelung, se opri locului, ca la teatru, și cu mâna întinsă către Berta:

— Iar comedia lacrărilor?... îi zise. Iar histerismul muieresc, transpus în muzică?!

Apoi, întorcându-se către Comăneșteanu:

— Să mă iertați, domnule căpitan, — nu știți ce femei e asta!... Are să vă 'nșele și pe D-voastră, cum m'a înșelat pe mine și pe general, și pe tată-său, și muzica și lumina ce

o luminează... Poate că aveți mamă sau familie, și e păcat!

Berta se făcuse albă ca hârtia. Mânia și indignarea îi încordaseră mușchii obrazului, ca la o mască de teatru antic:

— Ieși afară mizerabile! rosti ea îndesat, făcând un pas către dânsul.

Violonistul sta să se avânte către ea, când Comăneșteanu îl apucă de braț, îl zgudui bine, apoi îl duse până la ușă și-i făcu vânt afară:

— Ieși...

Rămași amândoi, se uitară unul la altul, Berta nu mai semăna cu femeea dinainte. Un simțimânt rănit, de demnitate, de ciudă și de ură, o înălța. Ea întinse mâna lui Comăneșteanu:

— Imi pare rău, domnule căpitan, că fără voia mea ați luat parte la o scenă penibilă. Vă sunt foarte recunoscătoare... Mai mult: vă dau-torez un moment de ridicare sufletească în sfera curată a artei. Dacă aș putea cânta așa la concert!... In toate cazurile, la revedere...

Cu alte cuvinte îl poftia să se ducă. Comăneșteanu ieși, înțelegând că asta era singura deslegare cuviincioasă a încurcăturii.

Dar se părea că lucrurile trebuiau să meargă mai departe...

A doua zi, Comăneșteanu primi vizita a doi necunoscuți care veneau în numele d-lui Herman să-i ceară socoteala de insulta adusă brațului clientului lor. Incurcătura începea să devie umoristică. Să se bată cu d-l Herman Buffni, profesor de vioară!... Ce haz era să mai facă generalul!

Cu toate astea, generalul nu trebuia pus în curent cu întorsătura pe care o luau lucrurile, pentru multe cuvinte, din care cel dintâi, ca să nu afle Anna. De aceea, se duse numaidecât la Regiment își alese doi martori, cărora le dete însărcinarea de a primi duelul, cu orice condițiuni, numai să se hotărască repede întâlnirea și să nu se vorbească degeaba.

A treia zi se găsi pe teren, față, în față cu profesorul Bertei.

Uitându-se în fugă la neamț, Comăneșteanu se gândia că psihologia cea mai grea este aceea a faptelor nelogice. Dar oare este ceva nelogic în lumea faptelor?

Și, fiindcă se băteau cu pistolul, trase neapărat, în sus. Glonțul violonistului îi fluera pela ureche. Instinctiv a doua oară trase de-a-binelea. Glonțul atinse, pieziș pulpa violonistului.

Comăneşteanu, mâhnit, se duse la adversarul său cu mâna întinsă şi îi ceru iertare.

Violonistul zâmbia:

— Vă sunt recunoscător că nu m'aţi lovit în mână...

— Aveţi dureri?

— Deloc.

— Imi daţi voie să viu să vă văd...?

— Cu cea mai vie recunoştinţă.

După ce se despărţiră, Comăneşteanu se duse acasă trist. Ii părea rău că nu trăsesese şi a doua oară în vânt. De ce rănise pe bietul neamţ, pe care nu-l cunoscuse până atunci? Nu sunt nerozi oamenii şi alcătuirea vieţii lor?

Ca totdeauna când se simţia vinovat, nedrept, lipsit de generozitate, îi venia să se ducă la Comăneşti, să se apropie de maică-sa, care murise cu acelaş cuvânt pe buze: „să nu atingi pe nimeni, să fii drept şi generos“. Dar nu putea pleca. Nu numai nu putea pleca, dar încă trebuia să pară acelaş, să facă vizite, să fie fericit, fiindcă era „copilul răsfăţat al soartei“.

Afară începuse să ningă. Se duse la grajd să vadă caii. Puse să scoată sania; se supără pe slugi; se umplu de zăpadă. De sus dela

o fereastră, băiatul îi făcea semne să vie la dânsul.

Se sui din nou sus, sărută copilul, glumi cu Mia, se mai învârti fără rost, până ce se îmbracă și iarăși ieși.

Unde se ducea?

Iși aduse aminte de vizita pe care trebuia să o facă Uraniei Vucos.

Deși era încă de vreme, ea îl primi.

Intr'un salonaș, plin de flori, de cutii de argint, de pernițe împoponate, Comăneșteanu așteptă câteva minute, cu fruntea lipită de geam, uitându-se lung înainte.

Urania veni, sunând din brățări și foșnind din rochii:

— Căpitane, am auzit că te chiamă Cinel-Cinel.

— Cine mă chiamă Cinel-Cinel, plătește amendă.

— La cutia milelor?

— La cutia milei... de mme.

— Gata. Cât trebuie să vărs?

— O sărutare.

Urania făcu o comică strâmbătură din nas, par'că i-ar fi mirosit a amoniac:

— Dată sau primită?

— Ca să fie întregă, urmează să fie și dată și primită.

— Atunci nu mai întrebuițez cuvântul.

— Pentru viitor. Dar pentru trecut?...

Ea se uită la dânsul cu o ușoară umbră de melancolie.

— Vrei să o socotesc ca o adevărată amendă?

— Ori cum o fi,

Ea se uită din nou la el, nedomirită și tristă. Apoi se plecă ușor spre dânsul, dându-i părul să i-l sărute:

— Iată — fără consimțământul meu.

Tânărul se opri. Era atât de enervat încât actul acesta de supunere gentilă îl făcu să-i dea lacrimile. Ii luă mâna și i-o sărută:

— Nici cu consimțământ, nici fără consimțământ. Și iartă-mă că nu știu ce fac.

Urania îi arată un fotoliu:

— Șezi, te rog, și spune-mi ce ai. Ești nenorocit.

— Nu. Sunt enervat.

Ea dete din cap.

— Aprinde o țigară. Fum... de multe feluri. În toate cazurile, ești interesant. Pentrucă ai tot, ca să fi fericit. Sau cel puțin nu pari...

— Nimeni nu este totdeauna fericit.

Ea se gândește un moment:

— Așa este.

După aceea, u. nă zâmbind:

— Cu toate astea, ai ceva. Imi dai voie mie, care, după cum spune unchiul sunt o așchie din dumneata, să mă interesez de starea d-tale sufletească...

Apoi se apropie cu scaunul de el.

— Spune-mi ce ai?

— N'am nimic.

— Nu cred.

— Sau ce am nu se poate tămădui.

— De ce?

— Fiindcă mai întâi nu se poate cunoaște bine. Dumneata nu ești niciodată nedreaptă? nu te simți, fără să vrei, cauza suferinței altora? nu te mâhnește sufletul D-tale însuși, care câteodată este lacom și foarte adesea ne-logic?

— Al meu, nu.

— Atunci ești fericită.

— Asta e altceva.

— În toate cazurile ești liniștită. În mine e contrazicerea ciudată, că sunt în mod pozitiv și real fericit, și sunt idealmente nenorocit.

Urania se apropiase atât de mult de tânăr, încât acesta mirosea parfumul părului ei, care aducea a mărgăritărel, cu o adiere de personalitatea omenească vie, ce pare câteodată înfăptuirea cea mai deplină a poeziei.

El se dete ușor la o parte și se uită în ochii ei:

-- Iată, bunăoară, și-acum: doream să nu-ți ies din voie, și n'am putut.

— Cum?

— Mi-am luat amenda pe cale de furtișag.

Ea dete din cap:

— Faptul nu-i bine caracterizat.

El o prinse de gât și o sărută cu putere.
Dânsa sări în picioare:

-- Asta e furt cu efracțiune!

După aceea privindu-l cu seriozitate:

— Nu mai ești cuminte. Du-te, ca să putem rămâne prieteni.

— Mă duc.

Ii luă mâna și i-o sărută:

— E o infinită delicateță într'o sărutare.
Eu ți-am displăcut. Am fost violent, și-mi pare rău...

— Dacă te duci, uit și te iert.

Ochii ei păreau înnecați în visuri. Umbrele

genelor lungeau marginea expresivă a personalității îndurerate. Mâna îi tremura.

Comăneșteanu se plecă spre dânsa.

— Ești o așa de curată expresie a poeziei, încât mă tem să mai insist, ca să nu turbur lumina lăuntrică. Dar acum înțelegi ce vrea să zică a fi fericit și idealmente nenorocit!...

— Da, rosti ea încet. Asta ai vrut să dovedești?

— N'am vrut să dovedesc nimic. Ce se poate dovedi din mișcările ascunse ale sufletului?

— Așa este.

Urania zâmbi, recăpătându-și libertatea cugetului;

— Prin urmare pot să-ți zic Cinel-Cinel...

— Poți. Dar de ce „prin urmare?”

— Fiindcă am plătit amenda.

— A fost o execuție silită.

Ea dete din cap cu înțelesuri, îndrumându-l spre ușă:

— La revedere. Nu uita, când ești nenorocit, că poți veni să plângi la mine... La revedere.

IV.

Pe masa lui dela regiment erau două scrisori ale Annei, una *Urgentă*, alta *ff urgentă*.

„Mi se spune că te-ai bătut în duel. Dorese să te văd numaidecât. Am fost la d-ta acasă. Nimeni nu știa nimic. Dacă nu poți veni, scrie-mi un cuvânt, spune-mi că nu ești rănit“.

A doua scrisoare:

— Aflu că ești eroul unei drame mișcătoare. Sângele nobil nu minte. Ai luat apărarea unei femei insultate, și prin urmare ți-ai făcut datoria de cavalier.

„Inima mea nu poate decât să se bucure, iar strămoșii d-tale tresar în morminte de mândrie.

„Ai rănit pe un nefericit, care își câștigă pâinea cu brațele; l-ai rănit după ce l-ai batjocorit. Eu mă întreb câte odată ce trebuie să fie lumea cealaltă, dacă d-ta ești așa de jos!... În cine să mai cred? Cum să te mai văd,

dacă te-ai coborât până la treapta cea mai din urmă?

„Oricât de mizerabilă e viața, ea are totuși o licărire de ideal, către care tind cei ce nu sunt cu desăvârșire stricați. De ce uiți cine ești? Ți-am deschis inima întregă, ți-am spus că mă faci să sufăr nu numai cu iubirea mea de femeie, dar în toate visurile și aspirațiile mele omenești, în onoarea și demnitatea vieții.
„Altceva nu pot să-ți spun“.

Comăneșteanu aprinse un chibrit, iar la flacăra lui anină colțul scrisorilor Annei, care arseră până sus, răsucindu-se ca de durere.

Era nedreaptă și violentă.

El își căută de treabă. Sbuciumările sentimentale fac pe oameni să se întoarcă cu plăcere la ocupațiile lor zilnice și să găsească în ele pace. Un miros de mărgăritare îi adia prin minte și cu dânsul parfumul părului ce sărutase. În adevăr, firea omenească e infamă!...

Ieși dela cazarmă și se duse să vadă pe rănit.

Aci spre marea lui mirare găsi pe general și pe Berta.

Violonistul locuia în două odăițe joase în fundul unei curți, unde putea cânta toată

ziua, din piano sau din vioară, fără a deștepta protestările nimănui. Acum avea puține friguri. Generalul și Berta umblau în vârful picioarelor, serioși și preocupați, par'că un frate sau un copil al lor ar fi fost bolnav.

Când intră Comăneșteanu la violonist, figura acestuia se luminează ca de o bucurie lăuntrică. El se ridică pe un cot, zâmbi și întinse mâna tânărului, rugând pe ceilalți să-i lase singuri.

— A trecut și asta, d-le căpitan.

— Și va trece și rana, iubite d-le Herman.

Violonistul îi luase mâna și i-o ținea într'ale lui.

— Vă sunt recunoscător că ați primit a vă bate cu mine.

— Ce fel de vorbă...

— Mă rog, eu știu. Nu era caz de duel. Dar eu sufeream atât de mult, mă simțiam atât de ridicol și de nefericit, încât dacă n'ați fi primit a vă bate m'aș fi împușcat.

Comăneșteanu dete din cap, în semn de protestare. Violonistul urmă:

— Așa este. Femeea asta nu e atât de vinovată cât pare, eu nu sunt atât de prost cât m'arăt, și cu toate astea ne chinuim amândoi.

După aceea adăogă, dând trist din cap:

— Eu o iubesc, fiindcă are temperament; e iute și nedreaptă, dar pentru muzică e ca lemnul dela o vioară veche: vibrează. Iar dânsa nu mă poate iubi, fiindcă eu sunt un biet neamț, ce e drept cu oarecare bun simț și cu suflet, dar fără talent, urît și nesuferit. Ah, domnule căpitan!... Ce bine e să fi tânăr și frumos!...

— Dumneata ești tânăr...

— Tânăr, nu mai sunt, iar frumos, n'am fost niciodată.

Apoi se uită în podele, lung:

— Femeile iubesc pe oamenii tineri, fiindcă iubesc puterea creatoare. Iar eu nu am nici asta. Am scris vrafuri întregi de muzică. Nu-i nimic de ele. Și cu toate astea, domnule căpitan, simt frumosul în toate lămuririle lui, știu cum ar trebui să fie bine ceea ce e rău, înțeleg lumea și aspirațiile ei, mi-e milă de ea că suferă, — și totuș nu pot îndrepta nimic din ceea ce e urît sau nedrept, fiindcă nu e nimic în mine, nicio scântee creatoare. Sunt spirit critic, domnule căpitan, cu alte cuvinte nenorocit! Vedeți pe Berta. E o biată ființă banală. Când carnea albă de pe dânsa se va

sbârci, rămâne oase și noroi, cum zice Leopardi. Și cu toate astea, în sufletul acesta mărginit vibrează câteodată ceva atât de personal și de nou, încât eu rămân uimit: e scânteia creatoare!

Comăneșteanu se uita la el mirat:

— Cunoști pe Leopardi?

— Cine din gloata noastră nu cunoaște pe Leopardi? Nici acesta nu era creator, dar era așa de adânc nenorocit, încât din nefericirea lui a izbucnit, ca dintr'un vulcan, lava durerii... Pietre prețioase domnule căpitan.

Iși trecu mâna pe fruntea caldă.

— De câte ori mă gândesc eu la Leopardi și Aspasia lui, și apoi la mine cu Berta mea...

Comăneșteanu, intrat în sufletul acesta necăjit, se simția mic și vinovat. Violonistul interpreta, oarecum, pe Anna... Dela Anna, gându-i sări la general. Cu nedomirire și părere de rău se uită în ochii violonistului, par'că ar fi dorit să afle cum stau lucrurile despre partea asta. Nimic. Tocmai în momentul plecării, rănitul păru mai neliniștit, chemă pe Comăneșteanu mai aproape și îi zise:

— Am să vă fac o mărturisire și să vă cer iertare de o greșală... Alaltăeri am pus pe

cineva de a scrie o scrisoare anonimă d-lui general... E o infamie!...

Apoi căzu pe perne, ținând mâna lui Comăneșteanu cu amândouă mâinile:

— E o infamie, domnule căpitan. Vă urez însă să nu fiți niciodată gelos. Sentimentul cel mai desgustător, care înjosește pe om.

— Liniștește-te, d-le Herman, generalul nu crede fiindcă nu-i adevărat.

— Dealtminteri, am să îndreptez tot eu lucrurile, am să spun d-lui general adevărul.

Când ieși dela violonist, nu mai găsi decât pe general, care aștepta cu nerăbdare impresiile lui Comăneșteanu. Berta plecase.

Generalul Villara părea a înțelege lumea mai înțelepțește decât toți, nejuducând pe nimeni, râzând de mulți, fiindu-i milă de mai mulți încă. El își înșela nevasta, pe el îl înșela Berta, pe Berta o înșelau probabil alții; goana oamenilor după fericire, cu o vorbă, ce-i rămăsese lui din citania unei cărți; „nimeni nu zice momentului trecător: oprește-te, ești frumos“.

Intrebă pe Comăneșteanu de starea violonistului, nerăbdător de a auzi o vorbă bună. Ii era milă de neamț și totodată îi părea rău

că risipește, sub formă de milă, o părticică de energie sufletească pentru o prostie.

Cu toate astea nu se depărta dela căpătâiul rănitului, decât numai când se întorcea Berta. Dar Berta trebuia să se întoarcă neapărat la ora clubului, fiindcă altfel, cu tot altruismul lui, pleca.

Când ieși Comăneșteanu, ninge din temeiul. Fulgi enormi de zăpadă se vânturau prin aer, vârandu-se prin toate ungherele. Din fundul curții unde locuia violonistul, până în stradă, nu se vedea decât o pânză mișcătoare de fire albe. Când să pună piciorul în scara trăsurii, Comăneșteanu dete cu ochii de Berta, care bătea zăpada pe loc. Ea îi trecu pe dinainte, zâmbind și sări în trăsură.

— Nu-i pentru cine se gătește, ci pentru cine se nimerește.

El se uită la dânsa nedumerit. Berta râdea.

— Pofțiți, pofțiți. Vă ofer un loc.

După ce Comăneșteanu se urcă în trăsură, dânsa deveni serioasă:

— Doream, să vă văd, ca să vă arăt o scrisoare anonimă pe care a primit-o generalul. Dacă nu sunt indiscretă, vă rog să mă conduceți acasă.

— Cu cea mai mare plăcere.

Berta se înfășură în blană până peste ochi și nu mai zise nimic. Tremura. Căpitanul o acoperi peste picioare, supunând învelitoarea prin toate colțurile, pe unde putea pătrunde frigul, cu felul de preocupare și de îngrijire caracteristic unor bărbați bine crescuți, ce atât de mult place femeilor și explică succesele oamenilor mediocri.

În frigul din trăsură, ei își simțiau corpurile calde, și par'că o vinovată apropiere sufletească se statornicia între dâșii.

De îndată ce ajunseră acasă, Berta se făcu nevăzută câteva minute. Când veni, părea serioasă și gravă. Dete scrisoarea lui Comăneșteanu și așteptă. Dânsul i-o înapoie fără a o ceti.

— E de prisos s'o citesc; toate scrisorile anonime sunt la fel.

— Bine, dar știți ce spune într'ânsa?

— Imi închipuiesc, de vreme ce mi-o arătați.

— Că sunteți amantul meu.

— Imi pare rău că nu-i adevărat.

Ea privea înaintea ochilor, pe gânduri:

— Lucru cel mai ușor, domnule căpitan.

Nu vreau să mă dau drept ceea ce nu sunt.

El o apucă de mână și o sili să șează lângă el, pe canapea. Berta șezu, de-a-dreptul pe brațele lui luându-l de gât:

— A fi amantul meu, e lucrul cel mai ușor din lume... Ești tânăr și frumos. Imi placi. Și cu toate astea...

Trenlura și se strângea de el:

— Speram să te pot iubi. Am simțit zilele trecute, când ai venit la mine, ceva nou, atât de dulce, încât poezia și muzica din cântec se coloraseră de poezia sufletului meu.

Răsuflă adânc dând din cap cu supărare:

— Ah, domnule căpitan, ce greu e a iubi!...

El o sărută voinicește:

— Nu găsesc.

Berta încercă să râdă, simțind că el nu răspundea vibrațiilor ei sufletești și că n'o înțelegea. Sări de pe brațele lui, și rămase în picioare, dând din cap lung. După aceea, încet, se așeză pe scaunul dela piano.

Comăneșteanu pricepea că în minutul acela Berta era în puterea unei simțiri înălțătoare. Pornirile lui, de tânără voluptate, păreau a aluneca pe fața lucie a unui suflet străin. Pianul și muzica se înfățișau pentru amândoi ca

o punte de scăpare. El se apropie de dânsa:

— Iți mai aduci aminte de bucata din zilele trecute?

Ea dete din cap, pe când mâinile alergau pe clavier. Cântă, oarecum pe socoteala ei, par'că ar fi fost singură:

*Iți aduci aminte, îți aduci aminte
Când veneai la mine, vara, pe 'nserat,
Și în umbra porții, schimb de jurăminte
Se urmau pe zborul unui sărutat?*

Comăneșteanu și de astă dată se simți prins de farmecul cu care cânta Berta. În cele trei cuvinte „Iți aduci aminte“ pornea parcă de departe toată părerea de rău a celor ce nu mai trăiesc decât din amintiri. „Iți aduci aminte când veneai la mine, vara pe'nserat?“. De odată idila lua forme. Parcă, în adevăr se vedea un tânăr coborînd la vale către porțița cu ștreășină, în umbra căreia aștepta fata, singurică.

Comăneșteanu întinse brațele în jurul coapselor Bertei și se lipi cu capul de umărul ei. Ea cânta, repetând aceleași vorbe, plecându-se către el, tremurând de emoțiune: „Iți aduc

aminte când veneai la mine, vara pe 'nserat, și în umbră porții, schimb de jurăminte se urmau pe sborul unui sărutat?" Ea se lipia cu obrazul de obrazul lui, se întrerupea, uitându-se lung în ochii lui, cum te-ai uita pe o fereastră, departe, în fundul orizontului.

Când se opri, se întoarse către el, îi puse amândouă brațele pe umăr, își rezemă fruntea de propriile ei brațe și rămase astfel nemșcată. După câteva minute se sculă, puse pe Comăneșteanu să șeadă ca mai înainte pe canapea și se aruncă în brațele lui, făcându-se mititică, luându-l de gât, vorbindu-i într'aiuri:

— Înțelegi ceva? simți cât e de dulce a iubi?... câtă poezie se ascunde în sufletele noastre?... Nu-i așa că par'că îți aduci aminte că veneai la mine, vara, pe 'nserat? Eu par'că sunt sigură că te-am așteptat la o porțiță...

— Pe vreme de iarnă.

Berta bufni de râs, îl sărută lung și apoi se uită la el.

— Ce păcat că ești om real.

— De ce!?

— Dacă ai fi un vis sau o poezie, te-ași putea cânta...

Comăneşteanu o privia acum ca pe o revelație extraordinară. Vorbele ei delicate îl mirau și-l fermecau. Se uita la dânsa nedumerit, pe când Berta închidea ochii, fericită, căutând parcă să prindă acolo, ca într'o raclă de aur, frumusețea trecătoare a momentului.

— Cine poate crede!... zise Berta.

— Câtă frumusețe e în sufletele oamenilor... Asta voiai să zici?

— Tocmai asta. Cu adăogare că aș fi dorit ca aceea ce a fost în realitate să fi fost un vis. Cu alte cuvinte, rosti ea încet aș fi dorit ca existența d-tale să fie un lucru nematerial.

El zâmbi. Berta îi puse două degete pe gură:

— Un lucru nematerial. De geaba zâmbești.

— Iubirea poate deveni orice lucru nematerial; muzică, poezie, eroism.

— Da, zise ea, dar nu mă înțelegi.

După aceea dându-se la oparte:

— Nu mă înțelegi. Dacă ai fi un vis sau o poezie, te-aș putea cânta... eu singură.

— Atunci o poezie inedită. Cam greu.

— Nu-i nimic greu, când cineva iubește, viața toată se luminează. Ceea ce e greu, c tocmai de a putea iubi.

— Și de îndată ce începi a iubi cu adevărat, încolțește în suflet îndoiala și nefericirea.

Ea se uită la dânsul, înduioșată:

— Nu zice așa vorbă!...

— Nefericirea ideală: sau ești gelos, sau simți că alții sunt geloși. Sau suferi tu sau suferă ceilalți. Și chiar când nu ești gelos și nu suferi, e un colț ascuns al sufletului, în care parcă s'ar adăposti scânteia divină a conștiinței: acolo suferim cu toții. Ce să-ți fac!...

Berta se uita pe gânduri la mâna lui; apoi, disperată, îl întrebă:

— Ești cu adevărat pătruns de ceea ce zici?

El înalță din umeri?

— Ce să-ți fac?

Ea dete din cap, zâmbind, cu ochii adânci și triști:

— La cine iubește, nu mai rămâne niciun colț al sufletului care să nu fie în puterea amorului.

— Cu alte cuvinte, nu mai e loc pentru conștiință.

Ea îi luă mâna și i-o lipi de sânul stâng, sub care bătea inima eroic:

— Nu mai e loc pentru nimic!

V.

Dela podul Dâmboviței, Comăneșteanu dete drumul trăsurii și porni pe jos către casă.

Ce ușor curge vremea câteodată!

Nu mai ninge. Pe la magazinele din strada Carol începeau să se aprindă luminile. Lumea umbla forfota pe strade parcă fericită; desigur voioasă. De ce n'ar fi fost voioasă? La urma urmei, omul trăiește numai, odată, iar dacă ai căuta bine, traiul acesta e încântător. Iși simți parcă în căldura mâinii, sânul Bertei; văzu aevea ochii ei adânci, străbătându-i sufletul; era puterea fericirii lui individuale care înfrumuseța lumea.

Cum mergea pe trotuar, voios, văzu o trăsură că i se oprește drept în coaste. Un geam se coborî repede, iar în cadrul lui se ivi capul rotund al prințesei Smaranda Dudescu.

— Unde mergi, Alexandre?

— Unde vrei prințeso.

— Urcă-te.

El se urcă lângă dânsa, bine dispus, gata a-i spune vorbe galante. Sabia nu prea intra în cupeu. El o zmuca, punând un picior peste dânsa.

— Nu necinstei sabia, dragă. Multe din succesele tale i le datorești ei. Nu te mâhni. Ești nostim și fără dânsa, dar cu dânsa la brâu, vai de bărbații însurați!

El se uită în ochii ei parcă i-ar fi zis: „răposatul e liniștit acolo unde se află acum“. Ea îl privea zâmbind:

— Desigur, dragă. Imi ești foarte simpatic, dar atât și nimic mai mult.

— Niciodată n'am îndrăznit să sper altceva.

— Prea bine ai făcut. Asta dovedește că ești bine crescut, și adaugă un farmec mai mult la acel al săbii.

El îi luă o mână și i-o sărută. Prințesa adăose:

— Negreșit. De aceea ești primejdios cu adevărat; inspiri încredere de-o-potrivă femeilor ca și bărbaților. Din fericire — sau din nenorocire! zise prințesa râzând — majoritatea tinerilor dela noi sunt vano-glorioși, batjocoritori și îndrăzneți fără vreme... Și îți vorbesc de cei din lumea bună. Ceilalți sunt un dezastru; prost crescuți, vulgari, plebei în toată

puterea cuvântului, la fiecare vorbă și la fiecare mișcare rănesc pe femeea care are nenorocirea să ție la ei.

Căpitanul se gândia, fără voia lui la un locotenent, voinic și mitocan, ale cărui mustăți teribile comandau în casa prințesei.

— De unde vii? îl întreabă ea deodată.

— De la o vizită.

— Miroși a femeie nostimă.

— Da.

Prințesa bufni de râs.

— Da? Ia spune-mi, zău, cum s'a petrecut.

— Cum se petrece totdeauna.

— Ești nesuferit!.. Parcă totdeauna se petrece tot la un fel.

— Cu mici variante, — da.

— Vreau să cunosc variantele.

— Variantele sunt încântătoare, fiindcă femeea are suflet.

— Da? Va să zică sentiment... german.

Comăneșteanu se simți turburat. Prințesa înțelese, și îl chinui mai departe, pricepând că a atins o rană, dar neștiind care. Il privia lăturiș, cu felul de dispreț al femeilor semete și vanitoase, care nu îngăduiesc unui bărbat să iubească alte femei decât pe ele.

- Brună? blondă?
- Și una și alta.
- Brune aux yeux bleus?
- Da.
- Atunci ca mine.

El zâmbi, fiindcă prințesa uitase că-și văp-sise părul.

— Acum patru ani, adăogă ea repede încercând să suradă, dar roșindu-se.

Lui îi fu milă de dânsa, și îi zise încet:

— Un petit air de doute et de mélancolie, vous le savez Ninon vous rend bien plus jolie.

Ea se uită pe fereastră. Apoi se întoarse prelung și se gândi:

— De câte ori am auzit versurile astea... când eram brună. Generalul Cândescu mi le spune și acum:

— Are haz bietul general.

— E ramolit complet. Cu toate astea, dacă nu vine într'o zi la masă, îmi lipsește ceva.

— Displăcerea asta nu ți-o pricinuește des.

— Odată pe lună, regulat: când își ia pensia. Se duce de prânzește la Herăstrău cu mai multe onorabile persoane de sex femeesc. Pauvre vieux satyrel...

Apoi, rîzînd, cu ochii ştrengăreşti fixaţi pe Comăneşteanu.

— Aşa sunteţi cu toţii, asanarea moravurilor, în vorbe, iar în fapt harem.

Căpitanul se înclină:

— Un om care iubeşte mai multe femei deodată aduce omagii speciei.

— Vă foarte mulţumim, în individ. De altminteri, dumneata te-ai cam deprins ca pisica la oala cu smîntîănă.

El râdea de amestecul umoristic pe care-l făcea prinţesa, de vorbe româneşti neaoşe, cu pocituri franţuzeşti. Se plecă spre dînsa:

— Se vede pe mustăţi?

Ea îl lovi uşor peste gură, cu ochii vii şi poftitori:

— Haide, hai, craiule!... Are să meargă aşa până te-o prinde lăptăriţa.

— Mă păzesc. Dar care?

Prinţesa râdea cu o poftă nespusă, fiindcă ea se gîndia la Mia, pe cînd lăptăriţa cea adevărată părea a fi Anna.

— Prea ai multe încurcături, dragă... Dar, în fine, spune-mi cum s'au petrecut lucrurile cu femeea... cea cu suflet.

Pe cînd ei vorbeau astfel, trăsura mergea

la pas, prin neregula celorlalte trăsuri de pe Calea Victoriei. Comăneşteanu zări într'un magazin pe nevastă-sa, și fără a se gândi, făcu semn să oprească.

— Mă iertați, prințeso.

— Cum nu, dragă. Când vii la mine?

— Cât de curând. Când mi s'o face dor de ceai bun.

— Nu de mine?

— De d-ta mi-e totdeauna dor.

Prințesa închise dintr'un ochiu, ștremgărește:

— Mazette!

El zâmbi, într'aiuri, cum se întâmplă oamenilor preocupați, și se dete jos.

Nevastă-sa era într'un magazin, unde cumpăra ceva. Sta pe un scaun, serioasă, așteptând să i se dea lucrurile cerute.

— Felul cum se ținea pe scaun, dreaptă, cu mâinile pe genunchi, era atât de cinstit, încât da un aer cumsecade întregului magazin. Cu pălăria elegantă, așezată cuminte pe bucele firești ale părului, Mia nu mai era fata greoaie de altădată, ci părea personificarea estetică a cuviinței femeiești.

Căpitanul se uită la dânsa, și avu un mo-

ment de sălbatică bucurie, văzând-o atât de departe de nebunia erotică a celorlalte femei: era satisfacerea deplină a egoismului bărbătesc.

Se depărtă dela geamul magazinului și se duse la deal pe calea Victoriei.

O pornire de afecțiune către nevastă-sa îl făcu să se întoarcă înapoi cu gândul de a intra în prăvălie și a lua pe Mia cu dânsul. Pe drum însă se răsândi: era o copilărie sentimentală. Ca toți bărbații, făcea și el greșeala de a socoti pe nevastă-sa ca o persoană pe deplin fericită cu proza zilnică a vieții față de care nu era nevoie de nicio înălțare poetică.

Contrazicerea sufletească îl ținea în loc nehotărît. Ii veni în minte să se ducă la Anna; dar cuvântul lui intimă îl depărta de ideea asta. Atunci se gândi să se ducă la Elena Milesco.

Elena locuia în aceeași casă din strada Bațiștei, în care trăise fericită cu bărbatu-său. Dela cea dintâiu treaptă a scării până în unghiurile cele mai depărtate, plutia în aer stăpânirea unui lucru nematerial, ceva ce s'ar fi putut chema în nenumărate feluri, eroism, glorie, patrie, fără să lege bine înțelesul aceluși ceva care mai era amor și poezie, du-

rere și supunere, ideal tangibil al unui suflet ce trăia numai din trecut. Aici locuia Elena, dar aici stăpânea Milescu. Arme, tablouri, cărți, mobile, vitrine întregi cu amintiri de-ale campaniei din 77: totul fusese adunat cu iubire în acel altar al războiului.

Când intră Comăneșteanu, un fecior servia ceaiul.

Elena îl sărută pe frunte și-l prezentă unei doamne ce era de față, elegantă, fină, cu părul aproape alb. Când Comăneșteanu se întoarce către dânsa, doamna încercase să se scoale, și era gata să cadă. Cu o mână dusă la ochi, iar cu cealaltă căutând sprijin, ea se rezemă de Elena și rămase un moment în mijlocul salonului. Apoi cu încetul, păru a-și reveni în sine, întinse mâna lui Comăneșteanu și se uită lung la el, cu o infinită poezie în privire:

— Alexandru Comăneșteanu?

Căpitanul se înclină.

— Fiul Sașei?

Ea nu-și credea ochilor.

— Al Sașei?

— Da.

— Ce bine am făcut că am venit astăzi la

tine, Eleno!... Dar n'o să te superi dacă mă duc... Domnule Comăneșteanu, vrei să vii să mă vezi?

Căpitanul se înclină din nou.

După ce doamna ieși, Elena veni la el, îl luă de braț, cu un aer tânăr de violenție:

— Ami, tu ressembles à ton oncle.

El se uita la ea, nedumerit:

— Vcyons, Tantzi, ce comedie e asta.

— Șezi, că-ți spui. Dar ce te aduce la mine?

— Ceea ce m'aduce întotdeauna.

Ea ridică ochii:

— Ceaiul?

— Nu, Tanți dragă. Poezia.

Elena făcu o mișcare din ochi și din gură, parcă ar fi zis: „cine-mi ești!...”

— Vezi, Tanți, când te văd, făcând la mof-turi ca celelalte femei, îmi vine să mă supăr pe dumneata.

— De ce?

— Fiindcă eu vin aici cum se vine la altarul Patriei, al Frumosului și al Poeziei.

Ea se uită lung la el:

— Al Patriei, poate. Al frumosului și al poeziei, îmi pare că sunt zălogite la tine.

- Lasă, Tanți dragă, că nu sunt fericit.
- Cred.
- Atunci?
- Ia ceaiul. Doamna care s'a dus este Natalia Canta.
- Da?
- Da. Când te plângi că ești nefericit tu: tânăr, frumos și bogat.
- Domol, Tanți.
- Niciun domol, așa este — atunci ce să zică Natalia?... și altele ca dânsa?
- Ai dreptate, floare, floricea mea, Tanți dragă...
- Și zicând astfel, veni lângă dânsa, șezu jos pe covor, îi luă o mână și își lipi obrazul de ea.
- Cine te-a făcut așa de minunată, Tanți dragă!... nici prea bătrână nici prea tânără: nici prea caldă, nici prea rece...
- Come les bons dîners.
- Nu, Tanți dragă, ci ca armonia, ca suavitatea, așa ca să te pot iubi fără gânduri ascunse.
- Foarte-ți mulțumesc.
- Vrei să te iubesc cu gânduri ascunse?
- Vreau să mă iubești ca un copil cu minte. Șezi și lasă-mi mâna...

— Tanți!... Vrei să-mi iei mâna?!... Apoi nu știi că pe întreg bietul pământ nu e o mână ca asta. Uite, mi se pare că mângâiu sânul unei muze...

Elena râdea, căutând să-și retragă mâna.

— Lasă-mi mâna, dragă, și nu mai spune prostii, că te-ai deprins cam rău cu mângâiatul sâurilor.

— Tanți îmi ești dragă, îmi ești dragă, Tanți ca o zi caldă de toamnă, când s'aud cocorii pe sus; ca o batistă ce miroase a sulfină, ca un parfum de persică...

Elena zâmbia cu capul plecat pe o parte și uitându-se la el lung:

— Alex, tu spui prostii.

— Nu, Tanți dragă.

— Sau mai bine umbli cu focul prin paie.

— Nu.

— Ei, cum nu? Ce, mă crezi de petică?

— Nu. Te cred făcută, din armonie și suavitate, și te iubesc, deja, și sunt fericit că pot să ți-o spun... Tanți, inima noastră e ca fluturul, o biată omidă cu aripi. Așa de puțină lume știe să umble cu fluturii, fără să rămână cu polenul pe degete!... Dumneata faci parte din acea puțină lume.

— Bine. Dar lasă-mi mâna să-mi torn și mie ceaiu.

El îi lăsă mâna și se învârti un moment prin salon; apoi veni din nou lângă dânsa:

— Tanți, doamna asta era și dânsa la Calafat când a murit unchiu?

— Nu la Calafat; la Măgurele.

— Da la Măgurele.

— Era.

— Și l-a văzut pe unchiu în ceasurile din urmă?

— Cum să nu-l vadă, dragă!... Doar Natalia a iubit pe Mihai, cum te iubește... nevastă-ta pe tine.

Era să zică „cum te iubește Anna“, dar i se păru așa de ciudat să amestece numele sacru al mortului în războiu, cu Anna deacum, încât o înlătură fără voie.

— Se chiamă Natalia Canta, Tanți?

— Da, dragă.

— Și ce face?

— Ce să facă... Trăiește. Vara la moșie acolo unde cred că a cunoscut-o Mihai; iarna în străinătate.

— O fi având ceva dela unchiu, Tanți?

— Imi închipuiesc că da.

— N'o fi oare dela dânsa?...

— Nu... Ți-am spus, dragă, că portofelul îi fusese dat de Maiorul Șonțu.

— Dă-mi cheia.

Elena îi dăte o cheiță mică. Tânărul se duse la una din vitrine, luă o cutie de marochin negru, o aduse pe masă și o deschise. Intr'înșa era o altă cutie de lemn de trandafir, iar în aceasta pe un fond de atlas, un portofel. Comăneșteanu îl luă ușor, tremurând, și îl desfăcu. Atunci se văzu un mic pachet de hârtie, legat cu o panglică roșie decolorată de vreme. Căpitanul se făcuse palid. Șezu pe un scaun, lângă cutii, și se uită lung în pământ.

— Și, când ți l-a dat, Tanți dragă, ți-a spus că nu era al lui?

— Mi-a spus că i-l dase Maiorul Șonțu, cred că în noaptea ce a precedat atacul dela Grivița. Dar cine mai înțelegea atunci ceva? Noi toate îl vedeam că se stinge, căutam să-l liniștim, fiindcă rupea bandagele, întindea brațele, strigând „Inainte!”.

Elena își ridicase părul de pe frunte, privind țință un punct din aer, parcă ar fi văzut și atunci scena din ambulanța dela Măgurele.

Comăneșteanu se apropiase de ea, se lăsase

pe un scăunaș dela picioarele ei, o înconjurase aproape toată în brațele lui puternice, și asculta cu nesațiu, îi bea cuvintele:

— Da, Tanți, striga mereu „Inainte“.

— Striga „Inainte“, fiindcă din toate părțile cădeau soldații... și fiindcă unchiu-tău avea suflet de erou. Tu ce fel de suflet ai?

Și grăind astfel, îndemnată de propria ei aprindere, Elena puse amândouă mâinile pe umerii tânărului, îl sili să se uite la dânsa, și-l sărută lung pe ochi, parcă ar fi fost sora lui.

— Ce fel de suflet ai?

Comăneșteanu privia un nasture dela haina Elenei fără să-l vadă.

— Nimica toată, Tanți dragă.

— Suflet de ștrengar.

— Mare lucru!...

— Nu zic că-i vreun lucru mare... Dar ștrengarii au unele părți bune, sunt în general dezinteresați, se înflăcărează repede — și le trece repede — dar, în fine, sunt în stare să moară pentru o idee mare sau pentru o nebunie.

Vorbindu-i astfel, îi mângâia obrazul parcă ar fi fost un copil, îl săruta pe frunte, zâmbia lung și într'aiuri.

— Sunt sigură, Alex, că tu ai fi în stare să-ți dai vieța, dacă mâine s'ar întâmpla ceva...

Tânărul o strânse în brațe și săruta haina de pe dânsa.

— Ah, da, Tanți!... Mi-aș da vieța mâine, astăzi, acum...

— Incet dragă. Tocmai asta ziceam: sunt sigură că ți-ai da-o, și nu trebuie să ți-o dai. Tu ești o minunată operă a naturii: suflet cald, gând bun, ochii și fruntea asta... Nume mare, avere mare, tinerețe, voinicie, — ce vrei mai mult? Tu nu trebuie să-ți dai vieța pentru nimic.

— Cum pentru nimic?!

— Nu te tulbura. Unchiu-tău a murit ca un adevărat erou. Tot așa a murit și Milescu! Tu nu trebuie să mori așa.

— Pentru ce?!

— Aceia au murit așa, pentru că era datoria lor de boieri să moară cei dintâiu. Tu nu mai ai de dovedit ceea ce trebuiau să dovedească ei. Tu trebuie să trăiești — și, la nevoie, să și mori — pentru o altă idee.

— Care, Tanți?

Ea se plecă binișor la urechia lui și îi spuse ceva.

El ridică fruntea. Elena se uita în ochii lui palpitând, așteptând un răspuns, o vorbă.

— Nu înțelegi?... zise ea lung.

— Ba înțeleg, dar mărturisesc că nu m'am gândit la asta.

— Foarte rău ai făcut. La asta să te gândești fiindcă toți suferă, și sunt frații noștri, și în Transilvania și în Bucovina și în Basarabia. Ne trebuie un om. Omul acesta să fii tu.

Și fiindcă tânărul tăcea, Elena tăcu și dânsa un moment. Dar după aceea urmă mai departe, hipnotizată, parcă de icoanele ce-i răsăreau în minte.

— Ce chemare măreață!... Dacia lui Traian!... Ai fost tu prin Dacia lui Traian?... Te-ai gândit vreodată cum s'a format poporul nostru de astăzi, la începutul vieții lui românești, trăind pe corhane, luptându-se cu jivinile, respingând năvălirile barbare și propagându-se în timp, curat și frumos ca o legendă?... Lumea întregă ar trebui să se intereseze de soarta Românilor din munți, fiindcă acesta este cel mai frumos popor de pe glob... Tu ai fost parcă pe la dânsii...

— Da, Tanți.

— Ei, atunci?

— E foarte complicat.

— In ce stă complicația?

— Nu e destul să găsești un om... Idealul de a deveni realitate. Trebuie mijloace multe, trebuie să fie tangibil în toți și să aibă puterea, bani și iar bani.

Elena sări de jos.

— Bani!! Trebuie bani!! Să ne dăm tot ce avem, fiindcă avem cu mult mai mult decât ne trebuie. Să ne dăm moșiile, să ne vindem giuvaerurile, caii, nimicurile care ne îmbată și ne strâng de gât.

Comăneșteanu se sculase și el în picioare, cam stângăciu și cam nedumerit de forma declamatorie sub care vedea pe Elena. Sta cu mâna la gură uitându-se în pământ.

Elena se oprise și se uita la el lung. Făcu un pas către el, se înalță în vârful picioarelor și îi puse amândouă mâinile pe umeri.

— Mă crezi poate cam sărită... Când stau prea mult singură, mă apucă visuri de astea eroice. Sunt aiurări... Ceea ce însă e pozitiv și foarte serios, e voința mea de a dispune chiar de acum de toată averea în favorul unui om care să încerce realizarea visului acestuia...

Apoi păru a se înneca.

— Și omul acesta ești tu...

— O Tanți!...

— Tu sau fiul tău... Lasă-mă. Mi-e așa de bine aici!...

Și se lipi cu fruntea de pieptul lui voinic. El o strânse în brațe ca pe o soră nenorocită, care caută scăparea sub aripa fratelui mai mare. Dânsa se făcuse mititică, vorbea și râdea într'aiuri și parcă ar fi voit să rămână acolo cât de mult.

A personifica dorurile unui neam întreg... a fi tânăr și iubit... a muri pentru reîntocmirea unei patrii ideale... o tu, care nu înțelegi nimic!

Dânsul se dete cu un pas înapoi și se uită la ea, mirat. Într'o clipă, Elena își revenise în ine, zâmbia cu aerul ei de dulce enigmă:

— Acum refă ceea ce ai desfăcut, zise ea arătând către cutii.

— Numai să pot.

— Sărută, adăogă, ridicându-i către gură hârtia subțire a pachetului.

Comăneșteanu se plecă, smerit, și sărută panglica roșie. Ii flutură pe marginea depărtată a gândului o icoană ștearsă și un parfum nehotărît de păr blond...

VI.

După ce tânărul plecă, Elena rămasă singură, se duse în odaia ei de culcare. Aprinse lumânările și se uită lung în oglindă. Era pieptănată ca totdeauna, cu părul în bucle liniștite, ce-i făceau coroană în jurul capului. Se pieptăna așa de o grămadă de vreme. Era ostentivă de a fi aceeași și iar aceeași. Luă pieptenele și încercă să-și facă o cărare la dreapta. Dar părul era legat tare. Atunci scoase panglicuța din păr și-l lăsă să cade pe spate; apoi îl aduse pe un umăr. Era alb mai tot.

Mai tot era alb!

Dânsa căzu pe un scaun, cu brațele pe genunchi.

Luă o oglindă mică de pe masă, se uită din nou la păr, îl trase de pe frunte în sus, îl dete înapoi pe frunte. Vedea bine că era încă frumos. Dar avea ceva inexplicabil de lucru cinstit, care, în loc de a o mulțumi, o rănea.

Intinse mâna către o policioară pe care erau câteva volume mici. Se înnemeră să ia poeziile lui Musset.

Se uită la volum, lung, fără a-l deschide.

În ce sta farmecul tinereții, se întreba Elena când ea îmbătrânea și totuși se simțea așa de caldă la gânduri, cumpănită, fără niciun fel de durere, fericită cum nu fusese niciodată!...

Și cu toate astea, o desnădejde surdă, o frică superstițioasă de viitor, o poftă sălbatecă de carne tânără, de depravare ideală, îi răsăreau câteodată în suflet, ei, Elenei Milescu, căreia, cu toate astea i se urca sângele în obraz numai cât gândia la ele.

Puse volumul lui Musset la loc și luă un altul, care se deschise din întâmplare la versurile:

*Torna dinanzi al mio pensier talora*⁵.

Il tuo semblante, Aspasia.

Așa parcă-și aducea aminte de dansa, tânără.

5. Giacomo Leopardi, I Canti, Aspasia. „Îmi revine înaintea gândului meu din când în când înfățișarea ta, Aspasia”.

VII.

Pe scările hotelului umbla lumea forfota. Un miros greu, de sală de mâncare amestecat cu fum de tutun, se urca până la etaje. Sunetul unui piano, cam dogit, da casei aerul pretențios dar nestatornic pe care-l au în general toate hotelurile și în particular cele românești. La o masă din vestibul vorbeau trei samsari, stăpânul hotelului striga la slugi; ușile se izbeau clămpănind ca o limbă de clopot ce nu atingea arama; o doamnă, sulemenită, se cobora pe scări, foșnind din rochii cu neonestitatea mătasurilor false. Peste tot, aerul indiscret al lumii semi-civilizate.

Pe când căpitanul se urca la doamna Canta, Elena Miclescu tocmai ieșia. Suavitatea ei îmblânzi gândurile tânărului, pe care le sbârlișe doamna ce foșnea din rochii. Elena îi zâmbia din capul scării:

— Foarte bine că vii.

— De ce?

— Ca să liniștești o criză de nervi!

Comăneșteanu o privi lung.

— Eram sigură că ai să vii.

— Firește că trebuia să vii.

Elena se uita la tunică lui.

— Dacă îi vei plăcea, o punem și pe dânsa pe listă: și ea caută un erou...

În fuga impresiilor, Comăneșteanu simțea o trudă ascunsă în Elena lui, dar nu pricepea ce.

— Ia ascultă, Tanți dragă, de câtva timp te depravezi. Și îți șade așa de rău“...

Ea înălța din umeri, ca o persoană stăpână pe sine; se înroșise însă până în firile părului.

— Mi s'a urît cu drumul drept. Aș vrea ceva nou.

— Fă-ți pe moșie un drum strâmb...

— Am să-mi văpsesc părul.

— Dacă vei face una ca asta, nu-ți mai calc prin casă.

Dânsa mișcă din ochi în neștire. El o luă de braț. Avea ceva, o durere ascunsă.

— Tanți dragă, eu pe doamna asta deabia o cunosc. N'ai vrea să te întorci cu mine, ca să mă mai prezinți odată?

Ea stete un moment la îndoială.

— Da, pentru un minut.

— Apoi intră din nou la Natalia.

D-na Canta era dintre acele femei părtinite de fire, ce rămân cu inima caldă până la bătrânețe, și păstrează un rătăcit parfum de tinerețe, chiar în viața lor fizică. De când trăia singură la moșie, se apucase de afaceri, plantase pomi roditori, adusese cuptoare sistematice, înființase școli de meșteșuguri, de țesut, de împletit, de crescut gândaci de mătase. Averea sa, foarte mare, devenise enormă. Ceea ce o deosebia de semenele sale, care, când se apucă de afaceri, devin bătoase și agresive, era o neîndemânare firească în socoteli, o sfială poate mai mult aparentă decât reală în planuri și hotărâri, ceva ce nu se prinde și nu se notează în cifre, acea imponderabilă copărtășie a oamenilor fericiți și bogați, la nenorocirea și greutatea celor nevoiași. Venise la București să ceară Ministerului de Finanțe anumite înlesniri pentru atelierile ei dela țară, iar Ministerul refuza. Asta era criza de nervi.

Elena îi prezentă din nou pe Comăneșteanu.

— Ți-a trecut, Natalio?... Iată pe d-l Comăneșteanu, pe care ți l-am mai prezentat la

mine. Dacă vrei, să te plângi și lui... M'a întâlnit pe scară și a ținut cu orice preț să-l însoțesc până la tine. E un tânăr foarte sfios.

Natalia râdea, Elena urmă!

— Deși seamănă cu unchiu-său, eroul acesta bate mai mult a călugăr. Nu-l iubește nimeni, nu se interesează nimeni de el... N'ai vrea tu să-l adoptezi?... că poate ți s'a urît cu binele.

Căpitanul se plecase pe mâna Nataliei.

— Toate, infame calomnii, doamnă.

— Ar fi foarte urît dacă ar fi așa.

El stărui a nega din cap.

— Incearcă, zise Elena. La revedere.

După ce Elena ieși, d-na Canta își puse un ochelar subțire, căută soneria în zid și sună; apoi se întoarse către tânăr și se uită la el lung.

— E adevărat.

Apoi își ridică ochelarii, șezu jos și păru a se gândi.

— Am fost bună prietenă cu mama d-tale, d-le căpitan, și îmi aduc foarte bine aminte de dumneata, copil. Ce bizară este vieța! D-ta te-ai schimbat cu desăvârșire, iar eu am rămas întocmai cum eram acum 20 de ani, — cel puțin așa cred, zise ea râzând.

La zâmbetul acela, târziu, Comăneșteanu

înțelese că și el își aducea aminte de dânsa, de surâsul ei, de fugara umbră a trecutului, ce se depărta tot mai mult în uitare. Zâmbetul ei părea a veni, în amintirea lui, din farmecul ce-l simt copiii precoci pentru femeile frumoase.

Intră un fecior și aduse apă pentru ceaiu.

Natalia se uită la Comăneșteanu, dusă pe gânduri.

— Cunoști, poate, pe Ministru Finanțelor?
El răspunse într' aiuri, mirat și nedumirrit:

— Puțin.

— Aș avea nevoie de cineva care să-l cunoască bine.

— Poate oamenii politici din județul dumneavoastră.

— Sunt toți guvernamentali.

— Tocmai de aceea.

Natalia servia ceaiul. Se opri un moment și se uită la el fix.

— Obții mai mult prin oamenii însemnați din opoziție

— Da?

— Noi avem toate cochetăriile țărilor civilizate. Ești liberal sau conservator?

— Nici una, nici alta.

- Vrei lapte sau lămâie?
- Nici una, nici alta.
- Ea se uită la el, domoală.
- Faci parte din vreo societate de temperanță?
- Nu. Sunt dispeptic.
- Imi pare bine. Poate mergi la Vichy.
- Nu mai e la modă. Un om modern, bolnav de stomac, merge la Polul Nord.
- Sau la Biarritz.
- Dacă este cap încoronat
- Aceia merg pe lumea cealaltă.
- Nihilistă?
- Nu. Ceva mai rău.
- Vegetariană?
- Și mai rău.
- Milionară?
- Mai rău.
- Mai rău nū se poate.
- Natalia începu a râde.
- De ce nu se poate?
- Fiindecă, în fond, milionarii sunt ființele cele mai îngrozite din lume. Toți fac parte din societăți de săraci.
- Natalia răsese mai departe:
- Ești plin de contradicții.

— Eu!?

Tocmai asta gândia el de dansa, că era bizară, milionară și socialistă, cheltuind cu drumul la București mai mult decât făceau taxele la Finanțe.

Ea îl privia cu stăruință:

— Am auzit că ești un om plin de succese...

Comăneșteanu vru să protesteze. Ea îl opri cu o mișcare a mâinii, parcă ar fi zis: „atâta lucru pricep și eu“. Apoi, încet, liniștit:

— Nu ai voi să faci odată curte, pentru o operă de binefacere?

— Cu plăcere. Cui?

Graba și siguranța cu care răspunse tânărul pârură a întrista pe Natalia. Deși erau zise în glumă, cuvintele acelea dovedeau o închipuire-de-sine nesănătoasă. Ea se gândia.

— Poți face curte oricui?

— Pot face curte oricând, dar nu oricui.

— Și asta e prea mult.

El începu a râde.

— Bine, doamnă, îmi ceri un serviciu... Să-l fac sau să nu-l fac?

— Ai dreptate. Să-l faci. E vorba să străbați până la o doamnă dela Finanțe și să obții o reducere de taxe.

El râdea cu hohot. Natalia râdea și ea, dar cam stângace.

— Și e mare taxa?

Câteva sute de lei.

Foarte bine. Am s'o obțin.

Se sculă și se înclină înaintea ei voind să plece. Ea îl reținu.

— Domnule Comăneșteanu, am înțeles toată filosofia d-tale. Să-mi dai voie să-ți spun că e cam simplistă. E vorba să plătești d-ta acele taxe și să zici că ai făcut o faptă bună. Ba chiar te miri că nu le plătesc eu...

Comăneșteanu voi să protesteze. Ea îl întrerupse.

— Te rog. Cunosc pe Români: orientalismul a rămas în sângele lor. Ei admiră pe un pehlivan care din nimic face avere și își bat joc de un om cumsecade care se ruinează.

— Noi nu suntem nici într'un caz, nici într'altul.

— *Noi*. Adică vrei să zici *eu*. Și mai cu seamă vrei să zici că nu mă ruinez deloc.

Comăneșteanu încercă iarăși să protesteze.

— Te rog. Dacă nu abuzez de timpul d-tale, mai stai un moment. Eu nu mă ruinez, — este adevărat. Și nici nu vreau să mă ruinez. Dar

tot venitul meu se duce, iar mie personal îmi trebuie foarte puțin. E atâta lume care suferă, domnule Comăneșteanu!...

— Suferim cu toții, cari mai mult, cari mai puțin.

— Firește. Dar complicațiile d-tale sufletești nu mă interesează.

— Cu toate astea sunt suferințe.

— Sunt amor-propriu rănit. Eu vorbesc de suferințele fundamentale ale vieții: foame nedestulată, boală necurarisită, tinerețe înșelată și pierdută.

— Legendă. Nu moare nimeni de foame în țara românească.

Natalia se dă cu un pas înapoi și se uită la el semeț.

— Se vede că nu ai suferit cu adevărat!

— Ce-are aface?

— Foarte mult. Cine are *ireparabilul* în inimă descoperă seria nesfârșită a durerilor omenesti.

Părea a se înneca.

— Sunt nesfârșite, d-le Comăneșteanu!

Era atât de incredințată de ceea ce spunea, încât tânărul nu îndrăzni a o mai contrazice.

Ea se simți cam declamatorie și prinse a vorbi încet.

— Oamenii se trudesesc în nenumărate feluri, și de aceea e greu de umblat cu sufletul lor. Eu am făcut tot ce am putut la mine la țară. Dar nu e destul să dai, ci trebuie să și știi să dai. Atelierele mele merg cu propria lor putere. Acolo sunt oameni, cu înțelegere și cu demnitate, cărora nu poți să le dai de po-mână. Eu cred că au dreptul la o scutire de taxă. Prin urmare, asta îmi trebuie, iar nu 300 de lei.

Ciudată era!... ciudată și plină de contradicții. Dar atât părea de convinsă, încât tânărul se sculă hotărât s'o ajute.

— Am să încerc... fără a face curte ni-mănuși.

Ea îl opri un moment, ținându-l de mână. Părea că voiește să zică ceva. I se umplură deodată ochii de lacrimi.

— Atât de mult semeni cu mama dumitale!... Ai zis „am să încerc“ întocmai ca Sașa.

VIII.

Căpitanul scobora scările gândindu-se la Timoleon Vucos, mare financiar și destul de parvenit ca să aibă dreptul a cere un serviciu Ministerului de Finanțe. Se hotărî să se ducă numaidecât la biroul lui.

Când să iasă pe poarta hotelului, îl apucă cineva de braț. Era Elena Milescu.

— De unde răsari, Tanți?

— Te-am așteptat, ca pe o domnișoară dela pension, să te duc acasă. Ei, te-a adoptat?

— Nu încă, dar dacă îi voi obține o reducere de taxe de 300 lei, l'affaire est dans le sac.

— Să trăiești!

— Incercă să-și potrivească pasul pe al lui.

— Umblă mai domol, ca să mă pot ține de tine.

El își micșoră pasul. Ea sări într'aiuri fără să găsească măsura.

— Ah, Tanți, așa ești de stângace și de nostimă, că-mi vine să te sărut în mijlocul drumului.

Ea păru a nu-l auzi.

— Va să zică treaba e gata. Prințesa Smaranda una; eu, două; Anna, firește trei...

La numele Annei ridică ochii către el atât de comici, încât îi bufni râsul pe amândoi. Lumea se uita după dânșii zâmbind. Ea urmă:

— Anna, trei, Natalia Canta, patru; Berta Villara, cinci... Acesta este fondul de războiu igur. Fără a mai număra cazulul⁶).

— Bună-oară?

— Bună-oară... Urania Vucos.

— Foarte bine. Și cât faceți toate la un loc?

— Asta știi tu mai bine decât mine.

Tânărul se opri.

— Tanți!

Ea ridică ochii către el râzând:

— Ce este?

— Te-ai făcut o vicleană și jumătate. Asta te întreb eu?!

— Mă întrebi cât facem toate la un loc. Să numărăm: Prințesa face multe parale... Ha? Ce zici.

6. Întâmplare, fapte legate de un anumit caz.

— Pe dinafară, da. Vreo zece milioane ca nimic.

— Dar pe dinăuntru?

— Face mai mult decât tine, pentrucă ea nu ar pune asemenea întrebări.

Elena Milescu se făcu a nu înțelege.

— Pe Anna cu cât s'o puném?

— Știu eu!

— S'o punem în raport invers cu Berta.

— Adică?

— Cu cât punem pe Anna mai mult, cu atât o să punem pe Berta mai puțin. Dar e mai sigur să facem contrariul, potrivit socotelilor lui cumnatu-meu.

Râdeau amândoi. El urmă:

— Cât să punem pe Anna? Vreo cinci milioane global.

— Ce vrea să zică *global*?

— Adică ea și cu gloaba ei.

Căpitanul se opri din nou. Era umflat de râs, dar își mușca buzele. Elena râdea cu o poftă nespusă.

Il strânse ușor de braț:

— Te rog să mă ierți.

Apoi, sărind lângă el, ca să prindă pasul:

— Este adevărat că ești și amantul Bertei?

- Dacă urmezi așa te las.
- Nu fii copil, că glumim.
- Glumești, dar îmi strici gândurile.
- Trebuie să fie foarte serios să aibi șapte amante. Înțeleg că e pentru scopuri superioare... Fondul războiului...

El strânse de braț, cu amândouă mâinile, fără a-l lăsa să răspundă:

— Alexandre, mais tu es à moi aussi! Cela fait huit.

— Și cu reverența nouă.

Iși scoase chipiul:

— Te las Tanți! Mă scandalizezi și mă indignez!

— Pentru ce?

— Pentrucă n'ai măsură la vorbă.

Ea se uită la dânsul:

— Am la fapte. De aceea mă și iubești. Egoismul bărbătesc este nemărginit ca văzduhul. Tu ai vrea ca fiecare femeie care îți vorbește să fie un înger.

— Firește.

— De ce firește?

— Fiindcă un înger e mai frumos decât o cocotă.

— Ai văzut îngeri vreodată?

— Te-am văzut pe tine până acum.
— C'est gentil. Dar să ne urmăm socoteala.
Va să zică: Prințesa Smaranda 10; Anna, 5. Pe mine cât mă taxezi?

— Știu eu!...

— Să zicem tot 5.

— Se vede că ai și tu vreo gloabă.

Elena râse cu poftă:

— Nici una.

— Atunci să zicem 6.

— Să zicem 6. Fac până acum 21. Pe Natalia cât s'o punem?

— Să n'o punem nimic. Știi că mi s'a părut foarte curioasă...

— In ce fel?

— Preocupată de fericirea univărsală, adică de himera cea mai absurdă.

— De ce *himeră*?

— Pentrucă fericirea este totdeauna himeră.

— Nu e adevărat!

El se uită la dânsa.

— Protestez din toate puterile, zise Elena cu convingere.

Curios lucru!... Căpitanul își aducea aminte de Berta, de amorul ei absolut și de fericirea

desăvârșită. Se vede că femeile au facultatea fericirii durabile.

— Fericirea este o himeră, Tanți.

— Protestez!

— Protestează, dar socotește-te. Tot ce este nu mai e. Și e un noroc că nu mai e, fiindcă altfel sufletul nu ar mai avea avânturi. A dori pururea e facultatea cea mai nobilă a omului.

— Nu și a femeii.

— Nu se poate. Femeea este fiica omului.

— Este fiica omului, dar e *fiică* iar nu *fiu*, și din feminitatea ei, trage statornicia simțirilor...

— Noroc să dea Dumnezeu.

Elena bătu din picior.

— Așa să știi. Natalia Canta trăește de 20 de ani cu imagina unchiului tău în suflet! Iar cu a ta trăește atâta lume!

— Tanți!

— Ce este?

— Ți-e frig, că tremuri.

— Tremur dar nu mi-e frig. Natalia Canta a iubit pe unchiul tău, a suferit, dar a rămas nestrămutată în simțirea ei adâncă. A ars ca o flacăra curată, iar acum mai pâlpâe din

ultimele adieri ale sufletului... întrebă pe Anna, să-ți spună. S'a petrecut între ele drama cea mai mișcătoare.

— Când Tanți?

— Pe vremea războiului.

El se opri locului!

— Ce rău îmi pare că nu suntem la tine, Tanți dragă! Vezi, acuma te-am regăsit, dulce ca o mamă tânără, iar nu cucoană cu nervi.

— Se întâmplă și așa. Mi se urăște să par mamă când n'am fost niciodată. Dar să înveți să respectezi pe Natalia Canta. E un suflet înalt care ar voi să facă bine omenirii întregi, pentru purificarea imaginii lui unchiu-tău.

— Purificarea lui unchiu-meu!... Acela s'a purificat singur, fiindcă a știut să moară.

— Am zis a *imaginii* lui. Cine n'a avut în viață o durere mare, nu pricepe câte lucruri sunt legate de o imagine, și cum ea poate conduce pe vii în toate hotărârile lor.

— Incepi să semeni la vorbă cu Natalia Canta.

— Firește.

— Atunci te las, fiindcă mă tem să nu ai și tu vreo taxă pentru care să fac curte.

Elena se uită la el, cu capul pe o parte:
— Te-ai învățat rău, băiețuș... Sărută-mi
mâna și mai las-o cu făcut curte. Când vii
la mine?

— Când mi-o fi doi

— Și chiar când nu ți-o fi.

Despărțindu-se de dânsa, i se păru că se
desparte de Prințesa Smaranda. Se vede că
aceleași persoane, în aceleași împrejurări, fac
totdeauna același lucru.

Elena Miclescu era pentru el o creatură
aparte, plină de poezie, care nu avea dreptul
să semene cu Prințesa Smaranda.

Se gândi la maică-sa, și-i veni de-o-dată în
minte imagina Șasei, cu tâmplele negre și
ochii albaștri. Avea dreptate Elena, vedea și el
o imagină. Și ce e mai curios îi era milă de
ea, ar fi voit să-i facă bine, s'o îmblânzească,
s'o purifice, s'o găsească în lumea viitoare,
surâzând, așa cum plecase din lumea prezentă.

IX.

Timoleon Vucos nu era la birou. Comăneșteanu voi să se ducă la el acasă. El se spuse că nu era nici acasă, nici în țară. Era plecat la Berlin, — ca orice bancher serios.

Asta îl încurca. Se gândi să se ducă la Urania.

Ii sări deodată în minte numele femeii tinere, extravagant și nepotrivit cu ființa ei rotundă și diminutivă, Urania!...

Sări într'o trăsură, ca să ajungă mai repede.

Ajuns la dânsa, i se spuse că doamna plecase la țară.

— De mult?

— Uite, chiar acum, nu sunt nici cinci minute. Dacă vrea cueonașul, o găsește la gară — zise feciorul.

Sări din nou în trăsură.

— La gară și mână!

Birjarul se repezi pe străzile înghețate, iz-

bind roatele de marginile trotuarelor. Ningea ușor.

Comăneșteanu intră în gară din fugă, lovindu-se de călători, trântind ușile, sunând sabbia. Un tren pe linia a doua, părea nerăbdător să plece, bufnia pe nări, gâlgâia fum, iar roatele la cea mai mică mișcare, scrâșneau pe șinele înghețate.

Tânărul trecu repede prin dreptul vagoanelor, cercetă cu ochii lumea, se uită de mai multe ori la ceasornic, și tocmai la urmă îi veni în minte să întrebe de ora plecării. Mai era vreme. Atunci se liniști, parcă turburarea lui sufletească ar fi atârnat de un lucru din afară.

Pe când mergea către fundul peronului, zări pe Urania care ieșia dela biuroul telegrafic. Ea îl văzuse de departe și venea acum către el, cu pasul pripit al oamenilor ce nu se simt stăpâni pe sine.

— Unde mergi? întrebă ea, veselă, scuturându-l de mână.

— Nu știu unde merg. Știu de unde viu.

— De unde?

— Dela d-ta.

— Și unde mergi?

— La Crivina.

— Serios?

— Foarte serios.

— Atunci mergi cu mine.

— Îți mulțumesc de invitație. Primesc.

Ea începu să râdă.

— Mergi să inspectezi garnizoana?

Tânărul bufni de râs:

— Da.

Ea tremura de frig, îl luă de braț:

— Nu știu de ce tremurăm aci. Haidem în vagon.

El o luă voinicește sub braț și porniră către compartimentul ei. O simți deodată că-l oprește locului:

— Ba zău, serios, unde mergi?

— La Crivina.

— La cine?

— La d-ta.

Ea se plecă sub obrazul lui, râzând cu ghi-dușie.

— Mai întâi de unde știi că eu merg la Crivina?

— Mi-ai spus-o d-ta; m'ai și invitat.

— Am glumit.

— Atunci mergem la Hălăucești.

— Ai garnizoane peste tot...

Apoi, când se suia în vagon, ea se întoarse către el:

— Asta nu se poate.

El o simțise caldă, rezemându-se de el și parcă un val de poezie îi inundă sufletul.

— Cuvântul „nu se poate“ nu există în limba noastră.

— Ba există, de vreme ce-l rostim. Ajută-mă:

Căpitanul pusese deja mâna pe blana ei și o ajuta să se desbrace.

— Parcă asemenea lucruri n'am mai mirosit pe lume.

— Ce fel de lucruri?

— Nu știu. Imi dai voie?...

Și fără a aștepta voia, o răsuci pe loc, cum făcuse când o ajutase să se desbrace și aspiră din părul ei cu putere. Ea se întoarse repede, uitându-se la el:

— Ei!?

— A sân de mamă și a miros de floare.

— Frumos lucrul...

— Nu știu cum să spun.

Ea se așezase într'un colț, iar el în față, blana ei în brațe.

— Ce bine ar fi dacă n'ar mai veni nimeni,
zise ea.

El tăcea, liniștit, cu obrazul ascuns în gulerul blănei ei.

— Ai mai găsit ceva?

— Văd o mulțime de lucruri încântătoare...

Nu găsesc care e anume mirosul.

— Eol.

— Nu spune nimic.

— Vântul aduce miros de grădini.

El dete din cap cu obrazul în blana ei.

— Da, ar fi ceva... Dar aici e parfum de
ființă vie.

— Știi că e frumos ce ai zis: „sân de mamă
și miros de floare“. Aș putea scrie unui fabri-
cant la Paris, să inventeze ceva cu numele ăsta.

— Da. Ar trebui însă ca fabricantul să as-
pire din farmecul persoanei dumitale. — ceea
ce este materialmente imposibil.

— Pentru ce?

— Pentrucă i-ași tăia nasul din rădăcină.

Ea râdea cu poftă, îndreptându-și căciulița
pe cap.

El veni lângă dânsa preocupat, îi luă o
mână, dete mânușa la o parte și încercă să
miroase.

— Păcat. E ceva; dar mirosul de mânușe omoară parfumul brațului.

— Oare, cum s'ar zice pe franțuzește „sân de mamă și miros de floare“.

El se apropiase de dânsa, îi ridicase vălul de pe ochi și părea a căuta parfumul fugar de pe ființa ei.

Trenul plecase.

După câteva minute Urania se înclină ușor către tânăr:

— Știi că nu se poate.

— Știu.

Ea se dete la oparte.

— De uade știi?

— Imi închipuesc.

— Ce anume?

— Atât: că nu se poate.

Ea zâmbi și-i apucă mâna; apoi se întoarse către el:

— Ești bizar, vii ca o vijelie, pleci ca ea, nu știi nici unde mergi, nici pentru ce mergi...

— Cel mai încântător lucru!

— Dar mergi fără preget, — sigur cu toate astea că la capătul drumului eu îți voi spune: *nu se poate.*

— Da.

Ea îl privea cu toată încordarea și pe cât putea să pătrundă în ochii lui prin lumina slabă a vagonului. În zgomotul trenului, voi să ridice vocea dar se sfii de a vorbi tare; de aceea se lipi cu totul de el:

— Nu te pot înțelege. Ce vrei dela mine și dela noi toate? Vrei să fim toate ale d-tale? Probabil că da. Cu toate astea s'ar zice că nu ești îndestulat, fiindcă pari a căuta un lucru pe care nu-l găsești niciodată. Dar a căuta, în amor, altceva decât amor, mi se pare o nebunie. Amorul este poezie, este farmec, este muzică. Eu, dacă te-aș iubi, m'aș teme că toată lumea ar pricepe.

— De ce?

— Pentrucă s'ar ceti pe obrazul meu bucuria imensă a sufletului.

— Și ce ar fi?

— Ar râde lumea de mine. Dar puțin mi-ar păsa. Dacă nu aș vrea să știe lumea ar fi pentrucă bătăile inimii mele sunt secretul meu. Fiecare din noi are un colț al sufletului în care nu admite să pătrundă nimeni: acolo se ascunde personalitatea rănită.

Trenul intra într'o stație. Urania își coborî vâlul pe obraz, jenată oarecum de lumina pu-

ternică a felinarelor și de liniște. De îndată ce trenul se puse din nou în mișcare, el se apropie iarăși de dânsa, îi ridică vălul de pe ochi și rămase lângă ea.

— Ai un nume de muză. Așa se și cuvine. Dar ar fi fost și mai potrivit să te numești Clio⁷⁾ sau Erato⁸⁾. Mi se pare că între aceste două cuvinte stă și numele parfumului d-tale.

Ea râse cu plăcere.

— Ești foarte curios. Ce găsești atât de interesant în parfumul meu?

— Nu știu. Poate poezia personalității. Imi dai voie?

Și fără a aștepta răspunsul, îi lăsă vălul pe ochi, la loc, și se dete la o parte. Peste o secundă intră conductorul, pentru controlul biletelor. După ce ieși, dânsa îl întrebă râzând:

- Acum pot să-l ridic?
- Acum și oricând.
- Oare ai fi gelos...
- Nu cred.
- Unde mergi?
- La Crivina.

7. Muza epopeei și a istoriei.

8. Muza elegiei; reprezentată totdeauna cu o liră.

— Nu se poate.

— De ce?

— Pentrucă nu se poate. N'ai nici unde să dormi, nici unde să mănânci.

— La d-ta.

— Știi bine că nu se poate. Șezi lângă mine. Tânărul veni lângă dânsa.

— Spune-mi drept pe cine căutai la gară.

— Iți spun foarte drept; pe d-ta.

— Nu se poate.

— Acest continuu „nu se poate“ dovedește că ești înșelată și nenorocită.

Urania rămase încremenită. El se uita la dânsa, mirat și trist de a fi forțat o mărturisire. Ii fu milă de ea.

— Te rog să mă crezi. Am fost la d-ta acasă pentru a-ți face o rugămintă. Când mi-a spus feciorul că ai plecat, mi s'a părut că a plecat tot orașul, și am alergat la gară fără să știu ce fac. Sunt însă gata să te ascult: vrei să mă întorc înapoi sau să mă duc înainte!

Tânăra femeie se retrăsese în colțul cel mai întunecos al compartimentului.

— Nu ai nimic cu d-ta, zise ea încet.

— Nu.

— Trenul acesta merge în Moldova. El se

oprește la Ploești, iar peste două ore vine trenul la Predeal.

— Care trece pe la Sinaia.

Ea zâmbia în manșon.

— Unde sper să vii mâine, tot la ora asta, pentru a schimba aerul, după cum mi-a prescris medicul. Dacă mă lăsai să vorbesc dela început și nu-mi răscoleai sufletul cu parful, cu Clio și Erato, era să-ți spun că ți-e frig și să-ți ofer tartanul meu, pe care te rog să-l iei fără vorbă.

— E cam puțintel la întindere.

— E mai mult decât nimic. Acum te rog să dormi în colțul d-tale, fiindcă eu am ajuns. Visuri plăcute.

Apoi întorcându-se repede:

— Cu ce trăsură ai venit la gară?

— Cu o birje.

— I-ai dat drumul!

Căpitanul se atinse cu mâna de frunte.

— Ai dreptate!

Ea zâmbi, uitându-se la dânsul cu ochii pe jumătate închiși, îngrijorată, dar cu sufletul plin de lumină. Intr'o clipă înțeleșese avântul puternic ce-l mâna pe tânăr către dânsa și-i fu recunoscătoare.

X.

Anna Villara nu se înțelegea cu generalul. Ea arendase o moșie, pe care el voia s'o caute singur, și după spusa tuturor, o arendase prea ieftin. Generalul cetia *Independența* și printre rânduri își vărsa focul pe nevastă.

— Vai de românul pe care-l duce femeia de nas!

— Așa gândesc!

El, cetia încet.

— S'a făcut și ăsta om mare!...

Ea care se simția vinovată, vrea să aibă dreptate:

— In ce te duc de nas?

— In toate... O interpelare în cameră poate s'o facă orice caraghios. ăsta e băiatul unui sergent-major dela mine.

— Ei, și? Fiul unui sergent-major nu poate să devie un om cumsecade!

Generalul sbârci din nas, parcă i-ar fi mirosit rău:

— În prima generație sunt toți niște pehlivani.

— Vorbă să fie.

— Așa cum îți spun eu. Onorabilul său părinte da bani cu camătă la băieți, iar ilustrul său fiu interpelează pe Ministru asupra furniturii ovăzului în armată.

— Poate să aibă dreptate...

— Țară de ariviști, în care puținii oameni cumsecade stau la oparte, iar îndrăzneții, ignoranții și pehlivani sunt în frunte.

— Ești exagerat. Așa-i peste tot. Dar să nu schimbăm vorba: în ce te duc de nas?

El părea cufundat în citirea ziarului. De-odată se puse să cânte, fals și fără a-și ridica ochii din gazetă.

— Connais-tu le pays où fleurit la crapule...

Anna își mușcă buzele, ca să nu răză. El tăcu un moment; apoi cufundat în citire, o întrebă:

— În ce mă duci de nas? În toate, soro. La moșii, la vizite, în politică, în lume. Dumnezeua crezi că ești Stana lui Ion. Ei nu-i adevătat! Eu sunt Ion al Stanei.

Vorbia așa de firesc și de simplu și părea a nu voi să-i mai repete greșeala cu arendarea moșii, încât ei i se făcu milă. Rămase cu capul pe mână, uitându-se lung la fața de masă și din când în când aruncându-și ochii la el. I se păru cam îmbătrânit. Cine știe! Ori cât era de ușurel, poate că nici el nu era fericit... Iși aduse aminte de Berta, care-l înșela, desigur, și apoi de Comăneșteanu. De-o-dată inima i se bătu așa de tare, în cât își duse mâna la piept.

Tocmai intra feciorul cu cafeaua și cu o scrisoare dela Porția.

— Așteaptă răspuns?

— Da.

Anna deschise scrisoarea repede, o ceti și rămase pe gânduri. Generalul nu văzuse nimic. Ea se uită la dânsul, cu o expresie atât de încordată, încât îl sili parcă să vorbească:

— Ce este?

— Porția scrie.

— Ce spune?

— Intreabă de bărbatu-său, care n'a venit la masă până acum.

Ochii Annei scânteiau. Era incredințată că în momentul acela, Comăneșteanu petrecea la

Berta. Bărbatu-său i se păru acum mai mărginit.

Generalul dete din mână, fără grije:

— Ce-are aface!... O fi rămas omul, la vreo partidă mai serioasă, la club.

Pe când Anna se pusese să scrie, intră feciorul din nou, cu altă scrisoare, tot dela Porția, prin care spunea că în ultimul moment primise o telegramă dela bărbatu-său din Ploești, unde se găsia în interes de serviciu.

Anna dete din cap:

— În interes de serviciu!... Trebuie să fie cineva prost ca luna știrbă, ca să creadă asemenea născociri. Auzi interes de serviciu!...

Feciorul aștepta.

— Nu este răspuns! strigă Anna.

Se plimba de colo, până colo, frângându-și mâinile, scoțându-și inelele și punându-le la loc, mototolind batista.

— Porția asta e o nesimțitoare! Cum se poate să nu înțeleagă ea că o înșală; că acum, în momentul ăsta, el e la masă cu Berta, la Ploești!...

Căzu pe un fotoliu și urmă să privească țintă înaintea ochilor, parcă, în adevăr, ar fi văzut pe Căpitan față în față cu Berta, zâmbindu-și unul altuia. Se auzea Generalul

tușind din sala de mâncare. Ea făcu o mișcare, parcă să se ducă spre el, să-l întrebe, să-i ceară socoteală de modul cum își chivernisea amanta. Un surâs amar îi flutură pe buze. Rămase unde se afla, mută de durere. Iși răsturnă capul pe spatele fotoliului și se zări, ca în vis, într'o oglindă. Mișcarea ei proprie îi aminti de gâtul Bertei, alb și moale, pe care probabil și Căpitanul îl cunoștea în toate mlădiurile lui. La ideea asta, nu mai putu răbda. Sări de pe scaun, hotărîtă să se ducă la Berta și de va fi nevoie, chiar la Ploești. Trecând pe lângă oglindă, se opri. Iși răsturnă capul din nou, ca să-și vadă gâtul, și deodată, îi sări în minte noaptea fantastică dela Stănești, când Natalia Cantă, geloasă ca și dânsa acum, o picase cu ceară și o deșteptase din somn. Rămase cu mâna la gât. Geloasă! Va să zică era geloasă!... Se uită în oglindă și se recunoscu. Ii fu parcă rușine de liniile severe ale propriei sale imagini. Este ceva mai degradator decât gelozia?!

Un simțimânt de demnitate rănită îi dăte o putere extraordinară. I se păru deodată că nu se mai interesează de căpitan, că Berta îi este indiferentă, că viața nu o doare. Pier-

duță în contemplația spațiului din oglindă alunecă pe el până departe, la Stănești, unde vedea linia plopilor de pe apă. Era acolo liniște, primăvara, marginile lucrurilor de o suavitate încântătoare, iar ea, în mijlocul farmecului naturii, fată tânără. Se înțelegea atât de bine! Îi era milă de ea, așa cum era acum, cu sufletul plin de necazuri.

Se întoarse, și ochii îi căzură pe un portret. Se uită la el de departe, apoi făcu un pas către masă; era portretul Căpitanului. Anna păru că se gândește la ceva. Privia lung, dincolo de carton. Il vedea într'o lume ideală, corectat, după fantazia ei, de toate năzuințele către alte femei, și oarecum întărit în singura năzuință către ea. Ii veni un moment să zâmbescă. O nemărginită libertate sufletească îngăduia făurirea a tot felul de ipoteze: cum ar fi fost oare Căpitanul, dacă n'ar fi alergat după prea multe femei? Cine știe!... Ii răsări de-o dată în minte ascensorul cu care se lăsase, acum în urmă, într'o salină; groaza și farmecul prăpastii, bolta imensă în care plutia, fantasmagoria luminelor. Sufletele noastre sunt insondabile. Berta era prăpastia; era aproape o necesitate ideală, care nu devenia *suferință*,

de cât în expresia ei fizică. În adevăr, când i se înfiripau în minte, brațele, gâtul, sânul Bertei, dânsa, Anna, își pierdea liniștea. Va-să zică gelozia era, în esența ei, animalitate. Dar amorul?... Anna se gândia cu o tresărire fermecătoare la iubirea ei. Nu era animalitate. Era ceva unic, profund și personal; o vibrație armonică a individualității, care ajunge câteodată să stea de sine, fără legătură cu lumea din afară și deci cu omul iubit.

Astfel bătută de vânturi, plină de contracizări, hotărî să se ducă la Berta. De sigur că era la Ploești, cu dânsul...

Se îmbracă în pripă, mulțumită că luase o hotărîre.

Când ajunsese la Berta, găsi casa luminată. Nimic neobișnuit nu apăru ochilor Annei. O slugă discretă îi deschise ușa, iar Anna se găsi deodată față în față cu Berta, care cetia liniștită întinsă într'un fotoliu.

Cum văzu pe Anna, Berta sări de pe scaun, îi ieși înainte, îi sărută mâna, cu o reverență grămădită în fuste, plină de grație și de smerenie.

— Vă rog doamnă, îmi faceți prea mare onoare.

O duse la canapea, o așeză în colț, punându-i perne la spate, scăunaș sub picioare.

— Trebuia să mă chemați. Aș fi fost fericită să alerg la ordinul d-voastre. Anna pornită de-acasă cu gând bun, se îndârjise de îndată ce dăduse cu ochii de Berta.

— Vă temeți să nu vină bărbatu-meu?

Berta rămase locului. O clipă se uită în ochii Annei, înfricoșată. Ea îi luase și bărbatul și amantul, dar îi era dragă, Anna, cu simțământul mizeriei noastre omenești, când facem rău fără a fi răi.

— În adevăr, d-l general vine câteodată la mine — dar nu seara... Un gând bun de protecție și de milă pentru fiica fostului său șef de muzică...

Berta se făcuse mică. Glasul ei tremura. O clipă se simți, față cu Anna, cea din urmă dintre femei, și îi veni să-i cadă în genunchi și să-i ceară iertare.

Anna părea că înțelege ceva, simțea că ființa aceea suferea, și nu știa cum să-și ia vorba înapoi.

Se sculă, o luă de mână și o puse să șeadă lângă dânsa, pe canapea.

— Vă rog... Am venit pentru biletele de

concert. Vreau să avem o lume nebună... Am să pun în picioare tot orașul... Vă rog...

Berta sta pe marginea canapelei, cu mâinile adunate în poală. Picături mari de lacrimi i se înnodau în coada ochilor.

Anna îi luă o mână:

— Te rog... Nu am voit să te rănesc. Și nu ași avea niciun drept...

Berta da din cap, cu înțeles că nu a rănit-o.

Anna îi ținea mâna în mâinile ei. O jenă nespusă plutia peste întreaga situație.

— Te rog, domnișoară...

— Vă cer iertare, doamnă, de scena asta. Vă asigur, însă, că este peste puterile mele de a trăi mai departe o asemenea viață...

— Ce are viața?

Berta își șterse ochii.

— Vieța cred că nu are nimic rău dacă este trăită cum se cuvine. Dar viața *mea* este insuportabilă. M'am gândit de atâtea ori să vin la d-voastră, să vă cad în genunchi, să vă cer iertare de răul ce vi-l fac și să vă rog să mă ajutați să ies din infamie... Mi-a fost frică de ridicol. Acum însă nu mai pot!..

Berta izbucni în plâns. Tot corpul i se cutremura de violență și de durere. Căzu gră-

madă la picioarele Annei, sărutându-i genunchii.

Nu merit să veniți la mine... Aci e casa infamiei... V'am înșelat: D-I General este aman-tul meu. Nu mai pot!

Anna se lupta s'o ridice de jos, mișcată ea însăși, nedumirită și tristă. Berta îi luase o mână pe care i-o săruta cu pasiune:

— Vă rog să-mi lăsați mâna asta, care e curată, să mi-o lăsați s'o sărut, că poate să mă purifice.

Anna se uita la ea, lung, dând din cap:

— Crezi că e așa de curată?...

— Vă rog, doamnă, eu știu ce spun. Mâna asta e curată. Sufletul, care o face câteodată să tremure, e limpede. Poate că nici el nu e întotdeauna fericit, fiindcă sunt în lume ființe ca mine...

Anna dete din cap, cu exasperarea celei mai adânci convingeri, dacă nu ar fi fost Berta, erau alte femei. Amândouă se gândeau la Comăneșteanu, fără să-i rostească numele.

Berta ridică ochii către Anna.

— D-voastră nu cunoașteți setea de onoare, dorința aprigă de a simți respectul altora!... Nu pricepeți poate dorul de naivitate, aspi-

rația către idilele vieții, către acele stări sufletești pasive ale femeilor ce muncesc!... Acele minunate lucruri, la care eu nu pot să ajung niciodată!...

Tăcură un moment amândouă. Anna se simțea mișcată, nedumirită, căutând parcă o explicație acceptabilă acelei situații. Ea zise încet, ca pentru sine:

— Ciudate lucruri.

Berta dete trist din cap:

— Adevărat, doamnă. Vă par poate și acum comediantă...

Anna încercă să protesteze.

— Vă rog!... ar fi fost firesc să mă supăr când ați pomenit de d-l General: sunt în casă la mine... Cu toate astea, sunt atât de sătulă de a minți, încât prefer să mă umilesc. Am înșelat pururea și nu vreau să mai înșel!

Anna se uită în ochii ei, adânc:

— Dumneata iubești pe cineva, zise ea cu voce stinsă.

Berta își plecă fruntea pe genunchii Annei.

— Credeam că a fost numai un capriciu trecător...

Glasul Annei, rostind acele cuvinte, era atât de straniu, corpul întreg i se mișca de un fior

așa de perceptibil, încât Berta o strânse în brațe, dorind, parcă s'o apere de nefericire, care pentru toată lumea, plutește în aer. Berta ridică ochii, cu încetul, către Anna. I se luminase chipul;

— A fost un capriciu... A fost o greșală... Dacă cel puțin l-ași fi iubit!... Dar n'am avut nici scuza asta...

Pe când Berta vorbea, Anna se uita la un tablou de pe perete. Un zâmbet flutura pe buzele sale, enigmatic.

— Și ce ași putea să fac eu?...

Berta zâmbi și înălță din umeri:

— Nimic. Ceea ce mi-ar trebui, nu puteți să-mi dați...

— Va să zică n'a fost numai un capriciu?!... rosti Anna repede.

— Nu vream să zic asta, doamnă. Ceea ce mi-ar trebui mie, ar fi să reîncep viața dela început.

— Scoală-te, te rog, și să vorbim.

Berta se așeză lângă dânsa:

— Aveți oare darul-acesta?

Anna înclină capul:

— Dacă l-ași avea, l-ași începe cu mine.

— Nu văd pentru ce. Vieța d-voastră e

curată ca o floare. A mea ar trebui reîncepută... Și m'am gândit serios s'o reîncep; m'am gândit să plec în America. Dar ce știu eu să fac, decât să dau concerte... mediocre?

Anna voi să protesteze.

— Vă rog, doamnă. Știu foarte bine câte parale îmi face arta. Am oarecare putere emoțională în timbru, dar vocea e puțină. În toate cazurile, a trăi din concerte, însemnează a duce mai departe viața de astăzi...

— Foarte interesantă.

Berta se uită la dânsa lung:

— Găsiți?

Anna pricepu, în fugă, că vrea s'o trimeată în America. Se înroși și zise repede:

— Ca artă, e interesantă; altfel, firește, nu e tocmai de invidiat.

— Eu ași vrea, doamnă, să mă ajutați a ieși din pâcla în care trăiesc astăzi. M'am gândit să mă duc la o Mânăstire.

Anna zâmbi ușor. Berta adăogă:

— Vreți să ziceți „motanul călugărit“.

Zâmbiră amândouă, cu nevoia de a se înșela a oamenilor ce văd primejdia.

— De aceea m'am și oprit, adăogă Berta, cu toate că viața monahală nu m'ar speria...

Și atunci m'am gândit la o jumătate de măsură, care să-mi permită a rămânea în lume și totodată să mă ajute a mă purifica: soră de caritate.

— Ne-ar trebui un război.

— În timp de pace.

Anna se uită la dânsa, zâmbind.

— Va să zică biletele de concert...

— Așa este: sunt unele vândute.

Părură a se gândi amândouă. Berta era fără voință, cam tristă, ca oricine ce și-a destăinuit sufletul poate degeaba.

Anna se sculă. Părea preocupată.

— Firește, zise ea. Nu se poate trece atât de repede dela o stare la alta...

Să renunțăm la concert. După aceea vom examina situația din nou. Imi dai voie să mai viu?

— Cu cea mai vie recunoștință. Dacă, mi-ați permite să vă iubesc puțin, ași crede că încep să fiu mai bună.

Anna râdea.

— Prietena Generalului.

— Să rămân?

— Nu zic asta: Prietena Generalului este și prietena mea.

Berta îi sărută mâna și o duse până la trăsură. Apoi se întoarse în casă zâmbind.

I se păru Anna încântătoare, fină, caldă cu un farmec fizic, pe care ea ca femeie, îl înțelegea, cum poate nu-l înțelegea Comăneșteanu. La gândul acestuia, se opri locului, se uită înaintea ochilor și zise încet:

-- Il iubește, săraca, și e geloasă.

XI.

Ieșind dela Berta, Anna merse la Elena. Pe drum se simți cuprinsă de frig și oarecum slăbită în resorturile ei sufletești: Berta o dezarmase cu totul.

Elena se pregătia să se culce. Primi numai decât pe soră-sa, care o sărută din fugă, fără s'o vadă, așezându-se apoi într'un fotoliu, în fața sobei.

- De unde vii, dragă, așa de târziu?
- Dela rivala mea.
- Ai fost la Urania?
- Am fost la Berta.

Elena își desfăcea părul, încet, domol cu acel simțimânt bizar, de înjosire și desnădejde, ce-l dau semnele aparente ale bătrâneții. Soră-sa o interesa foarte mult, dar gândurile ei alergau pe departe, după lucruri nelegate între ele, care, totuși, se adunau într'un punct ascuns al conștiinței, unde se adăpostia per-

sonalitatea. Fusesse totdeauna copărtășe la simțirile altora pe calea destăinuirilor. Avea o haină largă pe care o oferea prietenelor sale:

— Viens pleurer dans mon gilet.

Și, cum femeile sunt în general trudite de gândul suferinței și al tainelor, mai toate se destăinuiau ei, cu speranța înșelătoare de a găsi mângâiere și cu încredințarea sigură de a se mări pe sine povestind întâmplările vreunui biet amor. Căci așa e de vast egoismul omenesc, încât toate neajunsurile noastre personale devin calamități publice.

Anna zări pe soră-sa într'o oglindă, cum își învârtia buclele albe, în mână. Zădărnicia înțipărită pe chipul surorii sale o isbi atât de puternic, încât fu mișcată ca de o descoperire dureroasă. Se sculă ușor din fotoliu și veni lângă dânsa. O sărută pe umeri, cu insinuarea caldă a unei mame.

Elena tresări, surprinsă parcă într'o pornire sufletească criminală.

— Imbătrânesc, zise ea, dând din cap.

— Imbătrânim toate, dragă. Tu mai puțin decât noi.

— Crezi?

— Sunt sigură.

— Am albit de tot.

— Nu face nimic; un farmec mai mult.

Elena zâmbi. Anna îi mângăia părul căutând mijlocul de a-i risipi tristețea adâncă ce-i sta pe chip.

— Cu atât mai mult pari tânără, dragă Eleno, cu cât te preocupi mai puțin de tinerețe.

— Ceea ce însemnează?

— Că dacă n'ai niciun cuvânt de a voi să rămâi tânără, nu pari niciodată bătrână.

— Eu am o mie de cuvinte pentru a voi să rămân tânără.

— Firește, ca toată lumea.

— Mai mult decât toată lumea.

— Da. Inșă nu te compară nimeni cu femeii mai tinere.

— De unde știi?

— Știu eu. Tu ești Elena noastră, suavitatea, blândețea și iertarea. Cine zice „Tanți“ zice tinerețea veșnică.

— Așa îmi zice Comăneșteanu. A propos: ce încurcături mai aveți?

Anna dete din cap.

— Viu dela Berta.

Se opri, și, dusă pe gânduri:

— M'ai întrebat parcă dacă viu dela Ura-
nia... De ce?

— Ca să zic ceva.

— Viu dela Berta. Trudă și la dânsa.

— De ce?

— Ai crede că femeile ușoare au mai pu-
ține necazuri decât femeile cinstite.

— Și nu e așa?

— Femeile ușoare doresc să devină femei
cinstite.

— Și viceversa, zise Elena încet.

— Serios?!

— La ce servește cinstea?... Să-ți scoată păr
alb, crețuri pe obraz și nume bun.

Anna se uită la ea. Elena se grăbi să adaoge:

— Și ce căutai la Berta?

— M'am dus să constat dacă e plecată la
Ploești cu... el.

— Cu Generalul?

Anna înălță din umeri enervată:

— Mult mă interesează Generalul!

— Cu Alexandru?

— Se înțelege.

— Și nu era plecată?

— Nu.

— Era acasă, singură?

— Da.

— Săraca!... E prinsă și ea.

— De unde știi?

— Stă acasă singură; vrea să devie cinstită...

E grav. Femeile astea nu prea stau singure...

Și el unde-i?

— La Ploești.

— De unde știi?

— Mi-a scris Porția că i-a telegrafiat de acolo. Să-ți spun drept: bună fată, dar proastă!

Elena se uita la dânsa, cum își frângea mâinile, umblând de colo până colo, ca o fiară în cușcă.

— Tot ce-i spune, e sfânt. Dacă vrea să vină la masă, vine. Dacă pleacă la Ploești, e bun plecat. Da de ce? Cu cine? Când? Nimic.

— Telegrama e din Ploești, dar omul e numai la Crivina.

— La Urania! strigă Anna.

— De sigur. Avea o însărcinare.

— Dela cine?

— Dela Natalia Canta.

Anna se uita cu ochii mari la soră-sa parcă n'ar fi priceput-o bine. Tot sângele îi fugise din obraz, arcul sprincenii i se încordase. Apucă pe Elena de mână.

— Ce-i de făcut?

Soră-sa o privea cu milă. Parcă o ușoară nuanță de dispreț se amesteca în simțământul ei pentru Anna, care, într'o clipă, uitase tot, cuprinsă de nebunia ei: gelozia.

— Ce-i de făcut, Eleno?

— Știu eu!...

Anna își dusese un pumn la gură și își ridicase umerii, gata să se arunce pe cineva.

— La Crivina!... exclamă ea.

Stația drumului de fier, pașnică, devenia o grozăvie.

— Auzi să se ducă la Crivina!!

— Da, e foarte primejdios să se ducă un om singur la Crivina.

Înțelesul ironic al cuvintelor Elenei exasperă pe Anna.

— Omul nu e singur, zise ea, apăsător. Iar omul acesta e un infam, și femeia o curcă murată.

Elena își mușcă buzele.

— Comparația nu e fericită. Urania seamănă mai mult cu o presură.

— Un porumb gușan, dacă vrei cu orice preț să rămâi în ornitologie.

— Eu nu vreau nimic. Tu vrei ceva și nu știi ce.

Anna se gândia; gândurile îi umblau în același drum, iar imaginile, clarificate de pasiune, deveneau puternice și evidente.

- Sigur. Sunt amândoi la dansa.
 - Dar dacă or fi la moșia cealaltă?
 - E prea departe.
- Elena se uită fix la Anna.
- Pune pe Porția să-i telegrafieze.
 - Ai dreptate.
 - Sau telegrafiază-i tu.
 - Mai bine.

Nehotărîte amândouă, se gândeau.

— Dar dacă o fi rămas la Ploești?... zise Elena preocupată de problema celor doi fugari.

- Se poate foarte bine.
 - Or poate la Sinaia?
 - Și asta se poate.
 - Dacă totul se poate, nu-i nimic sigur.
 - Atunci de unde știi c'au plecat?
- Imi închipuesc. Timoleon Vucos e amicul Ministrului de Finanțe, iar Urania este soția lui Timoleon. S'a dus s'o roage pe dansa, pentru iertarea amenzilor. Ea tocmai plecase la gară, singură. Intr'o săritură, el a fost după dansa la gară. Îți închipuești ce foc ardea în

el. în ochii aceia ca diamantele albastre.

— E o nenorocire! zise Anna, desnădăjduită.

— Sau o fericire.

— O nenorocire! O mizerie înjosoare!
Ajungi să urăști tot, și chiar pe el.

Tăcu un moment, disperată. Apoi păru a găsi firul logicei lucrurilor.

— Despre ce amenzi e vorba?

— Nu ți-am spus. E vorba de niște amenzi dela Ministerul de Finanțe, pe care Natalia Cantă ar vrea să le reducă în folosul unor lucrători ai săi.

— Natalia Cantă!...

— Da.

Anna se uită înaintea ochilor: ce surprinzătoare e viața câteodată! Natalia Cantă!... Ii trecu pe fundul sufletului, ca într'o apă adâncă, urma unui nour de amintire tristă: trucidase pe Natalia Cantă cu mulți ani în urmă, atunci când Mihai Comăneșteanu părăsia pe Natalia, pentru dânsa; iar acum, ea, Anna, era părăsită de nepotul eroului, pentru alta! Și cum în nenorocire, oamenii doresc să se găsească pe sine curați, pentru a putea să strige împotriva soartei, Anna se simți umilită. De aceea, spre marea ei mirare, Elena o văzu

că pleacă fruntea cu smerenie către pământ.

— Câteodată nu mai înțelegi nimic din rostul vieții, zise Anna. Dacă trăești cuminte, ți se pare că trăești degeaba; dacă nu trăești cuminte, suferi. Așa că, e mai bine să nu trăești.

— Peste dela philosophie!

Anna șezuse pe un scaun, cu brațele pe genunchi, cu capul plecat jos și ascuns în mâini. Soră-sa o atinse pe umăr:

— Poate tot e mai bine să trăești cuminte.

Ea sări ca o panteră.

— Da ce? eu nu trăesc cuminte!?...

Elena mișcă ușor din cap. Anna izbucni:

— Eu nu trăesc cuminte?

— Ba da.

— Fiinndcă iubesc pe un om care nu-i bărbatul meu?

Elena, iritată, răspunde neted:

— Firește.

Anna se uită lung la dânsa.

— Presupune că ar fi bărbatul meu legitim. Ași suferi oare mai puțin, când m'ar înșela, ca acum?

— Ai suferi poate mai mult, fiindcă ai fi rănită și în amorul propriu.

— Atunci?

— Da. Dar el te-ar înșela mai puțin, sau nu te-ar înșela deloc.

Anna bufni de râs, într'aiuri.

— Așa gândești!... Privește la Porția.

Elena se uita la dânsa, cu o expresie acută de ironie și de milă. Dete din cap și tăcu.

— Nu-i așa?

— Nu.

Anna ridică ochii, mirată:

— Găsești că nu-i așa?

— Găsesc că nu-i așa. Numai, e foarte greu de vorbit cu tine, fiindcă dacă ți-ași dovedi că el iubește pe nevastă-sa, deși o înșeală, tu ai suferi și mai mult...

Anna plecă ochii din nou. Tăcură amândouă. După câteva minute, sora mai mică își întoarse privirile către sora mai mare, cu atâta expresie de durere, încât păru a o birui:

— Spune, Eleno: crezi, în adevăr, că iubește pe nevastă-sa?...

— Nu știu, dragă...

— Atunci cum de o înșală?

— Poate că n'o înșală.

— Nu o înșală!?

În ochii Annei străluci o rază vicleană și

trecătoare ca un fulger de secetă. Ea zise încet, convinsă, disperată:

— O înșală.

— Se poate.

— Atunci?

— Ar trebui să hotărîm care este înțelesul vorbei a *înșela* în amor.

— A nu se ține de cuvânt; a spune una, și a face alta; a jura, și a fi sperjur; a minți; a umbla cu încurcături; a face pe toată lumea să sufere...

— Amesteci prea multe la un loc. Să le luăm pe rând: când nu s'a ținut de cuvânt?

— În toate zilele, în toate ceasurile și în toate minutele vieții lui.

— Cam mult, zise Elena domol. Dar să vedem mai de aproape.

— N'ai ce să vezi. Iese dela mine și se duce la nevasta Colonelului; iese dela omida aceea și se duce la amica mea Berta; pleacă dela Berta și aleargă după muza astronomiei; se întoarce dela Urania la Natalia Cantă... Toate stările sociale, toate vârstele... E o plăcere!...

— Uیți pe nevastă-sa, zise Elena răsând.

— Pe ea și pe altele.

— Da? Și pe altele?

Anna înălță din umeri. Elena urmă:

— Foarte bine.

— Adică foarte rău.

— Rău. Cu toate astea m'ași mira să-ți fi făgăduit vreodată „credință până la mormânt“. Sau și dacă ți-ar fi făgăduit, în amor și în vis nu se ține seamă.

— Frumoasă morală!

Elena se uită la soră-sa cu coada ochilor:

— De, dragă, morala mea este îngăduitoare.

A ta e mai severă.

— Eu sunt o biată ființă trudită, Eleno. Nu mai am odihnă, nu mai am demnitate.

Se opri un moment, dusă pe gânduri.

— Dar dacă o fi iubind pe nevastă-sa...

— Ar fi o nenorocire... firească.

— Firească!

— Neapărat. Acolo și-a dat cuvântul și acolo ar fi vinovat dacă și l-ar călca.

— Dar dacă o fi iubind și pe Urania?

— Nu se poate.

— Ești sigură?

— Sau se poate, cum se poate să muște cineva dintr'o pară și dintr'o piersică în același timp.

— Dintr'o pară mălăiață și dintr'o scorușe.

Elena zâmbi.

— Omul este mâncător de fructe. Tu ce-ai fi?

— O castană, care mă frig pe cărbuni singură, și care mă duc la Porția să aflu ceva. Nu mai pot trăi în nesiguranța asta: o fi la Ploești, o fi la Sinaia?...

Și, înălțând din umeri, ieși.

XII.

Anna lăsă pe Elena nedumirită, și se urcă în trăsură fără a simți frigul. I se așezase acum în suflet credința că fugarii sunt ascunși la Ploești. Capitala Prahovei devenia Sodoma zilelor noastre, iar Urania o prăpastie. Zgâriă cu unghia pe geamul trăsurii. Ii veni deodată în minte să se ducă la Ploești. Ultimul tren era la 10 și 10, — prin urmare prea târziu!...

Se supără pe Direcția generală a drumurilor de fier; cu toate astea strigă la vizitiu să meargă la gară.

Ajunse în fuga cailor, sări pe peron, dete năvală în gară, și numai când i se spuse că ultimul tren era la 11 și 20, păru a se desmetici. Mirosul de bucate din restaurant, trivalitatea oamenilor nevoiași, platitudinea generală din aer, o întoarseră la realitate. Ce bine e câteodată că există și realitatea!

Anna se zări din fugă într'o oglindă și își

păru bătrână. Făcu un pas înapoi; nu era ade-
vărat. Se găsi numai ceva cam semeață, por-
tul sever, ochii cruzi. Oare așa era? Se urcă
în trăsură, de astădată încet, și se strânse în-
tr'un colț. Nu era deloc așa. Ea își simția în
inimă o comoară de afecțiune, din care să re-
verse asupra lumii dragoste și iertare. Cum sta
ghemuită în frigul din trăsură, i se păru că
este o biată ființă mititică, fără putere. O ne-
voie de a se lipi de cineva îi alerga prin oase.
Șerpuia, prin nervii femeii părăsite, durerea
universală a existenței, acel răbdător vinovat,
care răspunde de toate greșelile și pasiunile
noastre.

Ii veni în minte Berta. Cu o lucitate rară,
înțelese că și ea iubia pe căpitan. Era oare
cu puțință? O asemenea femeie, ridicată prin
sinceritatea simțirilor, la cultul adevărului, iu-
bia desigur.

Se strânse și mai mult în colțul cupeului și
se gândi la el. De câte ori nu se gândia la el!
Ce avea omul acela, pentru a prinde atâtea
suflete? Anna nu știa anume ce avea.

Trăsura se încurcă între două birji și un
tramvai, așa că rămase câteva minute pe loc.
Anna nici nu băgă de seamă. Preocuparea ei

de a ști ce avea acel om, pentru a fi iubit de toate femeile, o ținea cu mintea rătăcită în depărtarea gândurilor.

Deodată i se păru că a găsit o explicație: femeile toate, iubea în el amorul, iar nu omul. Poezia sufletului femeesc este infinită; este hlamida de aur cu care învelesc umerii bărbaților sau ai copiilor. Iar amorul este cea mai deplină formă a poeziei.

Ea își aduse aminte că unii filosofi plicticoși pretind că natura este atât de șireată, încât învâluește propagarea speciei în cele mai înșelătoare farmece; că amorul naște poezia, iar nu poezia, amorul. Vorbe!

Poezia este frumosul și adevărul; poezia este necesară și este încântătoare; poezia este cea mai înaltă aspirațiune a sufletelor și este adăpostul celor răniți și a celor sfioși.

Mai cu seamă, credea Anna, este în însușirile femeii a pricepe lucrul acesta. Femeia caută amorul, fiindcă aspiră către ideal, și natura și-a pus propagarea speciilor în amor, tocmai pentru aceea, adică pentru că amorul stă în poezie, după cum poezia stă în femeie.

Dar deodată i se iscă în spirit o îndoială:

pentru ce toate femeile năzuesc către *ace-lași* om?

Ii răsăriră în minte ochii albaștri ai căpitanului, fruntea cam semeață, zâmbetul, pieptănătura, tunica lui; tunica aceea care părea vie, plină de parfumul personalității celui ce o purta. Un simțimânt brutal, ca de ură și amețală, o cuprinse deodată. Ii venia să mușce, să strige, să rupă ceva. Oridecâteori se gândia că o altă femeie poate să se apropie de omul iubit de dânsa, să-l îmbrățișeze, să-i mângâie hainele, să-l vadă și să-l priceapă așa cum îl vedea și îl pricepea ea, — i se făcea negru înaintea ochilor.

— Porția aceea este cu adevărat o nesimțitoare! își zise ea, tare.

Și, fără a se gândi mai mult, deschise ușa trăsorii și porunci vizitiului să meargă la Porția.

XIII.

Deși era târziu, Porția nu se culcase.

Sub o lampă, cu abat-jour mare, stau încinse cărți de comptabilitate și vrafuri de hârtii, pline de socoteli.

Tânăra femeie scria.

După un paravan copilul dormia în patul său cu gratii.

O tăcere adâncă umplea odaia. Căldura sobei părea că revarsă pace în toate cele, iar portretele de pe ziduri, așezate sus în penumbră, se plecau, sfioase către lumea reală.

Anna intră fără a se anunța. La vederea ei, Porția se sculă repede, își ridică ochelarii și se duse într-o întâmpinarea amicii sale, încercând să o oprească la ușă, spre a o trece în salonașul de alături. Anna se opuse. Dela prima ochire, înțelesese deosebirea fundamentală ce era între aerul acelei camere și sufletul ei.

Dar poate tocmai de aceea, se simția atrasă către el. Sărută în fugă pe Porția, și cu felul ei autoritar, ridică abat-jour-ul de pe lampă și se apropie de patul copilului.

Băiatul dormia liniștit, purtând pe chipul său frumusețea nevinovăției. Era încântător, prin toate înțelesurile somnului copilăriei, cu fundat în perne fără sfială, cu toată greutatea rotundă a corpului, cu pacea îngerilor întipărită pe frunte.

Anna se simți pătrunsă de un fior cald, de o dorință neînfrănată de a săruta carnea albă a brațelor copilului. Ceva străin și dulce îi încolți în inimă, simțimântul că era al ei. Într'o clipă i se desfășură în minte o viață nouă, nemărginită de fericire în care ar fi trăit, strângând la piept candida înfiripare a acestei viețe de copil blond. Un văl de ceață i se sui în ochi, pe când pieptul i se umplea de gâlgăitul lacrimilor.

Porția, care era la spate, urmăria stările ei sufletești și înțelegea tot ce se petrecea într'însa. Când o simți că e gata s'o înnece plânsul, i se făcu milă de ea, se plecă pe umărul ei și se lipi de dânsa.

Anna își șterse ochii și veni încet către

masă. Fără înconjur și fără vorbe de prisos, întrebă pe Porția:

— Unde-i?

Porția se așezase pe un scaun. Se uită la Anna lung, își strânse mâinele una într'alta, apoi plecă ochii în jos, fără a răspunde.

— Te înșeală, zise Anna.

Porția se uită în pământ. Se făcuse galbena și bătu ușor din gene.

— Fiindcă nu te interesează, să nu mai vorbim.

Porția se sculă:

— Nu mă interesează.

— Nu te interesează faptele bărbatului tău!?

Porția înălță din umeri, și cu un surâs de o infinită tristețe:

— Fiindcă știi că mă înșală, de ce nu-i spui să nu mă mai înșele? E păcat să ne trudem unii pe alții, când suntem cu inima curată.

Anna se uită la dânsa, lung, dusă pe gânduri.

— Il iubești, nu-i așa, îi zise, luând-o de mână.

— Foarte mult, răspunse tânăra femeie.

În cele două cuvinte ale ei, era mai mult o rugămintă decât o afirmare. Inima Annei se strângea de durere și de milă. Va să zică

suntem făcuți pentru a ne chinui? Ne temem unii de alții, suntem geloși de cei mai buni ori mai frumoși, râdem sau umilim, și totuși ne e milă... Contradicție eternă a inimii noastre!

Și totuși, truda Annei era covârșitoare. Porția își iubea bărbatul. Firește. Cu toate astea, o femeie care își iubește bărbatul cu o atât de oarbă supunere soartei, ascunde o taină mai mare decât amorul conjugal, acel liniștit și pedestru obicei de a fi fericit pe dea'ntregul. Porția părea a iubi ca dânsa, cu alte cuvinte a cunoaște fugara năzuință către tipul ideal, erou, poet și stăpân, acel generos produs al forței creatoare, nestatornic prin legea firii sale. Și ea și Porția iubeau, și amândouă sperau că cealaltă se înșeală. Nici una nu se credea mai bună, dar fiecare aștepta mai mult dela soartă. *Ceea ce nu se poate.*

Față cu tăcuta supunere a Porției, Anna se revoltă:

— Nu te mai înțeleg, Mio.

Porția ridică ochii întrebători.

— Nu înțeleg cum poți răbda atâtea lucruri. Asta nu mai e amor, — e umilință.

— Eu nu știu nimic, zise Porția.

— Fiindcă nu vrei să știi.

— Nici nu vreau, și nici nu e nimic.

— Am înțeles!... Ia întrebă pe soția Colonelului.

— Nu cred.

— Fiindcă nu vrei să crezi.

— Fiindcă nu e nimic.

— Chiar acum, când noi vorbim și ne sbuciumăm aici, dânsul e la Ploești.

— Foarte firesc.

— Cu amanta sa?!

Porția făcu o mișcare în lături:

— Ce cuvânt urât!...

— Urât, sau frumos e adevărat.

Cealaltă păru a se gândi un moment; apoi cu un desgust rău ascuns, întrebă:

— Și cine ar fi... amanta?

— Urania Vucos.

Porția dete din cap lung.

— Nu pot să cred o asemenea faptă din partea sa. Aceea este *doamnă* adevărată și nu poate săvârși necinstirea casei altora.

Anna ridică din umeri:

— Ești o naivă care te îmbeți de cuvinte.

— Nu mă îmbăt de nimic, ci numai nu cred în gura lumii.

— Rău faci.

— Socot că nu. Lumea zice același lucru și de d-voastră. Pot eu crede o asemenea poveste?

Anna își simți obrazul în flăcări. Fără să-și dea seamă, ridică glasul într'aiuri:

— Cine spune astfel de infamii?

— Lumea cea proastă. Eu nu cred, fiindcă nu trebuie să cred, zise Porția, cu o ușoară tremurare în voce. Ar fi cu puțință ca doamna care m'a luat sub ocrotirea sa, care m'a îngrijit în vremuri grele, care m'a dat după Alexandru, să fi făcut toate astea, ca să-mi ia bărbatul? Nu se poate. Ar fi rușinos și negliuit. Nu se poate, nu se poate!... strigă Porția izbucnind în plâns.

Anna încremenită, încercă să zică o vorbă de pace;

— Liniștește-te, dragă.

Vocea însă sună fals. O muscă greoaie de iarnă i se încurcă în vălul de pe frunte.

— Ai dreptate să nu crezi în ceea ce se zice despre mine, fiindcă pe mine mă cunoști...

— Este drept.

— Cunoști însă pe toată lumea!

— Cunosc pe Alexandru.

Anna dete din cap. Acum nu mai era nici scandalizată, nici încremenită. Atâta vânjoasă credință, atâta naivitate, răsturnau orice plan de apărare sau de atac.

— Ascultă, Mio dragă: tu ești încântătoare, dar lumea cealaltă nu e ca tine. Bărbații sunt miserabili, toți bărbații.

Porția ridică ochii umezi către dânsa.

— Nu pot crede. Tatăl meu este bărbat... și fiul meu deasemeni.

— Firește. Dar părinții și fii noștri sunt altceva.

— Nu sunt altceva.

— Și cine știe ce a suferit și mama ta!

— N'a suferit nimic. Tata a poruncit și noi am ascultat. În romanuri, bărbații zic același lucru despre femei: că sunt niște miserabile toate.

— Și adesea au dreptate și ei, zise Anna dând trist din cap.

— Nu au dreptate. Femeile ca și bărbații cari au sufletul curat sunt lăsați în pace de scriitorii de romanuri și deci pe accia nu-i cunoaștem.

— Ii cunoaștem din vieață: sunt puțini.

Porția plcă din cap, fără a mai răspunde.

Iși șterse ochii, puse abat-jour-ul la locul lui, pe lampă, și așteptă.

Anna simția că trebuie să plece. Se ridică de pe scaun, și, ca să facă un lucru natural, se duse către patul copilului.

Porția tresări. O mișcare instinctivă, de apărare, o îndreptă spre copil. Anna ghici mai mult decât văzu mișcarea. Iși stăpâni revolta lăuntrică, se uită la copil, fără a se apropia prea mult, apoi se întoarse către Porția și o privi, din înaltul trufiei sale, cu atâta mustrare, încât tânăra femeie o îndemnă către patul fiului său, parcă ar fi rugat-o s'o ierte. Atât e de sfiosă virtutea adevărată!

Anna ieși dela Porția.

Frigul de afară o desmeteci. Se simți umilită și necăjită. Pentru întâiași dată se gândi serios să-și scoată din inimă acel amor vinovat, care o chinuia pe ea și chinuia și pe alții.

Dar era oare cu putință?

Înlăuntrul trăsurii i se păru că recunoaște fumul țigării căpitanului, și atâta ajunsese ca să-l revadă deodată ca a avea, cu chipiul drept pe frunte, înalt și măreț ca o legendă universală.

XIV.

Era la Sinaia un după prânz de zi de iarnă.

Vremea era domoală. Ninsese de curând, așa că toate drumurile, toate părțile și toate cărările păreau acoperite de un strat de puf. Brazii uriași, deabia țineau pe ramuri greutatea zăpezii, pe dedesubt verzi ca fundul apelor, pe deasupra albi ca spuma lor, cu trunchiul pe o lature tencuit de chiciură, peste care se lipiau fulgii căzuți atunci, iar pe laturea cealaltă scrijiliți de frig. Castelul Peleş răsară pe colină, ca o sentinelă trufașe, ce se uită în jos. Deasupra, munții, ce se uneau cu cerul.

— Vieața noastră e o greșeală continuă, cum e și natura, zicea Urania, umblând domol.

— Vieața noastră e muzică și lumină.

— Natura cere vieții noastre jertfirea ce-

lor mai nobile hotărîri. A nu înșela pe nimeni este elementar, dar a nu înșela pe *aproapele* tău este fundamental. Și cu toate astea, iată-mă!...

Treceau pe un pod. Pe marginile lui de fier, zăpada, candidă, sta grămădită ca un raft de flori de crin. Urania își îndesă fruntea în stratul moale, lăsându-și imagina în el:

— Iată chipul cel mai mizerabil.

Căpitanul zâmbi, uitându-se la dânsa. Ea ridică ochii spre el:

— E o întâmplare banală: o femeie cumsecade, care greșește și care nu-și mai găsește liniștea dinainte. Dar nu de asta mă tem...

Ea se opri, așteptând parcă să fie întrebată de ce se temea. El urma să o priviască.

— Nu mă întrebi de ce mă tem?

— Nu.

— Pentru ce?

— Pentrucă știu.

— Ce știi?

— De ce te temi.

Se uită ea acum la dânsul, lung:

— Dacă știi, explică-mi, de ce e atât de aproape amorul de suferință?

— Pentrucă ești făcută greșit.

Ea îl privi pieziș, cu un surâs plin de spirit:
apoi, scandându-și cuvintele:

— Eu sunt făcută greșit!?

El se plecă spre dânsa:

— Ești făcută încântător. La Greci ai fi
fost muză, iar la Romani, vestală.

Urania strâmbă ușor din nas:

— Mai bine la Greci.

Ii bufni râsul pe amândoi.

— E o infamie, zise tot ea, după o mică
pauză. Spiritul și sufletul sunt două noțiuni
fundamental deosebite, — cel puțin în înțe-
lesul de toate zilele. Dar amândouă sunt eu.
Cum poate atunci, spiritul să râdă, iar su-
fletul să plângă?

— Findcă îți plac antitezele.

Ea dete din cap.

— Sunt rănită... crede-mă. Nu-mi plac anti-
tezele, ci am nevoie să înțeleg. În amorul cel
mai mare, trebuie să fi rămas din fundul vre-
milor, necesitatea moleculei de a se distruge,
după ce s'a reproduș.

Tânărul se uita la ea cu stăruință. Urania
plecă ochii.

— Știu ce vrei să zici. E altceva. Eu îți
vorbesc de amor, nu de funcțiunea lui brutală.

Bărbatul meu... sau soția d-tale... sunt necesități fiziologice.

Cuvintele de „bărbat“ și de „soție“ îi încremeniră pe amândoi. Ei simțeau că înțeleșurile acelea nu reprezentau numai „entități fiziologice“, ci adevăruri morale, care îi nelinișteau și îi împedicau de a fi fericiți.

Dar femeea, doritoare de necunoscut, lupta să iasă din pâcla noțiunilor elementare de „bine“ și de „rău“, și căuta explicări filosoficești unei stări a sufletului ce o neliniștea. Un gust bizar de moarte, o poftă de distrugere o făceau să tremure.

— Să mergem la deal, zise ea.

Și porniră la deal. Osteneala drumului îi împiedica de a vorbi. Gândurile, însă, gâlgâiau în scopul vieții mai evidente ca oricând. Ea doria să plece, să se ducă undeva, departe. Iși umția în inimă o comcară caldă, și vrea să fugă cu dânsa.

Merseră mereu la deal, până ce ieșiră din drumul bătut. Cărarea ce ducea mai departe pe Caraiman, era cu desăvârșire acoperită cu zăpadă. Copacii se răreau.

În urma lor, se vedea pădurea, sub haina albă a iernii, cu pete cenușii ici și colo. Câte

o roată de fum, din valea Prahovei, se ridica până în pânza depărtării; ca o încrustare de marmoră într'o stâncă de sare.

Pe când ei stau tăcuți, se ivi din deal un grănicer. Deși soldatul era o a treia ființă vie, în pădure, părea așa de singur, că oarecum mărea singurătatea locului. El trecu, salutând.

Urania se uită către zidul de munte ce li se ridica în cale.

— Ași dori să mergem mai departe.

— Să mergem.

— Crezi că nu e pericol?

— Când vom da de pericol ne vom opri.

— Cunoști drumul?

— Nu-l cunosc.

— Atunci cum vrei să mergem?

El se uită la dânsa.

— Eu nu vreau: d-ta vrei.

— Atât de mult așa dori să mergem mai departe, să mă urc mai sus, tot mai sus!...

Te temi?

— Mă tem să nu ne rătăcim.

— Rătăciți suntem deja.

— Să ne întoarcem la calea dreaptă.

Dânsa făcu o mișcare din mână:

— Târziu.

— Atunci să mergem înainte.

În ochii ei străluciră două adieri de lumină metalică:

— Să mergem înainte.

Căpitanul se gândi un moment să cheme pe soldat înapoi, dar se opri: ar fi fost un martor nefolositor, care le-ar fi uşurat drumul iar nu sufletul.

Ea porni înainte, pe marginea unei văi, mergând pe de-a-întregul.

— Te rog, Ține urma soldatului, zise Co-măneşteanu.

Ea făcu un pas la dreapta, intră în zăpadă până la genunchi, se sculă și căzu. Apoi, luă urma soldatului și merse înainte tăcută. Drumul se furișa prin crăpăturile muntelui, pe după stânci și copaci, ridicându-se câteodată drept în sus, cu scări nesigure, pe care se vedea cum alunecase soldatul. Tânăra femeie înainta cu greu. Din când în când se oprea, privia la deal, apoi se întorcea și privia la el pe furiș.

Ajunseră pe un tăpșan, de unde începeau să se vadă culmile altor munți. O desfășurare de coline și de văi, ce se pierdeau în estompa cenușie a zilei de iarnă, da o uniformitate

tristă priveliștei. Zidul în fața lor era enorm.

Urania se așeză jos, în zăpadă.

— Ești ostenită, îi zise tânărul.

— Da.

— Atunci odihnește-te un moment și să ne întoarcem.

— Da.

Nu mai avea voință și părea a nu mai avea nici noțiunea sigură a lucrurilor. De sub rochia scurtă ieșia piciorul, strâns în ghete de postav, ce desinau pulpa cu o rară înțelegere de eleganță. Cismele groase o țineau încătușată. De talpa lor bătută în cuie, se lipise zăpada înghețată.

Urania, palidă, privia în întinderea depărtării.

— Ești cu adevărat ostenită.

— Da. Sunt ostenită și nefericită.

— Cum se poate!?!... Nu ziceai în tren că dacă ai putea iubi, te-ai simți ființa cea mai fericită, atât de fericită încât te-ai teme să nu priceapă lumea întreagă?...

— Da, ziceam...

— Iar acum?

— Nu știu...

El o simți, în adevăr, nenorocită, lipsită de

nădejde, părăsită și singură, și i se făcu milă de ea. Parcă era o lege comună, pentru toți acești oameni de treabă, să alerge după himere și să se trudească.

Mila căpitanului se prefăcu într'o nevoie de protecție și de mângâiere. Se așeză lângă dânsa în zăpadă; prinse piciorul subțire, de sub pulpă și-l așeză pe genunchiu; apoi, cu garda săbiei, se puse să curețe ghiața de pe tălpile cismelor ei.

— Trebuie să ne pregătim de întoarcere: coborișul va fi mai greu decât suișul... Afară numai dacă nu vrei să ne statornicim într'o peșteră... Domnul și doamna... „schimnici“, cum ai zice bunăoară „pianiști“.

El vorbia singur, lucrând. Glumele ușurau parcă povara, împrejurările. După câteva minute căldura binefăcătoare a vieții trecu prin toate stofele, filtrându-se, din coapsa ei, în inima lui. Căpitanul se întoarse către dânsa.

Urania se răsturnase cu capul pe spate, cu brațele întinse, albă ca zăpada pe care sta, cu liniile obrazului fixate într'o nemișcare de piatră. Arcul sprâncenii părea a se repeta mai departe, în unda grațioasă a părului, ce cădea de pe tâmplă spre umeri.

El se aplecă și o sărută. Un fior trecu prin ramurile nervilor, colorând ușor obrajii. Ea deschise ochii, se uită la el lung; apoi se uită în slava cerului.

— Vrei să mergem? îi zise el încet.

Ea dete din cap.

— Vrei să stăm?

— Da. Vreau să stăm. În marginea cea mai de sus a muntelui crește un molift: sub el, prăpastie; deasupra neant. Ce pasăre se va urca până la dânsul să-i mângâe ramurile? Din ce nor vor bea rădăcinile lui? Cu toate astea el ține de inima pietrei și năzuește către lumină: palid și singur, tremură în vânt.

— Ceea ce înseamnă pe românește?

— Că nu ești poet.

El îi ridică tâmplele de pe frunte, cu violență; îi sărută ochii și sprâncenile; o acoperi de nebunia tinereții, până s'o înnăbușe. Urania făcu o sforțare și se ridică pe un cot. Zâmbea luminată de bucurie:

— Mă strângi de gât!

— Firește că te strâng de gât.

— Și eu ce să fac?

— Să închizi ochii.

— Pentru ce?

— Că să-i pot săruta. —

Ea închise ochii, domol, și urmă a zâmbi ca în vis. Vrea să spună, cu parabola molif-tului, că așa era vieța ei acum: atârnată de prăpastie și totuși năzuind către lumină. I se păruse că dânsul n'a înțeles-o. Descurajarea blajină a neînțelegerii părea că mărește starea de beatitudine în care plutea sufletul ei. Să-rutările plouau. Era o infinită bucurie peste toată întinderea cugetului, peste tot cuprinsul vieții ei nemateriale, o bucurie ce o învăluia de toate părțile, o ridica din forma ei pă-mântească. I se păru deodată că are să leșine, și, în adevăr, simți momentul când pieria. Leșină.

Fu numai o clipă. Când deschise ochii, Că-pitanul o privia. Ea se speria de focul ce ardea în ochii lui. Luă o mână de zăpadă și se frecă pe frunte. Apoi se ridică pe un cot.

— Mi se pare că ți-a fost frică...

— Da.

— Ce-ai fi făcut dacă leșinam de-a bi-nelea?

— Te-ași fi dus la hotel.

— Și altceva nimic?

— Poate ți-ași fi tăiat hainele strimte.

— Haine strimte?!... N'am nimic strâns, nimic fals, nimic fățarnic.

— Știu.

— Nu știi îndestul. Ca orice om politicos, taci. Ți-i frică să vorbești ca să nu pari fals. Cu toate astea trebuie să vorbești. Eu acasă nu mă mai pot întoarce...

— Înțeleg.

Ea se gândia.

— Și totuși, n'am niciun cuvânt să nu mă mai întorc.

— Firește.

— Cum „firește“.

— Adică firesc este și așa și altminteri.

— D-ta ce-ai face în locul meu?

— Nu știu.

— Eu știu.

— Foarte bine.

— Iată ce ași face.

Strângându-și rochia împrejur, ea sări de jos, și într'o clipă, fu pe marginea prăpăstiei. Adâncimea spăimântătoare o opri un moment. Un strigăt de groază răsună și o mână puternică o ridică pe sus și o aruncă la cinci pași în urmă.

Totul se petrecu cu repeziciunea fulgerului.

Urania sta căzută grămadă, ca o pasăre împuşcată. El se uita la dânsa în tăcere, nedumirit și trist de a nu pricepe nimic din biata vieță omenească. Cu un minut înainte o văzuse pierind de fericire, iar acum alergând la moarte. Se uita la ea încruntat. I se părea un lucru mititel, delicat, spiritual, din care lipsea sufletul robust al doritorilor de a trăi. Și u toate astea, avusese energia de a voi să moară!...

La ideea morții, se înduioșă. Se apropia iarăși de dânsa, îi luă mâinile să i le încălzească, și fiindcă i se părea că e rece toată, se desbracă de manta, o întinse jos și înfășură într'însa corpul acum ascultător al tinerei femei.

Cu încetul, Urania își reveni în simțiri. Cu vocea slabă îl rugă să o ierte. El ridică din umeri:

— Firește că te iert: dar să nu mai faci asemenea lucruri.

— Nu mai fac. Nu ți-e frig?

El dete din mâini că nu se mai gândia acum la frig. Ea insistă să ceară iertare:

— Ar trebui să mă ierți chiar dacă mă disprețuiești puțin.

— Nu te disprețuesc și te iert. Doresc însă să știu din ce amestec de contraziceri ești făcută?

— Din slăbiciune și neștiință. E adevărat că iubești pe Anna?

El tresări. Atâta îndrăsneală îl scandaliză:

— Nu răspund la o asemenea întrebare. Poți să umbli?

Ea dete din cap, umilă:

— Nu pot.

— Se apropie noaptea și trebuie să plecăm.

— Lasă-mă aici.

Cuvintele acelea erau zise cu atâta putere de adevăr, încât tânărul se înfioră. Și atunci, fără vorbă, o ridică de jos, o strânse bine în manta, o luă în brațe și porni cu ea.

Drumul, la întoarcere, fu mai greu decât la ducere. Cu toată povara ce purta cu sine, tânărul cobora încet dar sigur. O putere uriașe părea a se fi înfăptuit în el; brațele, piciorul, vederea, căpătaseră siguranță desăvârșită. Nici un pas greșit, nicio mișcare necumpănită.

Când ajunseră jos, Urania apucă din nou drumul prin zăpadă. Mergea tăcută înaintea lui; din când în când se întorcea să-l vadă.

De îndată ce cărarea se lărgi, ea îl luă de

braț. O dorință neînfrânată de a-l încălzi, de a-l apăra, de a-i face bine, îi umplea sufletul. Nu-și închipuise niciodată că un om poate ascunde în mușchii săi eleganți atâta putere, și mai cu seamă în firea sa, oarecum efeminată, atâta bărbăție. Vorbe calde îi veneau pe buze, dar nu îndrăsnea a le spune. Acesta era tipul bărbătesc curat, în care trăia noblețea unei rase superioare, rasă în care mai cu seamă puterea trupească, îndrăsneala și hotărîrea stăpâneau totul. Era și cam ștrengar... Urania își aduse aminte de Anna, și o umbră de tristeță întunecă lumina ei sufletească. Dar își aduse aminte și de Berta și de nevasta Colonelului, de câte se știau și nu se știau, și atunci păru a găsi o explicație firească acestui nărav bărbătesc care, într'o oarecare măsură, devenia o sarcină publică, o necesitate și o bucurie națională.

Ii veni să zâmbiască. Ridică ochii pe furiș către el, și-l simți mai mult decât îl văzu, îl simți frumos și tânăr, vinovat dar generos, gata la orice sacrificiu; și atunci fără să știe ce face, se lipi de brațul lui și sărută tunică. I se părea că postavul acela nu era la fel cu al celorlalte haine omenești. La urma ur-

mei nici nu era la fel. Ii veni în minte fracul lui bărbatu-său, și nu numai că nu regretă nimic din ceea ce se întâmplase acum în urmă, dar încă se simți jenată și umilită de a fi legată prin cele mai tainice legături ale vieții, de un om vulgar în toată puterea cuvântului, plebeu, pretențios și egoist.

Și iarăși ridică ochii către el:

— Imi dai voie să-ți turbur gândurile cu o întrebare?

El zâmbi:

— De ce solemnitatea asta?

— Fiindcă văd că ești preocupat.

— Sunt ostenit.

Ea îi strânse brațul sub al ei:

— Pot să vorbesc?

— Te rog.

— Ași vrea să mă înscriu și eu în societatea doamnelor care vor să te adopteze.

Căpitanul se opri pe loc:

Urania îl sili să înainteze.

— In care societate?!...

— Nu te încrunta. Elena Milescu mi-a vorbit...

— Elena Milescu a glumit.

— Mi-a vorbit cu atâta foc, încât credeam

că suntem în preziua unui războiu...

— Ne apropiem de hotel.

— Cine este prezidentă?

— Mama Pădurii.

— Ești crud pentru Prințesa Smaranda.

— Nu zic asta.

— Membre suntem noi toate... fiicele Pădurii.

Tăcură cu desăvârșire. Noaptea cădea cu încetul, într'un amurg de Februarie molcom. Brazilii mișcau bolta ramurilor tinere, ale căror vârfuri înfiorate ca de reînviere, se scuturau pe vânt. Venind către oraș, amândoi tinerii se simțeau stângaci și nereali, parcă s'ar fi coborât dintr'un vis.

Cum ajunseră la hotel, portarul le spuse că îi căutau două doamne. Urania încrămeni. Cine puteau să fie acele două doamne?

Cât stătu un moment să se gândească, toate prăpăstiile îi trecură prin minte.

— Cum se numesc acele doamne? întrebă ea.

— Nu știu, erau foarte grăbite. Voiau cu orice preț să întâlnească pe d-l căpitan... Atunci, firește, le-am spus că d-l căpitan a plecat la Bușteni...

Cuvântul „firește“ îl făcu să zâmbească.
Apoi urmă:

— Le-am oferit o trăsură, cu care au plecat și d-lor la Bușteni.

— Dar altă trăsură ai? întrebă căpitanul.

— Am chiar două?

— Pentru ce două?

— Una pentru gară și alta pentru Comarnic. Urania, îngrozită de apropierea primejdiei, se uita la portar lung, căutând parcă să se bucure și să profite de șiretenia lui. Acesta îi făcu să înțeleagă că nu aveau vreme de pierdut. Căpitanul porni spre Comarnic, iar Urania se urcă să-și i-a lucrurile, și porni la gară.

XV.

Eșind dela Porția, Anna veni acasă. Slugile dormiau. Odăile păreau încremenite în atmosfera caldă a sobelor, în care lămpile, pe jumătate stinse, răspândeau o pâclă gălbuie. Singurătatea umplea saloanele și coridoarele.

Anna își scoase blana, ridică lumina dela lampă și chemă o slugă.

În odaia ei de îmbrăcăminte, femeea din casă lucra. Un vraf de albituri se ridica lângă lampa strălucitoare, mirosind a sulfină. Cum văzu pe stăpână-sa, femeea lăsă lucru, îi scoase șoșonii, îi luă hainele, o descheiă, umblând cu îndemănare.

— Nu-i nimic pentru mine, Mario?

— Nimic, coniță.

Anna se desbracă încet. Dusă pe gânduri, vedea în oglindă cum cădeau lucrurile de pe lânsa și cum ea, Anna ieșea ca un fruct copt, din bumbacul unei cutii exotice.

— N'a venit nimeni în lipsa mea?

— Nimeni, conia.

Femea ştia bine cine era acel „nimeni“, şi, dacă ar fi fost în puterile ei, l-ar fi adus pe sus. Dar nu putea.

— Du-te de te culcă, Mario. Ţi-ai cântat cântecul?

Femea zâmbi cu supunere. Cântecul ei era cam ca şi al stăpânei sale. Se măritase, cop-tuţă, după un băiat tânăr, pe care-l luaseră la armată, şi acum, seara, când lucra, repeta aceleaşi versuri cu glas molcom:

*Un orologiu su-u-nă
Noaptea jumăta-a-te
La castel în poa-a-rtă
Oare cine bate?....*

Şi nu bătea nimeni în poartă, iar ea ofta. Sărută mâna stăpânei sale şi se duse să se culce.

Anna se gândea la femea ei, cum s'ar gândi un doctor bolnav la bolnavul lui. Se isprăvi de desbrăcat, se culcă, ridicându-şi capul sus pe perne, ca să poată ceti; luă o carte, încercă să citească, dar peste tot întâl-nia cuvintele Porţiei „nu se poate, nu se

poate!“. Porția zisese și-mai mult. Oare cum zisese?... „Doamna care m'a luat sub ocrotirea sa, care m'a îngrijit în vremuri grele, care m'a dat după Alexandru, să fi făcut toate astea, ca să-mi ia bărbatul?“ I se suia sângele în obraz. Porția îndrăsnise să-i spună astfel de cuvinte!... Indrăsnise. Dar ce era mai rău, era lucrul în sine, era faptul că-i luase bărbatul, că o înșelase și o înșela pe fiecare zi și pe fiecare ceas; că Porția avea dreptate să-i spună că „era rușinos și nelegiuit“ ceea ce făcea ea, Anna.

Și așa era. Era rușinos și nelegiuit.

Anna se ridică pe un cot și se uită țintă înaintea ochilor: trebuia neapărat să-și smulgă din suflet amorul vinovat, care o trudia pe ea și trudia și pe alții. O umilise și o degradase acest amor; o umilia faptul părăsirii și o degrada gelozia.

Se gândi să plece; și, în dorința ei de a fugi de sine, se văzu strângându-și lucrurile și plecând. Se ducea la gară, ieșia pe poartă... Dar la ideea de a se despărți de locurile unde trăia el i se strânse inima cu atâta putere, încât se înneacă. Aruncă învelitoarea de pe piept, răsuflă din adânc; apoi se lăsă iar pe

perne și prinse a-și asculta bătăile inimii. Săraca inimă!...

Iși plecă ochii către pielița albă a sânului, sub care zvâcnia eroic sângele. Se simția curată! Sângele acela ardea de patimă, dar era generos. Ea știa că nu făcuse niciodată rău nimănui, că nu înșelase pe nimeni, că nu se murdărise, nu avusese amanți, nu mințise. Iubia pe un om. Ea îl iubia înainte de a-l fi iubit Porția. Dar, apoi, ea, Porția, îl iubia oare cu adevărat?... Iși aduse aminte de felul cum îi vorbise Porția: îl iubia!

Se sculă din pat, se duse la o măsuță, deschise un sertar și se întoarse înapoi cu o cutie plină de scrisori. Erau tot felul de bilețele dela Comăneșteanu, răspunsuri la invitații, mulțumiri pentru concerte, glume, dar mai cu seamă scuze că nu putea veni. Adevărat: el niciodată nu venia destul de des și niciodată nu răspundea la scrisorile ei pasionate.

Invârti din nou biletele lui în mână, se uită lung la literile lor, ceti pe unele și sfârși prin a lua creionul de pe masă și a se pune să-i scrie. În trebuința ei absolută de a-i vorbi, pretextul era acum nou; îi spunea că vrea să-l uite.

„Sunt hotărâtă să fug, să mă duc undeva, prin stepe sau prin ghețari, de unde să nu mă mai pot întoarce, când slăbiciunea mea sufletească m'ar îndemna să mă întorc. Știu bine că din două ființe care se iubesc, numai una iubește cu adevărat. și primesc să fiu eu această *una*. Dar cu o condiție să nu mă umilesc și să nu mă degradez“.

Ii aducea aminte de câteori avusese ocazie să-l ierte, și-l iertase; cum sperase că, odată însurat, se va liniști; cum avea pe conștiință pe Porția, cum descoperise pe Berta și o tolerase. Din toate, amorul ei propriu ieșise rănit. Iar acum, ultima lui nebunie cu Urania era dovada hotărâtoare, nu numai a unei absențe complete a simțului moral, dar încă a unei lipse de cavalerism elementar, ce se găsește la toate clasele de oameni, la boieri, la țărani, la Turci și la Kafri.

Lipsă de cavalerism elementar i se păru cam tare. Cu toate astea era adevărat! Lăsa creionul din mână și se plecă pe pernă închi-zând ochii.

Firește că era adevărat! Ce scuză pot avea oamenii cari înșală în amor? Nu numai că nu au nicio scuză, dar sunt mai vinovați decât

cei ce înșeală în afaceri, fiindcă la cei dintâi răul nu are îndreptare. Pentru ceilalți, *plaie d'argent n'est pas mortelle*.

I se păru ciudată zicătoarea *plaie d'argent*, „rană de bani“... Mentea i se fixă pe cuvântul *rană*. Lumea întreagă este o rană enormă. O rană...

Simți că adoarme.

Când deschise ochii, Urania îi sta înaintea ei aievea. Un simțimânt de neliniște cuprinse pe Anna, față de un alt simțimânt tot al ei, despre Urania, că era plăcută, elegantă și sinceră. Cum să lupți cu propriile tale convingeri?

În liniștea nopții, firea ei semeată era biruită de judecata nepărtinitoare ce i-o impunea fondul nobil al inimii. Urania era nevinovată, ea și dânsa, poate că suferea și ea.

Amorul ei era o povară prea mare pentru un suflet curat. De ani întregi, trăia neliniștită, micșorată, turbure. Nu se putea merge mai departe. Adormi din nou. De îndată însă ce adormi, o luară visurile. Ii visa pe amândoi, pe Comăneșteanu și pe Urania fugiți în lume, rătăcind pe malul mării. Vedea apa cum le sărută urmele pe nisip, iar ea se visa

pe sine nenorocită că nu putuse să guste nici-odată dintr'un asemenea fel poetic de a trăi. Sau îi regăsia la Crivina, lipiți umăr de umăr, în fuga săniei. Sau la Sinaia. La Sinaia îi vedea, parcă ar fi fost lângă dâșii. Il vedea pe Comăneșteanu intrând la Urania, apoi lăsând deodată orice forme la o parte și ridicând în brațe corpul delicat al tinerei femei. Atunci, ea, Anna se visa că țipă. Și țipa în adevăr, dar cum se țipă în vis, strânsă de gât, pătrunsă de fiori.

Se deștepta tremurând.

Imprejurul ei, noaptea adâncă. În gerul de afară se auzia scârțâind pasul vreunui trecător întârziat. Un gol imens, ca prin văzduhul fără de țarmuri, i se așeza în suflet, și atunci nu mai înțelegea nimic de ce trăia? unde era amorul? ce simția ea?

Ii era frică...

Se învelia până peste ochi, încerca să se gândească la altceva, până ce-o fura somnul din nou. Atunci iar începeau visurile, iar revedea pe Comăneșteanu cu Urania, iar se deștepta tremurând.

În fine, cu prima lumină a dimineții, adormi deabinelea; în depărtarea voinței sale ostenite

se așeza hotărîrea că trebuie să uite pe Comăneșteanu. Cu ultima licărire a înțelegerii gusta din plăcerea de a adormi, de a dormi adânc, de a uita și a nu mai suferi.

Când se deșteptă, a doua zi, o hotărîre nouă se statornicise în gândul ei, plecarea la Sinaia. Trebuia să plece la Sinaia cu orice preț. Ura pe Comăneșteanu, detesta pe Urania. Somnul binefăcător îi dăduse violența dorințelor reale. Vrea să-i întâlnească pe amândoi. Vrea numai atât: să-i întâlnească...

Înainte de a pleca la gară, o idee ciudată îi încolți în minte, care i se păru cu totul strălucită: de a lua pe Berta cu sine. În unghiurile ascunse ale sufletului, bunul simț protesta împotriva călătoriei la Sinaia. De aceea, trebuința unui tovarăș. Berta o garanta în contra dojenelor lui bărbatu-său; apoi Berta era prinsă și ea, zicea Elena.

La ideea că Berta era prinsă și ea, Anna rămânea locului cu nesiguranță în suflet și ură împotriva Bertei. Ură, desgust și nesiguranță! La atâta ajunsese.

Cu toate astea, o putere mai presus de puterile sale, o mâna la Sinaia. Și la Sinaia nu se putea duce singură, nu îndrăs-

nia, nu știa cum să umble, ce să facă.

La primele cuvinte ale Annei, Berta înțelese tot. Se hotărî numaidecât să plece, făgăduindu-și să ajute pe toată lumea a ieși din încurcătură.

Drumul fu o pedeapsă pentru amândouă. Anna se deștepta din când în când din nebunia ei, și atunci se întreba ce caută lângă ea, în public, amanta bărbatului său; Berta, care spera să liniștească lucrurile, se simția luată de apă, gândindu-se neconținut la Urania.

Trenul ajunsese în gara Sinaia cam sub seară. Anna se dete jos din vagon, dârză, dar atât de mișcată, încât deabia respira. Berta venia după dânsa.

Se urcară amândouă într'o trăsură, cu vâlrile groase trase peste obraz și porniră către hotel. Cu cât înaintau, cu atât Anna își pierdea cumpătul; Berta o simțea, o înțelegea, și se substituia, cu voința ei, voinței celeilalte. Anna tremura. S'ar fi întors înapoi, dacă nu i-ar fi fost frică de a părea ridiculă Bertei. Cu atât mai mult s'ar fi întors înapoi, cu cât își da seama că, acum, Berta, lucra oarecum pe socoteala ei personală, era geloasă pentru sine...

— Ași dori, dacă se poate, să nu mergem de-a-dreptul la hotel.

Berta clipi din ochi. Înțelese că era surprinsă în propria ei pornire, și îi fu milă de Anna.

— Să mergem la hotel, liniștite. Vă îndreptez că nu vă recunoaște nimeni....

Anna nu mai zise nimic. Ajunseră la hotel. Berta umbla cu îndemânare, alese două camere, dete un nume închipuit: „domnișoarele Keller“, apoi se coborî, ceti lista călătorilor, care se reducea la câțiva lunateci de iarnă, printre cari numele lui Comăneșteanu; întrebă foarte firesc despre el și despre doamna ce-l însoția, și, află că plecaseră amândoi la Bușteni.

Va să zică știa tot.

La un moment, gândul ei bun era să încerce ițele, căci, spre a nu întâlni pe Comăneșteanu cu Urania, voia să schimbe adresa dată de portar și să meargă tocmai pe urmele lor. Ispita însă fu mai puternică decât gândul bun. Astfel se suiră amândouă într-o trăsură și porniră către Bușteni.

Pe pârtia albă, ochiul lor cerceta drumul de departe. La fiecare sanie, Anna tresăria, și

numai după ce se încredința că nu erau ei, răsufila. O trăsură ce venea despre Bușteni, cu coșul ridicat, o făcu să tremure câteva mari minute, iar când ajunseră în dreptul ei, să închidă ochii:

— Ei erau? întrebă ea, galbenă ca ceara.

Berta, care nici ea nu trăia mai bine, dete din cap că nu erau ei.

În fine ajunseră la Bușteni. Lume puțină, oameni ce munceau; nimeni care să semene cu cei doi călători.

Trebuiau să se întoarcă.

Preocupate amândouă, tăceau, neștiind ce să creadă. De unde până aci, Anna doria să nu-i întâlnească, — acum, când știa că nu-i mai poate întâlni, voia să alerge după ei.

Stau în mijlocul drumului:

— Dar dacă vor fi mers până la Predeal, ca să li se piardă urma!...

— Se poate, răspunse Berta.

— Sau poate chiar până la Brașov.

— Nu cred. D-l Căpitan era în uniformă..

— Ce e de făcut?

— Să ne întoarcem.

Trebuiau să se întoarcă!...

Tăcute, singure, aproape urîndu-se, umblau

pe valea Prahovei, în lumina îndoelnică a serii, mirate de întinderea nesfârșită a drumului, care, cu puțin înainte le păruse atât de scurt. Roatele scrâșneau pe zăpada bătătorită, înfiorând nervii cei mai sănătoși. Căii erau osteniți. Birjarul se opria la fiecare cinci minute.

Când ajunseră la hotel, exasperarea lor era la culme.

Trecând pe lângă loja portarului, Anna luă numărul camerei lui Comăneșteanu, și se duse drept la el. Berta se ținea după ea.

Prin coridorul întunecos, se vedea pe geamul de sus al ușei, pâlپând o lumină ușoară. Anna bătu la ușă. Era galbenă ca făclia de ceară. Inima ei zvâcnia ca în pieptul unei turturele prinse.

Așteptă câteva secunde. Dacă s'ar fi deschis ușa, atunci, ea simția că s'ar fi prăbușit ca o zidire fără temelii. Dar ușa nu se deschise. Așteptă încă puțin. Apoi iar bătu.

Auzia înăuntru — sau i se părea că aude — zgomot surd, șoapte. Iși lipi urechea de lemn: desigur. Făcu un semn mut Bertei să asculte și ea. Berta răspunse din cap că auzia zgomot.

Atunci se statornici în mintea Annei ideea

că erau acolo amândoi, Comăneșteanu și Ura-
nia, și fără a mai ține socoteală de nimic,
bătu violent în ușă. I se părea că aude șoapte
și râsete, se retrase cu un pas, ca să vadă
dacă odaia era în adevăr luminată. Incredin-
țându-se că era luminată, reveni și bătu cu
pumnul. Bătu și sgudui ușă atât de tare, încât
chemă luarea aminte a oamenilor din hotel.
Veni o chelnăriță, mirată, cu un aer batjo-
coritor:

— Ce poftiți, cuconiță? De ce scuturați ușa
așa?!...

Anna era cu sufletul la gură:

— Să deschidă?

— Cine să deschide?

Zicând astfel, femeea luă o cheie dela brâu.
descuiă și trânti ușa de perete:

— Poftiți.

Înăuntru nu era nimeni. Soba ardea du-
duind, iar pe portița de jos lumina un colț
al camerei. Berta, rămasă la o parte, zâmbia
încremenită.

XVI.

Pe o dimineață limpede de Fevruarie, Anna, îngură în odaia ei, se uita din pat la munții din față, acoperiți de zăpadă, cum se luminau de fâșii de aur, pe când alții în fund, ieșeau din umbra violetă a depărtării. Era singură, tristă și bolnavă. Dar, de câteva minute, de când plecase Berta, parcă se liberase de o greutate. Se ridicase pe un cot să audă cum pornia trenul din Sinaia către București. Plecase!...

Dela scena de pe coridor, când chelnerița își bătuse joc de sufletul ei, iar Berta găsisese mijloc să zâmbească, Anna nu putea s'o mai vadă. Ca să se scape de dânsa, o trimisese cu un bilet către Elena.

În mizeria ei, cea dintâi ființă la care se gândi, fu soră-sa. Tanți era delicata, blânda,

iertătoarea Tanți. Ceru hârtie și se puse să-i telegrafieze. După ce expedie telegrama, îi veni în minte să-și facă testamentul, pentru Tanți. Ce copilărie! Parcă Tanți nu era moștenitoarea ei firească! Da. Inșă Tanți avea niște idei extravagante, vrea să-și lase averea pentru scopuri războinice, Transilvania, Basarabia, Bucovina, iar, în fond, Comăneșteanu.

De câteva ceasuri nu se mai gândise la el, preocupată de a se desface de Berta. Acum îi răsăria în minte, deodată, infam și măreț cum era. O trebuință absolută de a-l vedea, prinse ființă în sufletul ei, o trebuință de a-l vedea și a-i spune liniștit că „s'a sfârșit“, că putea să se întoarcă acasă la soție, fără ca ea, Anna, să mai roșească. Iși aminti de Porția și de scena dela ea. Tot sângele i se sui în obraz. Vorbele Porției o răniseră adânc și o rănea și acum. Era aproape o fericire ceea ce se întâmplase acum la Sinaia: umilința ei definitivă. Se sfârșise tot. Se sfârșise sau trebuia să se sfârșească.

Dar Urania?

La urma urmei, ce dovadă avea că Urania fusese la Sinaia? Niciuna. Nu-l mai bănuise

și altădată deageaba, când cu femeia colone-
lului? Intr'o clipă de îmbunare, își zise că
adevărata cauză a nefericirii sale era ea în-
săși; că el era un om ca toți oamenii.

Zâmbi. Se judeca singură și se găsea fără
caracter. Dacă ar fi venit atunci el, și i-ar fi
cerut iertare mărturisindu-i adevărul, ea l-ar
fi iertat. Atâta era de slabă!...

Anna ridică fruntea.

Nu! Nu mai era slabă! Nu trebuia să mai
fie slabă!

Când își aducea aminte de camera goală
în care duduia focul din sobă; de vorbele fe-
meiei de serviciu „ce scuturi ușa așa?“, de
zâmbetul Bertei; de popasul din Bușteni, —
se simțea acoperită de ridicul, acoperită, co-
plesită îngropată în ironia șuerătoare a soar-
tei și a oamenilor.

O durea capul și cădea pe perne. Dar se
sculă, indignată.

Nu mai era slabă!

Sună și ceru jurnalele toate, românești,
străine, de mode, de sport. Apoi își comandă
masa.

Orice s'ar fi întâmplat cu ea, vroia să iasă
din robia în care trăia. Și nici nu era nevoie

de atâta sbucium. Trebuia să se hotărască, și nimic mai mult.

Iși aruncă ochii pe zidurile odăii. Erau cenușii. Niște biete întorsături de linii, ce s'ar fi chemat probabil „liberty“, dar căroră le era frig, făceau un chenar sărăcăcios pe la colțurile bagdadiei.

Bagă de seamă că geamurile nu se lipeau. Sări din pat și strânse bine ivorul. El... dacă ar fi putut ea să mai înceapă încăodată a trăi, ce bine ar fi știut să trăiască!... Mai întâi de toate nu ar mai fi iubit. Sau, în toate cazurile, ar fi iubit pe un om care să nu fie iubit de toate femeile. Ii veni să surâdă de cazuistica asta: „în toate cazurile“. Nu. Era mai sigur să nu iubească de loc.

Pe la 12 primi răspuns la telegrama sa urgentă. Elena venia cu cel dintâi tren.

Știrea asta o neliniști. Elena, ca sora ei, singura ei rudă de sânge! era Tanți: curata și suava Tanți, pe umărul căreia plângea, când nu mai putea să lupte; care o mângâia și o dojenia, — dar care mai cu seamă o ierta. Însă vieța surorii sale, netedă ca o apă, era o pro' estare veșnică împotriva vieții ei turburate.

Către seară sosi trenul dela București. Anna

îl pândia de sus, nerăbdătoare de a vedea pe soră-sa cât mai curând.

În fine, se auzi bătând la ușă; Elena intră. Era palidă, nedumirită și nerăbdătoare, neștiind nimic de plecarea Annei. Se aruncă de gâtul soră-si, o mângâiă, îi strânse mâinile într'ale sale întrebând-o neconținut:

— Ce este? Ce s'a întâmplat?

Anna plângea, încet prelung, cu desnădejdea oamenilor pierduți fără speranță.

— Ce s'a întâmplat dragă? întrebă Elena.

— N'ai văzut pe Berta?

Elena se opri, serioasă, și se uită la Anna.

— Care Berta?

Anna, atinsă ca de sfârcul biciului, ridică ochii.

— M'am rătăcit de tot, nu-i așa?

— Nu zic că te-ai rătăcit, ci numai întreb.

— Berta amica mea Berta... soția nelegitimă a soțului meu.

— Al... Amanta lui Iorgu.

— Da. Amanta lui Iorgu.

Elena începu să priceapă.

— Și doamna asta trebuia să vină la mine?

— Doamna asta trebuia să vină la Înălțimea Voastră, da.

- Ca să-mi spună?
- Că ai o soră pierdută.
- Știam.

Anna, biruită, se lăsă pe pernă și închise ochii. Elena se uită la dânsa, țintă, așteptând. După o clipă, Anna întinse mâinile.

— Eleno, nu mai am pe nimeni, decât pe tine. Fie-ți milă.

Elena își aruncă mașonul și pălăria și veni lângă soră-sa, îi luă mâinile și i le sărută:

— Spune, dragă, spune.

Anna dete din cap:

— Tu nu'nțelegi.

— Totuși spune; poate să înțeleg.

— Mă înșeală.

— Știu.

— Acum de curând, nou de tot, aici.

— Știu.

— Cum știi? Va să zică e sigur.

— Știu că ai bănuiala asta!

Anna se uită la soră-sa.

— Ah, Eleno, te joci cu mine. Cum se vede că n'ai iubit niciodată!

Elena se înroși:

— Cel puțin odată, zise ea, încercând să ghu-mească.

— Pe Milescu. E cam demult.

— Și de unde știi că n'am mai iubit de atunci?...

Anna dete din cap:

— Dacă ai fi iubit, m'ai înțelege. Nu se poate să iubești, fără să fii geloasă.

— Și de unde știi că n'am iubit și n'am fost geloasă?

— Fiindcă nu se poate să fii geloasă în gând.

— Trebuie numaidecât să faci scandal prin hoteluri?

Anna se încruntă:

— De unde știi că am făcut scandal?

— Imi închipuesc.

— De unde-ți închipuești?

Elena înălță din umeri. Anna urmă:

— N'am făcut niciun scandal, ci numai am suferit. Am suferit toate chinurile geloziei, toată mizeria inimei sfărâmate, toată umilinta femeii părăsite. Și nu mai pot, nu mai pot. Vreau să uit, vreau să fug.

Apoi cu glas stins, Anna urmă:

— Dacă tu ai fi iubit, m'ai înțelege, m'ai ierta și m'ai ajuta.

Elena se uită la dânsa, ca în vis, roșie la

chip, cu mâinile tremurând. Apoi, încet, plecându-se pe genunchii Annei:

— Liniștește-te. Eu am iubit și iubesc și acum.

— Tu!!

— Da, eu.

— Nu se poate?

— Se poate atât de mult, încât, dacă n'ași fi curată la suflet, ași fi în drept să te urăsc.

— Iubești pe Alexandru?!

— Da.

Elena căzu cu capul pe brațele Annei. Anna încruntată, sălbatecă, se ridică pe perne:

— Nu se poate! Nu e omenește cu putință!... Și de când asta?...

Elena nu mai răspunse.

— El știe ceva?

Elena se cutremură cu tot corpul, parcă ar fi răspuns un *nu* formidabil.

Atunci Anna, uitându-se la soră-sa, căzută pe brațele ei; la bietul ei păr, împrăștiat în bucle timide, pe învelitoarea neagră; la corpul delicat, în care inima bătea să rupă pieptul, — îi înconjură capul cu brațele și o sărută îndelung. Înțelesese că pot fi taine și dureri mai mari decât ale sale,

cu atât mai mari, cu cât sunt mai ascunse.

Dar Anna nu pricepu niciodată că poate fi o plăcere, pentru unele suflete rare, de a nu mai ascunde taina vieții lor pentru a înlesni pe a altora.

— SFÂRȘIT —

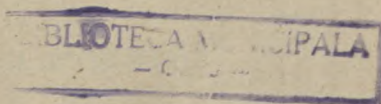

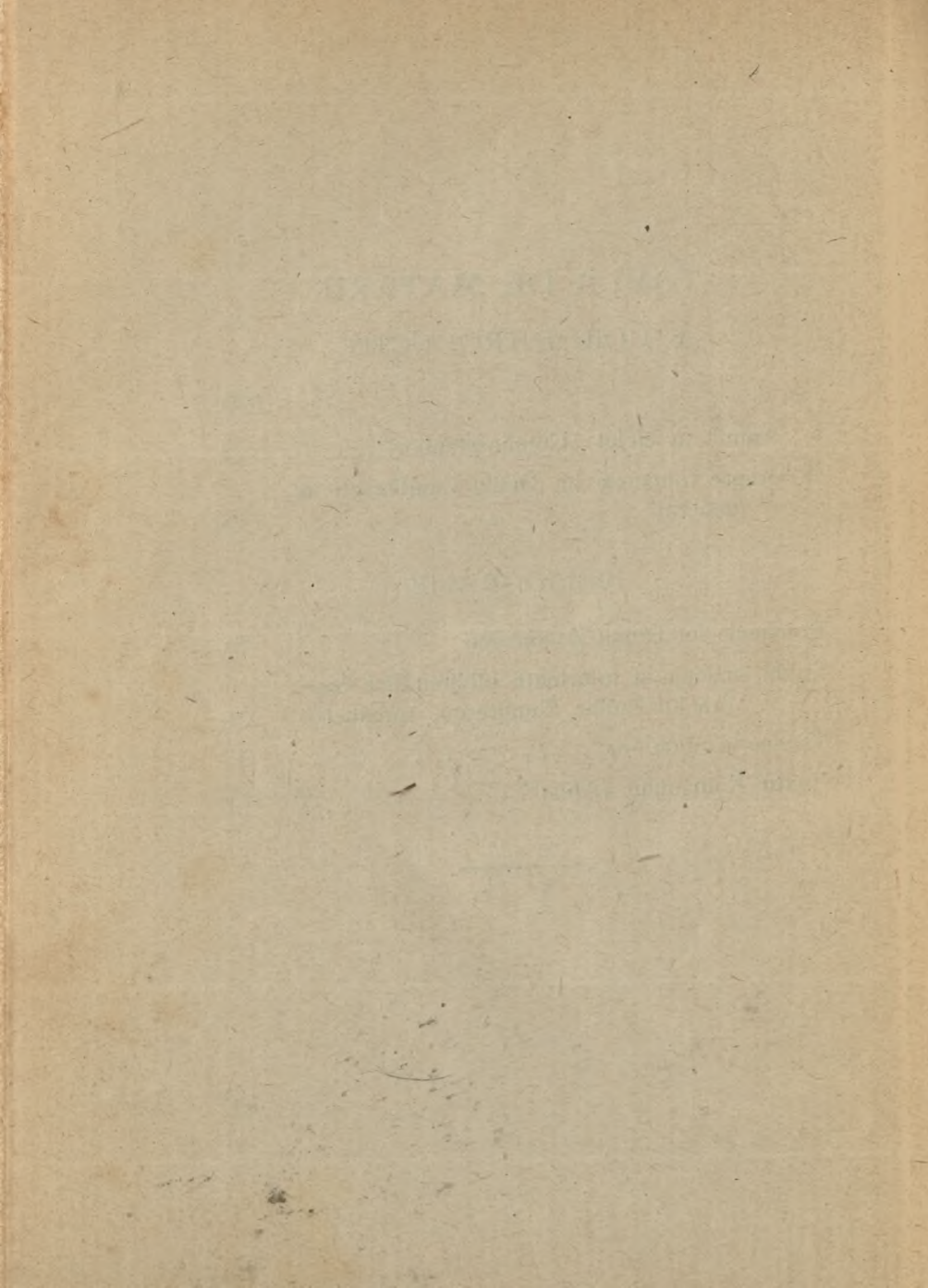
TABLA DE MATERII

STUDIU INTRODUCŢIV

	<u>Pagin:</u>
I. „Anna“ in ciclul „Comăneştenilor“ . . .	3
II. Despre romanele lui Duiliu Zamfirescu in general	15

BIBLIOGRAFIE

Romanele lui Duiliu Zamfirescu	29
Studii, articole şi informaţii bibliografice asu- pra lui Duiliu Zamfirescu, romancier	31
Prefaţa la ediţia I-a	33
Textul Romanului „Anna“	35—225

1/8

2/24/06 8/2 ✓

AU APĂRUT:

V. ALECSANDRI:

Poezii (vol. I și II), comentate de D-na El. Rădulescu-Pogoneanu.

Călătoriile și Misfuni Diplomatice (ed. II) comentate de Al. Marcu, Prof. univ. Proză, (ed. II), comentată de Al. Marcu, Profesor universitar.

Drame istorice, (ed. definitivă), coment. de G. Baiculescu, Prim bibl. al Acad. Rom. Teatru, (ed. II), comentat de Alex. Iordan, GR. ALEXANDRESCU.

Poezii, coment. de D-ra V. Ghiaciu, Prof. N. BĂLCESCU.

Scrieri istorice, (ed. II), comentate de P. P. Ponițescu, Prof. universitar.

D. BOLINTINEANU.

Poezii coment. de D. Popovici, Prof. univ. D. CANTEMIR.

Viața lui Constantin-Vodă Cantemir, trad. de N. Iorga, Îngrij. de Liliana N. Iorga. STOLNICUL CONST. CANTACUZINO. Istoria Țării Românești, comentat de N. Cartoian și Dan Simonescu.

I. L. CARAGIALE.

Teatru, (ed. II), comentat de D. Mărășu, Doctor în literă, Profesor.

Nuvele, schițe și note critice, (vol. I și II), (ed. II), comentate de M. Paulian și T. D. Măruță, Profesori.

V. CONTA.

Teoria Fatalismului, comentată de N. Bagdasar, Prof. universitar.

CRONICARI ȘI ISTORICI ROMÂNI DIN TRANSILVANIA:

Școala Ardeleană, (ediția II), comentat de Dr. I. Lupas, Profesor universitar.

DOI SCRITORI BĂNĂȚENI:

Victor Vlad Delamarina și Ioan Popovici-Bănățeanul, coment. de A. Bistrițeanu, Profesor secundar.

M. EMINESCU:

Scrieri politice, (ed. IV).

Scrieri literare, (ed. II).

Literatură populară, (ed. II), lucrări coment. de D. Mărășu, D-r în literă, Prof.

Poezii, (ed. II), comentate de C. Botez, f. Inspector general al învăț. secundar.

N. FILIMON:

Clocoșii vechi și noi, (ed. II), coment. de G. Baiculescu, Prim bibl. al Acad. Rom.

N. GÂNE.

Novela, (Vol. I și II). Amintiri, coment. de Ion Șteabei, Prof.

EMIL GARLEANU:

Bucăți alese, coment. de Gh. Vrăble, Prof. ION GHICA:

Amintiri din pribegie după 1848, (vol. I—III), comentate de Olimpiu Boișoș, Doctor în literă.

B. PETRICEICU-HAȘDEU

Ioan Vodă cel Cumplit, comentat de Ion C. Chijișia, Profesor.

P. ISPIRESCU:

Legende sau basmele Românilor, (ed. III), comentate de N. Cartoian, Prof. univ.

M. KOGALNICEANU:

Scrieri și discursuri, (ed. III), comentate de N. Cartoian, Profesor universitar.

ION NECULCE:

Letopisețul Țării Moldovei, (vol. I și II), (ed. III), comentat de Al. Procopovici, Profesor universitar.

C. NEGRUZZI:

Păcatele tinereții, (ed. II), comentate de D-ra V. Ghiaciu, Profesoră

A. I. ODOBESCU:

Pseudo-Kynehetikos (ed. II), comentat de Al. Buzoișoianu, Conf. universitar

Scene istorice din cronicile românești, comentate de Nicolae N. Condeescu, D-r în literă, Profesor Secundar.

ANTON PANN:

Povestea vorbeii, (ed. II), coment. de D-r M. Găștar, (pref. de N. Cartoian).

ION ELIADE RADULESCU

Scrieri literare. — Scrieri diverse, coment. de G. Baiculescu, Prim bibl. al Acad. Rom.

Scrieri politice, sociale și lingvistice, comentate de G. Baiculescu, Prim bibl. al Academiei Române.

ALECU RUSSO:

Scrieri. — Scrieri postume, comentate de Petre V. Hanag, Profesor.

MIHAIL SADOVEANU:

Culegere de povestiri

THEODOR ȘERBĂNESCU:

Poezii, comentate de I. Petrovici și N. Cartoian, Profesori universitari.

C. SANDU TIMOC:

Poezii populare dela Români din Valea Timocului, cu o introducere de N. Cartoian.

GR. URECHE:

Letopisețul Țării Moldovei, (ed. II), comentat de C. C. Giurescu, Prof. univ.

AL. VLAHUȚA:

Pictorul N. I. Grigorasca, vol. ilustr. cu o introd. de I. D. Ștefănescu, Prof. univ.

DUIIU ZAMFIRESCU:

Nuvele.

Poezii, (ed. III).

Viața la țară, (ed. III).

Tânose Scaltiu, (ed. II).

În Războiu.

Îndreptări, (ed. II).

Anna, (ed. II). Fiecare vol. coment. de D-na M. Zamfirescu-Rarinescu Prof.